

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARA SAHİP AİLELERDE PROBLEM
ÇÖZME VE DİNİ BAŞAÇIKMA

Fuat KAYA
1030206100

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Hüseyin CERTEL

ISPARTA 2014

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA
SINAV TUTANAĞI

Tez Savunması 1

Tarih: 10/3/2014

Enstitü Yönetim Kurulunun 12/ 3/2014 tarih ve 16/a s sayılı kararıyla oluşturulan jürimiz Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi Fuat KAYA'nın "ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARA SAHİP AİLELERDE PROBLEM ÇÖZME VE DİNİ BAŞAÇIKMA" başlıklı tezini incelemek ve değerlendirmek üzere 10/4/2014 tarihinde saat 12.00'da toplanmış ve aday tez savunmasına almıştır.

Lisansüstü Yönetmeliği Madde 25 uyarınca adaya 60 dakika süreyle teziyle ilgili Ek'te sunulan sorular yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tezinin aşağıda belirtilen sebeplerle,

Tezin kabul edilmesine
(Öğrenci, varsa jüri tarafından gerekli görülen düzeltmeleri yaparak, tezinin onaylı son şeklini bir (1) ay içinde Enstitü'ye teslim etmelidir.)

Tezde düzeltme verilmesine
(Öğrenci, tezde gerekli görülen düzeltmeleri yaptıktan sonra üç (3) ay içinde savunmasını yineleyecektir.)

Tezin reddedilmesine
(Öğrenci, yeni tez konusu belirlemelidir.)

***Tez adı değişikliği yapıldı/yapılmadı.**
oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.
Gereği için arz olunur.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	:Prof. Dr. Hüseyin CERTEL	
Üye	:Prof. Dr. Habil ŞENTÜRK	
Üye	:Yrd. Doç. Dr. İlhan TOPUZ	

Ek : Herbir jüriye ait tez değerlendirme jüri raporları

Enstitü Yönetim Kurulu Kararı	Tarih:	Karar No:
Bu form danışman tarafından düzenlenerek 3 gün içerisinde ilgili Anabilim Dalı aracılığı ile Enstitüye teslim edilir.		

**SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Ailelerde Problem Çözme Ve Dini Başaçıkma**” adlı çalışmanın tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim

İmza

Fuat KAYA

10.04.2014

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

İnsanların çoğu çocuk sahibi olmak ister ve bu çocuklar ise anne-babalar için kıymetlidir. Aileler, zihinsel engelli çocuğunun durumunu öğrendiklerinde yaşamış oldukları şoktan sonra çocukları için neler yapabileceği üzerinde düşünmeye başlar. Bu süreç içerisinde aileler çocuğun yetiştirilmesinde zorluklar yaşamaktadırlar. Anket çalışmamam boyunca ailelerle yapmış olduğum konuşmalarımızda, yaşadıkları birçok sıkıntıları olmasına rağmen bir kısmı hayata küsmeyip umutla bakabilmekte iken, bir kısmı ise tükenmişlik içerisindeydi.

Din insanlara sıkıntılar karşısında sabretmelerini, Allah'a dua etmelerini, bu dünyanın imtihan yeri olduğunu belirtirken cennete girenlere zorluk ve sıkıntılarının olmadığı sonsuz bir hayat vaat etmektedir. Bu açıdan dini başa çıkma, insanların problemlerinin üstesinden gelmesinde önemli bir etkidir. Ülkemizde dini başa çıkma yeni yeni araştırmalara konu olmaya başlamıştır. Bu konuda bazı engel türlerinde araştırmalar yapılmış olmasına rağmen zihinsel engelli çocuklara sahip bireyler üzerinde yapılmış bir araştırma bulunmamaktadır. Bu araştırma, bu alandaki boşluğun doldurulması yolunda atılmış küçük bir adım olmaktan öte bir ideali taşımamaktadır. Gerek din psikolojisi alanına ve gerekse eğitimcilerine ve zihinsel engelli çocuklara sahip ailelere küçük bir katkısı olmuşsa, araştırmamız amacına ulaşmıştır.

Lisansüstü eğitimim boyunca duyarlı yaklaşımıyla teşvik edici önerilerde bulunan ve araştırmamda yardım ve desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Hüseyin CERTEL'e, istatistik verilerinin ortaya çıkmasında yardımcı olan Hakan HEKİM'e yabancı dil tercümelerinde yardımcı olan İngilizce öğretmeni olan arkadaşım Aygün ÇETİN'e teşekkür ediyorum.

Çocuklarının sıkıntılarına rağmen zaman ayırıp anket sorularını cevaplandıran zihinsel engelli çocukların anne-babalarına, bilimsel bir araştırmaya katkıda buldukları için teşekkür ederim.

Çalışmam boyunca sabır ve anlayış gösteren, desteğini esirgemeyen eşim Betül KAYA, annem Emine KAYA ve ablam Aysel KAYA'ya sonsuz teşekkür ediyorum. Araştırmamı yaparken 25.08.2013 tarihinde dünyaya gelen kızım Sibel KAYA'ya hayırlı bir ömür vermesini Allah'tan dilerim.

Fuat KAYA
ISPARTA 2014

ÖZET
ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARA SAHİP AİLELERDE PROBLEM ÇÖZME
VE DİNİ BAŞAÇIKMA

Fuat KAYA

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi, 125 Sayfa, Nisan 2014

Danışman: Prof. Dr. Hüseyin CERTEL

Anne-babaların çocuk yetiştirme hususunda karşılaştıkları sıkıntılarla, başa çıkma sürecinde kullanmış oldukları yollar problemlerinin üstesinden gelmelerini olumlu ya da olumsuz olarak etkiler. Araştırmamızın konusunu, zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerde problem çözme ile dini başa çıkma arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Bu çerçevede araştırmada cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir düzeyi, din eğitimi alıp almama, algılanan dindarlık düzeyi, eşle birlikte ya da ayrı yaşama, sahip olunan çocuk sayısı, çalışma durumu gibi değişkenler, engelli çocuk sahibi bireylerin problem çözme becerileri ve dini başa çıkma tutumları üzerindeki etkileri incelenecektir.

Araştırmamızda zihinsel engelli çocuklara sahip ailelerin problem çözme düzeyini ölçmek için “Problem Çözme Envanteri”, dini başa çıkma düzeyini ölçmek için de “Dini Başa Çıkma Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma, 2011-2012 Eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Denizli ili merkezin de öğrenim gören zihinsel engelli öğrencilerin, yaşları 19-65 arasında değişen anne-babaları üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Din eğitimi alma durumu hem olumlu hem olumsuz dini başa çıkma tarzlarını etkileyen önemli bir faktördür. Din eğitimi hiç almayandan çok alanlara doğru gittikçe olumlu dini başa çıkma tutumları yükselmektedir. Din eğitimi almayanlar, olumsuz dini başa çıkma becerilerini diğerlerine göre daha fazla kullanmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Problem çözme, dini başa çıkma, zihinsel engelli çocuklara sahip aile

ABSTRACT**PROBLEM SOLVING AND RELIGIOUS COPING OF FAMILIES
HAVING MENTALLY RETARDED CHILDREN**

Fuat KAYA

The University of Suleyman Demirel
Institute of Social Science
Department of Philosophy and Religion Sciences
Department of Psychology of Religion
Thesis of Post Graduate Degree, 125 pages, April 2014

Supervising: Assoc. Prof. Dr. Hüseyin CERTEL

Parents coping with the problems encountered in child-rearing issues that they have used in the process of overcoming the problems of roads as positive or negative effects. The topic of our research is taken from the relationship between religious coping with problem solving in the family that has got mentally retarded child. The effects of some changeable; sexuality, age, education, level of income, taking or not taking religion education, level of religiosity, being married or widow, number of children, job condition are examined carefully about the problem solving skill of the member that has got mentally retarded children and the manner of religious coping.

In this research the parents that have got mentally retarded children is measured the level of problem solving “inventory of problem solving” for measuring religious coping “measure styles of religious coping” are used. Investigation is made on mentally retarded student whose parents ages change between 19-65, educate in the centre of Denizli in 2011-2012 spring term, academic year.

Receive religious education both positive and negative religious coping styles status is an important factor affecting. Never received religious education from the very positive religious coping attitudes towards the areas are rising steadily. Who receive religious education, negative religious coping skills more than others are using.

Key Words: Problem solving, Religious Coping, Families with mentally retarded children

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
TABLOLAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
1.3. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE HİPOTEZLERİ.....	2
1.3.1. Temel Problem.....	2
1.3.2. Temel Hipotez.....	3
1.3.3. Alt Problemler.....	3
1.3.4. Alt Hipotezler.....	3
1.3.4.1. Problem Çözme ile İlgili Hipotezler.....	3
1.3.4.2. Dini Başaçıkma ile İlgili Hipotezler.....	4
1.3.4.3. Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma ile İlgili Alt Hipotezler.....	5
1.4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	6
1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	6
1.6. ARAŞTIRMANIN GÜVENİLİRLİĞİ.....	7
1.7. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ-TEKNİKLERİ VE VERİ KAYNAKLARI.....	7
1.7.1. Araştırmanın Modeli.....	8
1.7.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	8
1.7.3. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları.....	9
1.7.3.1. Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği (DBTÖ).....	9
1.7.3.2. Problem Çözme Envanteri.....	12
1.7.3.3. Kişisel Bilgi Formu.....	13
1.7.4. Uygulama.....	14
1.8. İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR.....	14

BÖLÜM I KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. DİNİ BAŞAÇIKMA.....	22
2.1.1. Din.....	22
2.1.2. Psikologların Din Görüşleri.....	24
2.1.3. Başaçıkma Yöntemleri.....	30
2.1.4. Dini Başaçıkma.....	34
2.1.5. Dini Başaçıkmanın Unsurları.....	37
2.1.5.1. Dua.....	37
2.1.5.2. Bağışlanma/Tövbe.....	39
2.1.5.3. Şükür.....	40
2.1.5.4. Sabır.....	40
2.1.5.5. Yardım Etme/Sadaka Dağıtma.....	41
2.2. PROBLEM ÇÖZME.....	42
2.2.1. Problem.....	42
2.2.2. Problem Çözme.....	44

2.2.3. Problem Çözmeyi Engelleyen Faktörler.....	49
2.3. ZİHİN ENGELLİLER ÇOCUKLARA SAHİP AİLELER.....	51
2.3.1. Zihinsel Engellilik.....	51
2.3.2. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Aileler.....	53

BÖLÜM II

ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

3.1. BULGULAR.....	58
3.1.1. Örneklem Grubu ve Özelliklerine Dair Sosyo-Demografik Bulgular.....	58
3.1.1.1. Örneklemin Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı.....	58
3.1.1.2. Örneklemin Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı.....	58
3.1.1.3. Örneklemin Yaş Değişkenine Göre Dağılımı.....	59
3.1.1.4. Örneklemin Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Dağılımı.....	59
3.1.1.5. Örneklemin Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Dağılımı.....	60
3.1.1.6. Örneklemin Dindarlık Algı Düzeyine Göre Dağılımı.....	60
3.1.1.7. Örneklemin Eş ile Birlikte Yaşama Durumuna Göre Dağılımı.....	61
3.1.1.8. Örneklemin Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı.....	61
3.1.1.9. Örneklemin Meslek Grubu Değişkenine Göre Dağılımı.....	62
3.1.1.10. Örneklemin Çalışma Durumuna Göre Dağılımı.....	62
3.1.2. Örneklem Grubunun Sosyodemografik Özellikleri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular.....	63
3.1.2.1. Cinsiyet Değişkeni ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki.....	63
3.1.2.2. Eğitim Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki.....	63
3.1.2.3. Yaş Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki.....	64
3.1.2.4. Çocuk Sayısı Değişkenini ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki.....	64
3.1.2.5. Din Eğitimi Alma Durumu ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki.....	65
3.1.2.6. Algılanan Dindarlık Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki.....	65
3.1.2.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki.....	66
3.1.2.8. Gelir Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki.....	66
3.1.2.9. Meslek Grubu Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki.....	67
3.1.2.10. Çalışma Durumları ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki.....	68
3.1.3. Örneklem Grubunun Sosyodemografik Özellikleri ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular.....	68
3.1.3.1. Cinsiyet Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	68
3.1.3.2. Eğitim Düzeyi Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	69

3.1.3.3. Yaş Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	70
3.1.3.4. Çocuk Sayısı Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	70
3.1.3.5. Din Eğitimi Alma Durumu ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	71
3.1.3.6. Algılanan Dindarlık Düzeyi ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki	72
3.1.3.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	73
3.1.3.8. Gelir Düzeyi Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	73
3.1.3.9. Meslek Grubu Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	74
3.1.3.10.Çalışma Durumu Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	75
3.1.4.Örneklem Grubunun Sosyodemografik Özelliklerine Göre Problem Çözme Becerisi ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişkiye Dair Bulguları.....	76
3.1.4.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Problem Çözme Becerisi ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	76
3.1.4.2. Eğitim Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	76
3.1.4.3. Yaş Değişkenine göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	77
3.1.4.4. Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	77
3.1.4.5. Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	78
3.1.4.6. Algılanan Dindarlık Düzeyine Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	78
3.1.4.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkenine Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	79
3.1.4.8. Gelir Durumu Değişkenine Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	79
3.1.4.9. Meslek Grubu Değişkenine Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	80
3.1.4.10.Çalışma Durumu Değişkenine Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki.....	80

BÖLÜM III

YORUMLAR VE SONUÇ

4.1. YORUMLAR.....	82
4.1.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması.....	82
4.1.1.1. Cinsiyet Değişkeni ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	82
4.1.1.2. Cinsiyet Değişkeni ile Dini Başaçıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	83

4.1.1.3. Cinsiyet Değişkeni ile Problem Çözme ve Dini Başaçıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	84
4.1.2. Eğitim Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması.....	85
4.1.2.1. Eğitim Düzeyi ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	85
4.1.2.2. Eğitim Düzeyi ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	86
4.1.2.3. Eğitim Düzeyi ile Problem Çözme ve Dini Başaçıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	88
4.1.3. Yaş Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması.....	88
4.1.3.1. Yaş Değişkeni ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	88
4.1.3.2. Yaş Değişkeni ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	89
4.1.3.3. Yaş Değişkeni ile Problem Çözme ve Dini Başaçıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	90
4.1.4. Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması.....	91
4.1.4.1. Çocuk Sayısı Değişkeni ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	91
4.1.4.2. Çocuk Sayısı Değişkeni ile Dini Başaçıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	92
4.1.4.3. Çocuk Sayısı Değişkeni ile Problem Çözme ve Dini Başaçıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	92
4.1.5. Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Bulguların Yorumlanması.....	93
4.1.5.1. Din Eğitimi Alma Durumu ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	93
4.1.5.2. Din Eğitimi Alma Durumu ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	93
4.1.5.3. Din Eğitimi Alma Durumu ile Problem Çözme ve Dini Başaçıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	95
4.1.6. Algılanan Dindarlık Düzeyi Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması.....	95
4.1.6.1. Algılanan Dindarlık Düzeyi ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	95
4.1.6.2. Algılanan Dindarlık Düzeyi ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	96
4.1.6.3. Algılanan Dindarlık Düzeyi ile Problem Çözme ve Dini Başaçıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	98
4.1.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması.....	98
4.1.7.1. Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	98
4.1.7.2. Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile Dini Başaçıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	100
4.1.7.3. Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile Problem Çözme ve Dini Başaçıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	100
4.1.8. Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması.....	101

4.1.8.1. Gelir Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	101
4.1.8.2. Gelir Düzeyi Değişkeni ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	101
4.1.8.3. Gelir Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	103
4.1.9. Mesleki Grubu Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması.....	103
4.1.9.1. Mesleki Grubu Değişkeni ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	103
4.1.9.2. Meslek Grubu Değişkeni ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	104
4.1.9.3. Mesleki Grubu Değişkeni ile Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	105
4.1.10. Çalışma Durumuna Göre Değişkenin Bulguların Yorumlanması.....	105
4.1.10.1. Çalışma Durumu ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	105
4.1.10.2. Çalışma Durumu ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	106
4.1.10.3. Çalışma Durumun ile Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması.....	106
4.2. SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA.....	111
EKLER.....	121
Kişisel Bilgi Formu.....	121
Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği.....	122
Problem Çözme Envanteri.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	125

KISALTMALAR DİZİNİ

% : Yüzde

C.Ü: Cumhuriyet Üniversitesi

Ç. Ü: Çukurova Üniversitesi

Çev. : Çeviren

DSM-IV: Diagnostic and Statistical Manuel of Mental Disorder IVth Edition

İsav: İslami İlimler Araştırma Vakfı

KEFAD: Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OST: Olumsuz Dini Başaçıkma Tarz

OT: Olumlu Dini Başaçıkma Tarz

p: Anlamlılık

PÇE: Problem Çözme Envanteri

PISA: Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı

SDÜ: Süleyman Demirel Üniversitesi

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

Ünv. : Üniversitesi

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

ZE: Zihinsel engelli

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Ailelerin Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları.....	58
Tablo 1.2. Ailelerin Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları.....	58
Tablo 1.3. Ailelerin Yaş Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları.....	59
Tablo 1.4. Ailelerin Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları.....	59
Tablo 1.5. Ailelerin Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Dağılım Sonuçları.....	60
Tablo 1.6. Ailelerin Dindarlık Algı Düzeyine Göre Dağılım Sonuçları.....	60
Tablo 1.7. Ailelerin Eş ile Birlikte Yaşama Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları....	61
Tablo 1.8. Ailelerin Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları.....	61
Tablo 1.9. Ailelerin Meslek Grubu Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları.....	62
Tablo 1.10. Ailelerin Çalışma Durumuna Göre Dağılım Sonuçları.....	62
Tablo 2.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı.....	63
Tablo 2.2. Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı.....	63
Tablo 2.3. Yaş Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı.....	64
Tablo 2.4. Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı.....	64
Tablo 2.5. Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı.....	65
Tablo 2.6. Algılanan Dindarlık Düzeyi Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı.....	65
Tablo 2.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı.....	66
Tablo 2.8. Gelir Düzeyine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı.....	66
Tablo 2.9. Meslek Grubu Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı.....	67
Tablo 2.10. Çalışma Durumuna Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı.....	68
Tablo 3.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	68
Tablo 3.2. Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	69
Tablo 3.3. Yaş Değişkenine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	70
Tablo 3.4. Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	70
Tablo 3.5. Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	71
Tablo 3.6. Algılanan Dindarlık Düzeylerine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	72
Tablo 3.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkenine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	73
Tablo 3.8. Gelir Düzeyine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	73
Tablo 3.9. Meslek Grubu Değişkenine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	74
Tablo 3.10. Çalışma Durumlarına Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	75
Tablo 4.1. Cinsiyet Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	76

Tablo 4.2. Eğitim Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	76
Tablo 4.3. Yaş Değişkenine ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	77
Tablo 4.4. Çocuk Sayısı Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	77
Tablo 4.5. Din Eğitimi Alma Düzeyi ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başaçıkma Tarzları Puan Dağılımı.....	78
Tablo 4.6. Algılanan Dindarlık Düzeyi ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	78
Tablo 4.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	79
Tablo 4.8. Gelir Durumu Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	79
Tablo 4.9. Meslek Grubu Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	80
Tablo 4.10. Çalışma Durumu Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı.....	80

GİRİŞ

Engelli bireyler dünyanın her yerinde bulunmakta ve tanılama çalışmaları uluslararası boyutta yapılmaya çalışılmaktadır. Bunlardan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kabul ettiği Sakat Kişilerin Hakları Bildirgesi'nde engelli tanımı şöyle yapılmaktadır. "Normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar" olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde ise 5378 sayılı özürülüler kanununda şöyle tarif edilmiştir; Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi "özürülü" olarak tanımlanmaktadır(devturkiye 2014: 4).

Zihinsel yetersizlik olan bireyler şu şekilde tanımlanmıştır; zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan ve özel eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan bireylerdir(Gürkan vd. 2010: 3).

Araştırmamızda engelli türlerinden bir tanesi olan zihinsel engelli çocukların, anne-babalarının yaşamış oldukları sıkıntıları aşmada problem çözme ve dini başa çıkma ilişkisi incelenecektir.

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Zihinsel engelli çocuğun dünyaya gelmesi ve anne-babanın bunu öğrenmesiyle birlikte aile için yaşamları boyunca devam edecek bir süreç başlar. Aile sosyal faaliyetlerden uzaklaşır, ekonomik olarak giderlerinin artması, çocuğunun durumuyla ilgili olarak bilgi ve tecrübesinin olmaması, toplumun göstermiş olduğu olumsuz tutum anne-babanın ruh sağlığını etkiler.

Anne-babaların çocuk yetiştirme hususunda karşılaştıkları sıkıntılarla, başa çıkma sürecinde kullanmış oldukları yollar problemlerinin üstesinden gelmelerini olumlu ya da olumsuz olarak etkiler. Araştırmamızın konusunu, zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerde problem çözme ile dini başa çıkma arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Bu

çerçevede araştırmada cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir düzeyi, din eğitimi alıp almama, algılanan dindarlık düzeyi, eşle birlikte ya da ayrı yaşama, sahip olunan çocuk sayısı, çalışma durumu gibi değişkenler, engelli çocuk sahibi bireylerin problem çözme becerileri ve dini başa çıkma tutumları üzerindeki etkileri incelenecektir.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Günümüzde, çocuk yetiştirme için anne-babalar için birçok zorlukları vardır. Çocuğun dünyaya engelli olarak gelmesi aileler için kabullenilmesi zor bir durumdur ve normal bir çocuğa göre getireceği sıkıntılar daha fazla olmaktadır. Bu sıkıntılarla baş edebilme, aileden aileye farklılık göstermektedir. Burada ailenin sosyal, kültürel, ekonomik durumu stresli durumlarla baş edebilme durumunu etkilemektedir.

Bu araştırmada zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin, karşılaştıkları sıkıntıları ve zorlukları aşmada dini başa çıkma tutumları ve problem çözme becerilerinin ne düzeyde yardımcı olduğunun öğrenilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarının din psikolojisi alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

TÜİK(2014) 2002 verilerine göre Türkiye nüfusunun %0,48 oranında zihinsel engelli çocuk olduğu tespit edilmiştir. Bu sayı günümüz nüfusu dikkate alındığında ana-babaları ile birlikte bir milyon civarında bir yekûn teşkil etmektedir. Hangi engelli grubuna dâhil olursa olsun, engelliler ve engelli yakınlarına yönelik bilimsel araştırmalar yapılması, hem bilimsel bir gereklilik ve hem de toplumun bu kesiminin sorunlarının çözümü açısından önemlidir.

1.3. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ VE HİPOTEZLERİ

1.3.1. Temel Problem

Araştırmamızın temel problemi, “zihinsel engelli çocuklara sahip ana-babaların problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında bir ilişki var mıdır? Varsa bu ilişkilerinin yönü nedir?” şeklinde düzenlenmiştir.

1.3.2. Temel Hipotez

Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki vardır. Dini başa çıkma becerileri yükseldikçe problem çözme beceri düzeyi de artacaktır.

Yukarıda genel çerçevesi verilen araştırma problemine ve hipotezine bağlı olarak, daha özel düzeyde cevap aranan sorular alt problemler ve alt hipotezler şeklinde aşağıda sunulmuştur.

1.3.3. Alt Problemler

Araştırma problemiyle ilgili olarak Alt problemler geliştirilmiştir;

- 1- Problem çözme becerisi ile sosyo-demografik değişkenler arasında bir ilişki var mıdır?
- 2- Dinî başa çıkma tarzı ile sosyodemografik değişkenler arasında bir ilişki var mıdır?
- 3- Dinî başa çıkma tarzı ile problem çözme becerisi arasındaki ilişki, sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?

1.3.4. Alt Hipotezler

Araştırma hipoteziyle ilgili olarak alt hipotezler geliştirilmiştir. Alt hipotezler problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları olarak üç alt kısım hipotezler olarak ele alınmıştır.

1.3.4.1. Soyo-demografik Değişkenlere Göre Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiye Ait Alt Hipotezi

- a) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme beceri düzeyleri, Cinsiyet değişkenine göre farklılık arz eder.
- b) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri, eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşmaktadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe problem çözme beceri düzeyi de yükselir.
- c) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır. Yaş arttıkça problem çözme beceri düzeyi de artar.

- d) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri sahip olunan çocuk sayısına göre farklılık arz eder. Çocuk sayısı arttıkça problem çözme becerileri artar.
- e) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri din eğitime alma durumuna göre farklılaşır. Alınan din eğitiminin düzeyi yükseldikçe, problem çözme beceri düzeyi de artar.
- f) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri, algılanan dindarlık düzeyi değişkenine göre farklılaşır. Dindarlık arttıkça problem çözme beceri düzeyi de artar.
- g) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri, eşlerin birlikte ya da ayrı yaşama durumuna göre farklılaşır. Birlikte yaşayanlarda problem çözme becerileri daha yüksektir.
- h) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri, gelir düzeyi değişkenine göre farklılaşır. Gelir düzeyi yükseldikçe problem çözme becerileri düzeyi artar.
- i) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri, meslek değişkenine göre farklılık arz eder.
- j) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri, çalışma durumlarına göre farklılaşır. Çalışanların problem çözme becerileri daha yüksektir.

1.3.4.2. Soyo-demografik Değişkenlere Göre Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişkiye Ait Alt Hipotezler

- a) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başaçıkma beceri düzeyleri, Cinsiyet değişkenine göre farklılık arz eder.
- b) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başaçıkma becerileri, eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşmaktadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe dini başaçıkma beceri düzeyi de yükselir.
- c) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başaçıkma becerileri yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır. Yaş arttıkça dini başaçıkma beceri düzeyi de artar.

- d) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başaçıkma becerileri sahip olunan çocuk sayısına göre farklılık arz eder. Çocuk sayısı arttıkça dini başaçıkma becerileri artar.
- e) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başaçıkma becerileri din eēitimine alma durumuna göre farklılaşır. Alınan din eēitiminin düzeyi yükseldikçe, dini başaçıkma beceri düzeyi de artar.
- f) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başaçıkma becerileri, algılanan dindarlık düzeyi deēiřkenine göre farklılaşır. Dindarlık arttıkça dini başaçıkma beceri düzeyi de artar.
- g) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başaçıkma becerileri, eşlerin birlikte ya da ayrı yaşama durumuna göre farklılaşır. Birlikte yaşayanlarda dini başaçıkma becerileri daha yüksektir.
- h) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başaçıkma becerileri, gelir düzeyi deēiřkenine göre farklılaşır. Gelir düzeyi yükseldikçe dini başaçıkma becerileri düzeyi artar.
- i) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başaçıkma becerileri, meslek deēiřkenine göre farklılık arz eder.
- j) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başaçıkma becerileri, çalışma durumlarına göre farklılaşır. Çalışanların dini başaçıkma becerileri daha yüksektir.

1.3.4.3. Sosyo-demografik Deēiřkenler Açısından Problem özme ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişkiye Ait Alt Hipotezler

- a) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, cinsiyet deēiřkenine göre problem çözme becerileri ile dini başaçıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.
- b) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, eēitim düzeyi deēiřkenine göre problem çözme becerileri ile dini başaçıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.
- c) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, yaş deēiřkenine göre problem çözme becerileri ve dini başaçıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.

- d) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, çocuk sayısı değişkenine göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.
- e) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, din eğitimi alma durumuna göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.
- f) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, algılanan dindarlık düzeylerine göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.
- g) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, evlilik durumlarına göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.
- h) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, gelir düzeyi değişkenine göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.
- i) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, meslek grubu değişkenine göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.
- j) Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, bir işte çalışma durumlarına göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.

1.4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

1. Bu araştırma, kullanılan ölçme araçları ve ölçtükleri özellikler bakımından geçerli ve güvenilirdir.
2. Araştırmanın sonuçlarına araştırmacıdan, katılımcılardan ve uygulama ortamlarından kaynaklanan kontrol dışı faktörlerin düşük düzeyde de olsa etki etmiş olabileceği kabul edilmektedir.

1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

1. 2012 yılı bahar dönemi ile sınırlıdır.

2. Araştırmanın evreni, Denizli Merkezdeki Özel Keysan Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezi, Özel Ortak Nokta Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezi, Özel Bilgidolu Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezi, Bir Umut Eğitim Ve Rehabilitasyon merkezinin velileri ile sınırlıdır.
3. Araştırmadan elde edilen bulgular, deneklerin verecekleri cevaplar ile sınırlıdır.
4. Bu araştırma ile ölçülmek istenen problem çözme beceri düzeyleri, Problem Çözme Envanterinin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
5. Bu araştırma ile ölçülmek istenen dini başa çıkma düzeyleri, *Dini Başa çıkma Tarzları Ölçeği*' nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
6. Araştırmanın bağımsız değişkenleri olan psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik özelliklerden ancak bazıları inceleme konusu olmuştur.
7. Araştırmanın bulguları, uygulamaya alınan okul türleri ve benzer örneklem gruplarına genellenebilir.

1.6. ARAŞTIRMANIN GÜVENİLİRLİĞİ

1. Örneklemin, evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.
2. Örnekleme oluşturan bireylerin ölçeklerdeki maddelere verecekleri cevapların ve düşüncelerinin güvenilir olduğu varsayılmaktadır.
3. Araştırmada veri toplama araçları olarak kullanılan ölçeklerin ölçülmek istenen değişkenleri ölçebildiği kabul edilmektedir.
4. Araştırmanın örneklemini oluşturan ailelerin Problem Çözme Envanterinin, Dini Başa çıkma Tarzları Ölçeğini ve Kişisel Bilgi Formunu nesnel olarak cevaplayacakları varsayılmaktadır.

1.7. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ-TEKNİKLERİ VE VERİ KAYNAKLARI

Araştırmada Problem Çözme Envanteri ve Dini Başa çıkma ölçeği kullanılmıştır. Anketi oluşturan maddelerin Problem Çözme Envanteri için likert tipinde 6'lı derecelendirme ve Dini Başa çıkma Tarzları Ölçeğinde ise likert tipinde 4'lü derecelendirme seçenekleri kullanılmıştır.

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS 15.0 for Windows paket programı kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlere göre katılımcıların problem çözme

becerileri ve dini başaçıkma tarzları arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Problem özme becerileri ve dini başaçıkma tarzlarını bağımsız değişkenlere göre karşılaştırmak için ise Mann Whitney U testi ile Kruskal Wallis Varyans analizleri uygulanmıştır. Katılımcılara ait demografik değişkenlerin yüzdelerle dağılımlarını belirlemek için frekans analizi, problem çözme ve dini başaçıkma tarzlarına ait ortalama puanları belirlemek için de tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır.

1.7.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmamız ilişkisel tarama modellerinden korelasyonel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelinde değişkenler arası ilişkinin betimlendiği bir araştırma türüdür. Korelasyon analizinde iki veya daha çok sayıda değişken arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı, eğer varsa bu ilişkinin derecesi ve fonksiyonel şekli belirlenmeye çalışılır(Cengizhan 2014).

Araştırma, Problem özme Envanteri ve Dini Başaçıkma Ölçeği'nin kullanıldığı ampirik bir çalışmadır. Araştırmanın amacına yönelik olarak denenceler bölümünde yer alan denencelerden öncelikle “Problem özme ” değişkeni bağımlı değişken, sosyodemografik özellikler ise bağımsız değişken olarak alınmıştır. İkinci olarak ise “Dini Başaçıkma” bağımlı değişken, sosyodemografik özellikler ise bağımsız değişken olarak alınmıştır. Üçüncü olarak “Problem özme ” ve “Dini Başaçıkma” bağımlı değişken, sosyodemografik özellikler ise bağımsız değişken olarak alınmıştır.

Araştırmamızda zihinsel engelli çocuklara sahip ailelerin problem çözme düzeyini ölçmek için “Problem özme Envanteri” dini başaçıkma düzeyini ölçmek için de “Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği” kullanılmıştır.

Araştırma, 2011-2012 Eğitim Öğretim yılında bahar döneminde Denizli Merkez deki 4 Rehabilitasyon merkezindeki zihinsel engelli çocuklara sahip aileler üzerinde yapılmıştır. Veriler anket yoluyla toplanmıştır.

1.7.2. Araştırmanın Evren Ve Örneklemi

Araştırma, 2011-2012 Eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Denizli ili merkez de öğrenim gören zihinsel engelli öğrencilerin, yaşları 19-65 arasında değişsin anne-babaları üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmamızda kendisine anket formu ulaştırılabilen zihinsel engelli anne-baba sayısı 280 olup, bunların ancak 150 kişi formları doldurmuştur. Zihinsel engelli çocuk sahibi ebeveynlerin özel ve hassas durumları sebebiyle, bu sayıdaki bir katılımla yetinmek durumunda kaldık.

1.7.3. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları

1.7.3.1. Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği (DBTÖ)

Orijinal Form

Öncelikle Pargament ve arkadaşları(1998) tarafından geliştirilen Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği (Religious Coping Scale-RCOPE)' nin kısa formunun geliştirilme ve güvenilirlik çalışmaları hakkında bilgi verilecektir.

Ölçek, üç farklı grubun farklı yaşam olayları ile başaçıkma, dini başaçıkma ve bir dizi psikolojik veriler arasındaki ilişkiyle bağlantılı olarak geliştirilmiştir.

Birinci grubu Oklahoma kentinde onlarca kişinin ölümüne yol açan bombalama eyleminden etkilenen yaş ortalaması 59.3, %63 kadın 296 kişi oluşturmaktaydı. Bu grup 34 maddelik Dini Başaçıkma Ölçeğini, travma sonrası stres bozukluğunu değerlendiren bir ölçeği, stres sonucu meydana gelen gelişimi değerlendiren bir ölçeği ve travmanın etkilerini değerlendiren ölçekleri doldurdular. (Akt.Güner 2006: 54-55)

İkinci grubu ise son üç yıl içerisinde önemli olumsuz bir olay yaşamış, yaş ortalaması 19.0, % 69' u kadın ve çoğunluğu (% 70) birinci sınıf öğrencisi 540 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Bu grup ise yeni geliştirilen Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği'nin tam formu ile bedensel sağlık, psikomatik belirtiler, duygusal stres gibi değişkenleri değerlendiren ölçekleri cevaplandırıdılar. (Akt.Güner 2006: 55)

Üçüncü grup bir hastane örneklemdir ve asistanlar tarafından bedensel sağlığı orta ve üzeri ciddi olarak değerlendirilen, yaş ortalaması 68.4 ve % 52'si erkek olan 551 kişilik bir gruptur. Bu grup da bir Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği ile aktif teşhislerin sayısı, hastalığın ciddiyeti, hastanın işlevsel pozisyonu, depresyon, hayat kalitesi vb. gibi ölçekleri cevaplandırıdılar. (Akt.Güner 2006: 55)

Bu üç gruptan elde edilen veriler sonucunda 2 boyutlu (olumlu ve olumsuz) 14 maddelik (7 olumlu, 7 olumsuz) işlevsel bir Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği elde edilmiştir. Buradaki maddeler çeşitli istatistiksel işlemlere tabii tutulmuş olumlu ve

olumsuz ruh sağlığı kriterleri ile en yüksek korelasyona (olumlu ya da olumsuz) sahip maddeler tespit edilmiştir. Yapılan istatistiksel işlemler kısaca şoyledir: Öncelikle “Oklahoma” grubunda faktör analizi yapılmış olumlu ve olumsuz Dini Başaşıkma modeline uygun iki faktörlü bir yapının makul olduğu ve bunun varyansın % 33’ n aēıkladıđı gzkmştir. Olumlu Dini Başaşıkma alt boyutunun iē tutarlılık katsayısı (cronbach alfa) 0.87, olumsuz Dini Başaşıkma alt boyutunun ki ise 0.78 olarak bulunmuştur. Bu cesaretlendirici sonuē, aynı işlemin niversite grubunda da uygulanması sonucunu doğurmuş ve bu grupta da yapılan faktör analizi iki boyutlu ve varyansın % 38’ini aēıklayan bir sonuē ortaya koymuştur. Bu gruptaki alfa katsayıları ise sırasıyla 0.90 ve 0.81 olarak bulunmuştur. Hastane grubu da benzer sonuēlar ortaya koymuş, benzer maddeler benzer alt boyutlara yerleştirmiştir. Daha sonra ise bu iki faktördeki maddelerden “en fazla madde yüküne sahip olma”, “aēıkēa sadece bir faktörün iēinde olma”, “bir ēok diğer alt boyutta olma”, hastane grubunda da bulunma” ve “ekonomik olma” kriterleri kullanılarak 14 maddelik kısa Dini Başaşıkma Tarzları lēeđi oluşturulmuştur. (Akt.Güner 2006: 56-57)

Özetlersek DBT’ nin olumlu ve olumsuz boyutları birbirinden oldukēa iyi biēimde ayırdığı, iē tutarlılığa sahip geēerli bir lēek olduğu ortaya konulmuştur. Kısa olması nedeniyle rahatlıkla bütün sosyal bilimler ve sağlık araştırmalarında kullanılabilir. Pargament ve arkadaşları bu lēeđi özellikle stres, başaşıkma ve sağlık modellerine etkin, teorik temelli bir dini boyut katmak isteyenlere önermektedirler. (Güner 2006: 57)lēek dörtlü Likert tipi bir lēektir ve düşük puanlar o dini başaşıkma tarzının az, yüksek puanlar ise fazla kullanıldığını göstermektedir. (Güner 2006: 57)

Türkiye Koşullarına Uyarlama ēalıřması

Bu ēalıřma Dini Başaşıkma Tarzları lēeđi’nin dilsel eşdeğerlilik, güvenirlilik ve faktör yapısını iēerdiđinden ēalıřmaların veri toplama işlemleri farklı gruplar üzerinde yapılmıştır. (Güner 2006: 57)

lēeđin Türkiye koşullarına uyarlanması ēalıřması, lēeđi geliştiren Kenneth, Pargament ile iletişime geēerek uyarlama iēin izin alan Halil Ekşi(2001) tarafından yapılmıştır. Dini Başaşıkma Tarzları lēeđi’nin dilsel eşdeğerlilik ēalıřması iēin 1999-2000 ğretim yılı II. döneminde M.. Atatürk Eğitim Fakültesi İngilizce ğretmenliği programı son sınıfında okuyan ve İngilizce’ yi iyi düzeyde bilen 35 kişi seēilmiřtir. Güvenirlilik ve madde analizi ēalıřması aynı dönemde, Fatih Üniversitesi İktisadi ve

İdari Bilimler Fakültesi ile M.Ü. İlahiyat Fakültesinin çeşitli bölüm ve sınıflarında okuyan 115 kişilik bir öğrenci grubunda gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe dilsel eşdeğerlilik ve güvenilirliği yapılırken aşağıdaki işlemler takip edilmiştir(Akt. Güner 2006: 57).

Dilsel Eşdeğerlik Çalışması

Dilsel eşdeğerlik çalışmasının amacı, her test maddesinin Türkçe' ye çevrilme işleminde bir hata olup olmadığını hem de her test maddesinin ifade ettiği anlamı ne derece yansıttığını değerlendirmek amacıyla yapılmaktadır. Dilsel eşdeğerlik çalışmasında aşağıdaki işlemler yapılmıştır(Akt. Güner 2006: 58).

a. Çeviri süreci: Öncelikle orijinal form, her iki dili çok iyi bilen, alanda uzman iki psikiyatriste, biri dini konulara aşina tıp doktoruna, biri psikoloji alanında doçent unvanına sahip dört kişiye tercüme ettirilmiştir. Bu tercümelemler incelenerek geçici bir Türkçe form oluşturulmuştur. Türkçe form bir dil bilimci tarafından geri çeviri yöntemiyle tekrar İngilizce' ye çevrilmiştir(Akt. Güner 2006: 58).

b. Çevirinin değerlendirilmesi: Bu formlar üzerinde yapılan çalışmalarla sorunlu görülen maddeler tekrar ele alınıp değerlendirilmiş ve nihai Türkçe forma ulaşılmıştır (Akt. Güner 2006: 58).

c. Eşdeğerlilik ve güvenilirlik çalışması: Bu iki form İngilizce' yi çok iyi bildiği düşünülen Marmara Üniv. Atatürk Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü 4. sınıf öğrencilerinden 35 kişilik bir gruba üç hafta ara ile uygulanmıştır. Bu iki uygulama arasında hem maddeler hem de alt ölçekler bazında korelasyon katsayılarına ve ilişki grup t testi sonuçlarına bakılmıştır. Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon katsayılarının anlamlı, ilişkili grup t sonuçlarının ise anlamlı olmaması beklenmektedir(Akt. Güner 2006: 58).

Madde Analizi

Madde analizleri, her hangi bir ölçme aracının bütününde ya da alt ölçeklerinde bulunan maddelerin bütünde veya alt ölçeklerde anlamlı olarak yer alıp almadıkları amacıyla yapılmaktadır. Burada üç farklı yöntemle maddelerin bu özelliğe sahip olup olmadıkları test edilmiştir(Akt. Güner 2006: 58).

a- Madde Toplam (Item Total): Testten elde edilen puanlarla her bir maddenin arasındaki ilişkiyi gösterir(Akt. Güner 2006: 58).

b- Madde Kalan (Item Remainder): Testteki her madde ile toplamda bu maddenin çıkarılması ile elde edilen sonuç arasındaki ilişkiyi gösterir. Hem madde-toplam hem de madde kalanda sonuçların .05 düzeyinde olması beklenmektedir(Akt. Güner 2006: 59).

c- Ayırt edicilik (Discrimininity) : Testin alt ve üst çeyreklerindeki (%27' lik) kişilerin aldıkları puanların birbiriyle ilişkisi grup t testi ile karşılaştırılması ile elde edilen puanlardır. Buradaki amaç, o maddeye verilen cevabın alt ve üst gruplar arasında farklılaşıp farklılaşmadığı ve dolayısıyla ayırt etme gücünü ortaya koymaktadır(Akt. Güner 2006: 59).

Bütün bu işlemlerin sonucunda ise, her bir maddenin veya alt ölçeğin en az dilsel eşdeğerlik ve madde analizlerinden birinde beklentileri karşılaması ölçeğe girmesi için yeterli gözükmektedir(Güner 2006: 59).

Güvenirlilik

Likert tipi ölçeklerin güvenirliğini ölçmek için kullanılan cronbach alfa katsayısı uyarlanan ölçeğin alt ölçekleri ve ölçek için hesaplanmıştır. Bu katsayı, maddelerin iç tutarlılığı ve homojenliği hakkında bilgi verir. Güvenirlik katsayılarının 60'ın üstünde olması yeterli gözükmektedir. (Akt.Güner 2006: 59)

Faktör Analizi

Faktör analizi çalışmaları, 115 kişilik gruptan elde edilen veriler üzerinde yapılmıştır. Faktör analizinde temel bileşenler analizi varimax rotasyon yöntemi ile yapılmıştır. Ölçeğin kuramsal yapısı kabul edildiğinden faktör yapısının değişmemesi beklenmektedir. (Akt.Güner 2006: 59)

1.7.3.2. Problem Çözme Envanteri

Problem çözme envanteri (PÇE) bireyin problem çözme becerileri konusunda kendini algılayışını ölçmeye yönelik bir envanterdir. 35 maddeden oluşmakta ve 1-6 arası puanlanan Likert tipi bir ölçektir. Heppner ve Petersen (1982) tarafından geliştirilen ölçek 150 kişilik öğrenci grubuna uygulanmıştır. (Akt. Savaşır ve Şahin, 1997).

Problem çözme envanterinin, güvenirlik çalışmasında, Cronbach Alfa Katsayısı .90, alt ölçekler için elde edilen katsayılar ise .72 ile .85 arasında bulunmuştur. Ölçeğin madde-toplam puan korelasyonlarının ranjı ise .25 ile .71 arasında değişmektedir. Test

tekrar test güvenilirliğinde, alt ölçeklerin güvenilirlik katsayıları $r=.83$ ile $r=.89$ arasında değişmektedir (Akt. Savaşır ve Şahin, 1997).

Problem çözme envanterinin, geçerlik çalışmasında ölçüt bağıntılı geçerlik yöntemi uygulanmıştır. Toplam puanı ve üç alt ölçekten elde edilen puanların, öğrencilerin problem çözme becerilerinin düzeyi ile korelasyonları sırasıyla $-.46, -.44, -.29$ ve $-.43$ 'tür. Ölçeğin öğrencilerin problem çözme becerilerinden memnuniyet dereceleri ile korelasyonları ise $-.42, -.42, -.24$ ve $-.39$ olarak bulunmuştur. Yapı geçerliği çalışması sonucunda ölçeğin "Problem çözme yeteneğine güven", "yaklaşma-kaçınma" ve "kişisel kontrol" olmak üzere üç faktörü içerdiği görülmüştür. Bu üç faktör arasındaki korelasyon ranjı ise 0.38 ile 0.49 arasında değişmektedir (Akt: Savaşır ve Şahin, 1997).

Problem çözme envanterinin, Türkçeye uyarlama çalışması Şahin, Şahin ve Heppner (1993) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik çalışmasında 244 öğrenci üzerinde yapılmış Alfa değeri $.88$ olarak bulunmuştur. Yarıya bölme güvenilirliğine ilişkin tek ve çift sayılı maddeler ayrılarak, yarıya bölme tekniği ile elde edilen güvenilirlik katsayısı ise $r=.81$ olarak bulunmuştur (Akt. Savaşır ve Şahin, 1997).

Problem çözme envanterinin ve Beck depresyon envanteri arasındaki korelasyon katsayısı $.33$ ve STAI-T toplam puanı arasındaki korelasyon katsayısı ise $.45$ olarak bulunmuştur. Yapı geçerliğinde ise Problem çözme envanterinin, Beck Depresyon Envanteri ve STSI-T'den alınan puanlara göre oluşturulan üç grupları anlamlı olarak ayırt edebildiği belirtilmektedir. Yapılan diskriminant analizi sonucunda ise ölçeğin disforik ve disforik olmayan grupları, ait oldukları gruplara $\%94$ ve $\% 55$ oranlarında; anksiyeteli ve anksiyeteli olmayan grupları ise, $\%90$ ve $\% 80$ oranlarında doğru olarak sınıflandırabildiği bulunmuştur (Akt. Savaşır ve Şahin, 1997).

1.7.3.3. Kişisel Bilgi Formu

Bu form ile deneklerin demografik özellikleri (anne babaların yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, mesleği, algıladıkları dindarlık düzeyleri, sağ/ölü, ayrı/birlikte yaşamaları, sahip olduğu çocuk sayısı, din eğitimi alma durumuna ve çalışıp çalışmamasına göre) hakkında bilgiler toplanmıştır.

1.7.4. Uygulama

Araştırmada kullanılan kişisel bilgi formu, problem çözme envanteri ve dini başa çıkma ölçeği kitapçık haline getirilerek çoğaltılmıştır. Anketin uygulaması Denizli Merkezde Rehabilitasyon Merkezine giden zihinsel engelli öğrencilerin velilerine yönelik 2011–2012 eğitim öğretim yılı II. döneminde gerçekleştirilmiştir.

Uygulamada 280 anne-babaya çağrı yapılmıştır. Anket uygulaması araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Anketler uygulanırken araştırmannın amacı ve önemi anlatılarak anne-babaların anket formlarının ilk sayfasındaki uyarıları dikkate almaları istenmiş, ayrıca daha sağlıklı bilgilere ulaşılabilmesi için formlara isimlerini yazmamaları uyarısında bulunulmuştur. Fakat anket yapılması düşünülen 280 katılımcıdan 97 kişi anket yapmaya gelmemiştir. 33 anket kâğıdın da ise eksik cevaplama görülmüş ve bundan dolayı 150 anket formu değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

1.8. İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Keskin ve arkadaşlarının(2010) yaptığı zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların kaygı, anne-baba tutumları ve başa çıkma stratejileri arasındaki ilişki yüz yüze görüşme tekniği ile değerlendirilmiştir. Anne-babalara çocukları ile ilgili suçluluk, utanç duyup duymadıkları, çocuğun çevre tarafından kabulü ve geleceğine yönelik kaygılar taşıyıp taşımadıkları sorulmuştur. Anne babaların %19,8'i çocuğunun ZE'si ile ilgili suçluluk, %10,4'ü utanç duyduğunu, %11,5'i çocuğun çevre tarafından kabulü ile ilgili ciddi kaygılar, %43,8'i ise çocuğunun geleceğine yönelik endişeler taşıdığını belirtmiştir.

Özen ve arkadaşlarının(2002) zihin özürlü çocuğa sahip annelerin günlük yaşamda karşılaştıkları problem davranışlarla ilişkili araştırmasında, annelerin çocuklarıyla günlük yaşamda pek çok problem davranışlar yaşadıklarını, bunların sıklıkla nesnelere atma-fırlatma, başkalarını rahatsız etme, kendisine zarar verme, kendisine ait olmayan eşya ve oyuncakları sahiplenme, saç çekme ve tükürme gibi problem davranışlarla karşılaştıkları bulunmuştur. Annelerin çoğu, çocuklarının problem davranışlarının yapma nedenleri olarak çocukların özründen kaynaklandığını ve dikkat çekmek amacıyla yaptıklarını belirtmişlerdir.

Kaner'in(2004) ele aldığı araştırma projesinde, zihinsel ve işitme engelli anne-babaları algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumlarına göre karşılaştırmıştır. Zihinsel engelli anne-babalarının işitme engelli anne-babalarana göre daha çok stres yaşadıkları, çevreden daha fazla destek aldıkları ve yaşamlarından daha çok doyum aldıkları bulunmuştur. Ailede yetersiz bir çocuk olduğunda annenin stresinin, babaninkinden daha çok olduğu, babaların annelerden daha çok bakım desteği aldıkları bulunmuştur. Anne ve babaların yaşam doyumları arasında fark olmadığı, hem annelerin hem de babaların yaşamlarından benzer şekilde doyum aldıkları bulunmuştur. Okulöncesi dönemde çocukları olan anne ve babaların, orta çocukluk ve ergenlik dönemine göre özellikle çocuğun işlevleriyle ilgili yaşadıkları stresi daha çok dile getirdikleri bulunmuştur. Çocukların yaşı açısından sosyal destekle ilgili bulgulara göre anne ve babaların, erken çocukluk döneminde daha çok finansal yardımı içeren maddi desteğe sahip oldukları bulunmuştur.

Kara(2008) yapmış olduğu araştırmasında zihinsel engelli çocukları olduktan sonra ailelerin din ile ilgili görüşlerindeki değişiklikler incelemiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket metodu kullanılmıştır. Anket soruları araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Zihinsel engelli çocukları olduktan sonra ailelerin %75,4'ünün dine bakış açılarının değişmediği, %45,7'sinin Allah'tan gelene razı oldukları, %87,7'sinin her zaman dua ettiklerini, %59,6'sının çocuklarının engelli oluşunu 'kaderleri olarak' gördükleri, %66,5'nin bunu Allah'ın kendilerini imtihan etmesi olarak düşündükleri, % 59,6'sının, ahirete yönelik olumlu beklenti içerisinde oldukları görülmüştür. % 89,4'ü zor anlar yaşadıklarında 'Allah'ın kendilerine adaletsiz davrandığını düşünmediklerini, Allah'ın kendilerini sevip-sevmediği sorulduğunda ise %96,5'i bu şekilde düşünmediklerini ifade etmişlerdir.

Bilal ve Dağ'ın(2005) eğitilebilir zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların annelerini karşılaştırdığı araştırmasında stres, stresle başa çıkma ve kontrol odağı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırmaya toplam 174 anne katılmıştır. Hem çalışma hem de karşılaştırma grubundaki annelerin çocuklarının yaşı 7-12 arasında tutulmuştur. Araştırmada Stres Belirtileri Ölçeği, Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği ve Kontrol Odağı Ölçeği kullanılmıştır. Zihinsel engelli olmayan çocuklara sahip anneler ile zihinsel engelli çocuklara sahip anneler karşılaştırdığımızda, bilişsel duyuşsal stres belirtilerini daha fazla yaşadıkları bulunmuştur. İki grup Stres Belirtileri Ölçeği toplam

puanından aldıkları ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Bu farklılığın olmayışı şu şekilde açıklanmıştır. Engelli çocuğun, engel derecesinin hafif olması, zihinsel engelli çocukların %79,5'inde ek engelin olmaması ve % 77,2'sinin normal bir ilköğretim okuluna devam ediyor olması belirtilmiştir. Ayrıca engelli çocuğu olmayan annelerin % 30,8'i çalışırken, engelli çocuğu olan annelerin sadece %14,5'i çalışmaktadır. Ayrıca engelli çocuk annelerinin % 41,5'ine çocuğun bakımında baba dışında başka birinin yardım ettiği, engelli olmayan çocuk annelerinin % 75,8 'inin ise çocuklarının bakımını tek başlarına karşıladıkları bulunmuştur.

Karadağ'ın(2009) çalışmasında, fiziksel ve zihinsel engelli çocuğa sahip olan annelerin yaşadıkları güçlükleri, aileden alınan sosyal desteği ve umutsuzluk durumlarını belirlemek amacıyla 95 anne ile görüşülmüştür. Araştırma verilerinin toplanmasında sosyo-demografik özellikleri ve yaşadıkları güçlükleri belirlemeye yönelik olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen soru formu, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Ailede Algılanan Sosyal Destek Ölçeği kullanılmıştır. Veriler araştırmacılar tarafından rehabilitasyon merkezlerine çocuklarını getiren annelerle yüz yüze görüşme tekniği ile toplanmıştır. Çalışmaya alınan annelerin sosyal destek faktörleri ile umutsuzluk düzeyleri arasında negatif bir ilişki bulunduğu, annelerin aileden algıladıkları sosyal destek düzeyi arttıkça umutsuzluk düzeylerinin azaldığı bulunmuştur.

Demir ve arkadaşlarının(2010) zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin depresyon düzeylerini belirlemek için yaptıkları araştırmaya 215 anne katılmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan annelerin sosyo-demografik özelliklerini içeren anket formu ve depresyon düzeyini belirlemek için Beck Depresyon Ölçeği kullanılmıştır. Formlar araştırmacı tarafından yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. depresif semptomları incelendiğinde annelerin orta derecede depresyona sahip olduklarını bulunmuştur. Araştırmada çalışmayan annelerin, çalışan annelere göre depresif semptom bulguları daha fazla bulunmuştur. Zihinsel engelli çocuğun bakımında yardım alan annelerle yardım almayan annelerin depresif semptom bulguları arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Karagöz'ün(2010) yüksek lisans tezinde otistik çocukların, anne-babalarında anlamlandırma ve dini başa çıkma konulu araştırmasında otistik çocuğu olan 40 ebeveynle gerçekleştirmiştir. 40 ebeveynin 28'i anne, 12'si ise babadır; çocuklara

gelince 32'si erkek, 8'i kızdır. Araştırmada anne-babalara, otizmi algılama ve anlamlandırmada kullanılan dini referanslı kavramlar sorulmuştur. Bunların %15'i otizmi bir kader olarak görürken, %12,5'i imtihan şeklinde değerlendirmekte, % 10'u ceza derken, % 12,5'i ödül olarak görmekte, % 10'u görev olarak değerlendirmiş son olarak % 2,5'i ise farklı boyuttan varlıklarla iletişim halinde olma durumu olarak açıklamıştır. Otizmle başa çıkmaya katkı sağlayan unsurlar, yönlendirici kelimeler kullanılmadan açık uçlu soruda cevap olarak Allah'a Olan İnanç, Psikiyatr, Psikolog, İbadet ve Dua, Yoga, Reiki, Özel Eğitim Kurumları Personeli, Otistik Çocuğa Sahip Diğer Aileler, Türbe ve Kilise Ziyaretleri, Arkadaş Çevresi, Yakın Akraba olarak belirtilmiştir. Dua, ibadet ve Tanrı inancı direnç kaynağı oldu mu? Sorusuna %87,5 evet oldu, %12,5 hayır olmadı şeklinde cevap vermiştir. Türbe vb yerler direnç kaynağı oldu mu? Sorusuna %45 evet oldu derken, %50 hayır olmadı demiştir. Dini duygu ve düşüncelerinizde değişiklik oldu mu? Sorusuna %47,5 evet oldu derken, 52,5 hayır olmadı diye cevap vermiştir.

Uğuz ve arkadaşlarının(2004) yaptığı zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerini konu alan araştırmalarında, çalışmaya yaşları 3-22 arasında olan 29 mental retardasyon (MR), 26 otistik bozukluk ve 25 serebral palsi tanısı almış çocuklar ve anneleri alınmıştır. Herhangi bir zihinsel veya bedensel engeli olmayan 89 çocuk ve anneleri kontrol grubu olarak alınmıştır. Annelerin hepsine Beck Depresyon Envanteri, Beck Anksiyete Envanteri ve Holroyd Stres ve Kaynakları Ölçeği'nin 4 alt ölçeği uygulanmıştır. Bu çalışmada engelli çocuğa sahip annelerde depresyon, anksiyete ve stres düzeyine göre engelli çocuğa sahip olmayan annelerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca engelli çocuğa sahip annelerin, engelli çocuğa sahip olmayan annelere kıyasla çocuklarının kendilerine daha çok bağımlı oldukları, kendi kendilerini yönetemedikleri, aile yaşantılarına daha çok sorumluluk getirdikleri ve aileye genel olarak daha fazla zorluk yaşattıkları için stres yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Buna karşın aile içi uyumsuzluk puanları açısından her iki grup arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmamıştır. Çalışmada, dört grup (otistik bozukluk, serebral palsi, mental retardasyon, kontrol grubu) arasında depresyon düzeylerinde anlamlı farklılık olmamasına rağmen otistik bozukluk, serebral palsi ve down sendromu olan çocukları

bir arada hasta grubu olarak ele aldığımızda, annelerdeki depresyon düzeyi kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur.

Günsel'in(2010) zihinsel engelli tanısı almış çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerini bazı değişkenler açısından incelediği araştırmasına 187 zihinsel engelli çocuk annesi katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Aile Değerlendirme Ölçeği ve ailelerin sosyo-demografik bilgilerini elde etmek amacıyla da araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin aile işlevlerinin değerlendirildiği Aile Değerlendirme Ölçeği'nin alt boyutları ile sosyo-demografik özelliklerinden annelerin yaşı(roller alt boyutu hariç), eğitim düzeyi, gelir düzeyi, çocuğun yaşı (duygusal tepki verebilme ve gereken ilgiyi gösterme alt boyutları hariç), çocuğun engel derecesi, özel eğitim süresi, başka çocuğunun da engelli olup olmaması (problem çözme alt boyutu hariç), çocuk sayısı, diğer çocuğunun engelli olması, engelli çocuğun bakıcısı olup olmasına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olduğu bulunmuştur.

Yaralılar'ın(2010) zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin psiko-sosyal sorunlarına ilişkin yaptığı araştırmasına 210 aile katılmıştır. Ailelere 24 sorudan oluşan hipotezleri test edecek anket verilmiştir. Anket 4 seçenekten oluşmuş bunlar; her zaman, genellikle, zaman zaman, hiçbir zamandır. Anket ve mülakat yoluyla elde edilen verilerin frekans değerlerin yüzde oranlarıyla değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Anket sorularından engelli birey ve ailelerin ekonomik sorunlarını gidermede dinin zekât emrinden faydalanılabilir mi? Sorusuna % 93,8'i her zaman, % 5,2'si zaman zaman, % 1,0'i genellikle cevabını vermişlerdir. Ailelerde din “engelin kabullenilmesi, içselleştirilmesi, toplumun sosyal kabulü ve engellilikten kaynaklanan sorunların çözümünde önemli bir başvuru kaynağı mıdır?” Sorusuna % 99,5'i her zaman, % 0,5'i ise zaman zaman önemli bir başvuru kaynağı olabileceği cevabını verdiği görülmüştür.

Şardağ(2010) araştırmasında zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin stresle başa çıkma tarzları ve aile sosyal desteğinden evlilik uyumlarını yordaması incelemiştir. Araştırmasında Çift Uyum Ölçeği, Aile Destek Ölçeği, Stresle Basa çıkma Tarzları Ölçeği ile çocuklara ve annelere ilişkin bazı demografik bilgileri edinmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, zihinsel engelli çocuğa sahip 261 anneden oluşmaktadır. Araştırma sonunda annelerde yakın ilişki desteği ve duygusal destek ile stresle basa çıkmada iyimser

yaklaşımın kullanılmasının, zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin evlilik uyumlarının en iyi yordayıcıları olduğu saptanmıştır. Doğrudan ve dolaylı etkileri düşünüldüğünde, annelerin duygusal yönden desteklendiklerini ve ihtiyaç duyduklarında güçlüklerle baş etmesine yardım edebilecek ve kendisini sevdiğine inandığı bir yakının var olmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Zihinsel engelli çocukların bakımlarıyla daha çok annelerin ilgilenmeleri nedeniyle, zihinsel engelli çocukların çeşitli davranış problemlerini, gelişimsel problemlerini, bakım problemlerini ve belki de en önemlisi hayal edilen bir çocuğa sahip olamamanın getirdiği olumsuz duyguları ve güçlükleri paylaşmaya ihtiyacı vardır. Bu olumsuz duyguların paylaşılmasını sürekli yaşanması halinde eşleriyle ilişkilerinin de olumsuz olarak etkilenebileceği düşünülmektedir.

Özyurt'un(2011) yapmış olduğu araştırmasında, hafif zihinsel engelli çocuğu olan annelerin algıladıkları aile işleyişi ve aile yaşam kalitesinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelemiştir. Örneklem grubu, hafif zihinsel engelli çocuğa sahip 110 anneden ve kasti olarak seçilmiş herhangi bir engeli olmayan ilköğretim çocuğuna sahip 110 anne oluşmaktadır. Araştırmada, hafif zihinsel engelli çocuğu olan annelerin algıladıkları aile işleyişini değerlendirmek için "Aile Değerlendirme Ölçeği" ve "Aile Yaşam Kalitesi Ölçeği" kullanılmıştır. Uygulayıcı tarafından geliştirilen "Sosyo-Demografik Bilgi Formu" hazırlanmış ve ölçekle birlikte uygulanmıştır. Hafif zihinsel engelli çocuğu olan annelerin algıladıkları aile işleyişinin ve yaşam kalitelerinin engelli çocuğu olmayan annelere göre anlamlı düzeyde düşük olduğu bulunmuştur.

Oğultürk'ün(2012) yaptığı araştırmasında, zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin sosyo-demografik ve psikolojik özellikleri, ailenin sosyal destek alma durumu, zihinsel engelli çocuğun toplumsal yaşama katılma biçimi (çalışma, çalışmama, eğitime devam etme, düzenli olarak sosyal veya sanatsal faaliyet içinde yer alma) ile aile işlevleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmanın evrenini 131 hafif düzeyde(50-70 arası) zihinsel engelli çocuklara sahip ailelerden oluşturmaktadır. Araştırma bulgularını elde etmek üzere 2 adet veri toplama aracı kullanılmıştır. Biri araştırmacı tarafından geliştirilen aile bilgi formu, diğeri Epstein tarafından geliştirilen Mc Master Aile Değerlendirme Ölçeğidir. Anne-babaların yaşları küçüldükçe aile işlevlerinin sağlıklı olduğu, çalışan annelerin roller alt boyutunda sağlıklı olduğu, psikolojik sıkıntı yaşadığı halde tedavi görmeyenlerde iletişim alt boyutunda aile işlevlerinin sağlıklı olduğu, annelerin psikolojik yardım alma durumu ile aile işlevleri arasında ters yönlü

bir ilişki olduğu bulunmuştur. Engelli ocuğun yetiştirilmesi sürecinde aile dışında herhangi bir destek kaynağı olanların, roller alt boyutunda aile işlevlerinin yüksek düzeyde sağlıksız olduğu görülmüştür. Engelli çocuklarına yönelik danışma ve rehberlik desteği almayan ailelerin, problem zme alt boyutunda ise yüksek düzeyde sağlıksız olduğu bulunmuştur. Engelli ocuğun yaşına göre ise 14 yaş ve altında çocuğu olan ailelerin, problem zme alt boyutunda yüksek düzeyde sağlıksız oldukları bulunmuştur. Ailelerin toplam geliri ile aile işlevleri puanları arasında ise ters yönlü bir ilişki bulmuştur.

BÖLÜM I

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnsanın hayatında sevinç, neşe, mutluluk olduğu kadar acı, üzüntü ve ıstırap da vardır. Çünkü insanın yaşantısı çok yönlü bir özelliğe sahiptir. Bir yandan iç dünyamızda oluşan duygu ve düşüncelerin etkisinde kalırken diğer yandan da çevremizdeki çok çeşitli uyarılara maruz kalmaktayız. Hayatımızdaki bu çok yönlülük, farklı durumları yaşamamızı sağlar. İşte bu farklı durumlar sebebiyle kimi zaman bizi sevindiren, mutlu eden, neşeli ve kendimizi iyi hissetmemizi sağlayan olayları veya durumları yaşarken; kimi zaman da bize acı, üzüntü veren, yaşama arzumuzu azaltan hatta hayattan bıkmamıza yol açan olay ya da durumlar da meydana gelmektedir. Özellikle bize acı, üzüntü, ıstırap veren olaylar, tabiat olayları, kaza, ani ölüm vb. gibi beklemediğimiz, tahmin etmediğimiz anda gerçekleşmekte veya hastalık, başarısızlık, sakatlık, yaralanma, kayıp vb. gibi yaşamımızı zorlaştıran, sıkıntı ve kaygı oluşturan birtakım durumlar da ortaya çıkmaktadır. Bunun gibi durumlarda normal şekilde süren günlük hayatımız bir anda altüst olmakta, zorlanmakta, çaresizlik ve ıstırap duygusuyla karşı karşıya kalabilmekteyiz(Kula 2014).

Yaratılışı gereği insanlar dünyaya herhangi bir bilgi, davranış, tutum vb. özellikleri olmadan gelmektedir. Dünyaya ilk adım atmasıyla birlikte, Yeni şeyleri öğrenerek her geçen gün birer ikişer basamak ilerlemekte ve kendilerini geliştirmektedir. İnsan hiç bir bilgisi olmamakla birlikte bazı duygularla dünyaya gelir. İnsanların beraberinde getirdikleri bu duygular daha sonraları farklı şekillerde yine insanlar tarafından doldurulmaktadır. Bu duygulardan birisi de inanma ihtiyacıdır. İnsanlar bu duygularını hayatları değişik aşamalarında bir şekilde tatmin etmektedirler. Burada önemli olan, rastgele bir şeyle değil, doğru, gerçek ve sağlıklı bilgilerle bu duygularını tatmin etmeleridir(Özdemir 2012: 125-138).

İnsanların kendileriyle ve içinde yaşadıkları toplumla uyum içinde hayatlarını sürdürmelerinde duygu, düşünce ve davranışlar önemli yer tutar. Duygu ve heyecanlar, davranış ve yaşantımızla meydana gelir. Hayatımız boyunca karşılaştığımız olaylar ve davranışlar bizim duygu ve heyecanlarımızın harekete geçmesi ve şekillenmesinde de etkili olurlar. Örneğin, insanlar kendilerinin sevilmesini ve önemsenmesini ister. Bu

olmadığında insanı üzer; engellenmesi ve hakarete uğraması ise öfkelenirir(Yeğin 2010: 236).

Özgür iradesi ile seçimler yapabilen insan, iyi davranışlar ortaya koyabileceği gibi kötü olarak nitelendirilecek eylemlerde de bulunabilir. Özellikle toplumsal alandaki ahlaki çürümeden tamamen özgür olan insan sorumludur. İnsanın diğer bir özelliği de gelişen ve değişen bir varlık olmasıdır. İnsanın bu özelliği, onun farklı deneyimlerle olgunlaşmasına, gelişmesine katkı sağladığı gibi çevresine uyumuna da yardımcı olmaktadır(Kula 2014). Bu yolla insanlar hayatlarını sürdürmekte, karşılaştıkları sıkıntılarla da başedebilmektedir.

2.1. DİNİ BAŞA ÇIKMA

2.1.1. Din

Din, insanla beraber var olan ve yaşayan bir gerçektir, ferdi ve sosyal bir realitedir. İnsanın yaradılışına bağlı, tarihin her devrinde ve dünyanın her köşesinde fertlere ve toplumlara hâkim olan ilahi bir kanundur. Din her türlü felsefi ve ilmi düşüncelerden önce var olmuş ve insanların yaşayışlarını sevk ve idare etmiştir. İnsanın kendi kaderine hâkim olan bir kuvvetin varlığını duyması, dinin ilk tohumlarını teşkil eder. Yani insan, tabii bir eğilim ve duygu ile kendine göre bir dini hayat yaşamaya başlar(Pazarlı 1972: 31).

İnsanoğlu varlığın başlangıcını ve sonunu düşünürken kesin olarak çözemediği evrensel sorunlarda dinî değerlere yönelmiştir. Dinin ilkelerinden kabul edilen inançlar, kâinata ve hayata anlam vermekte insanları derin biçimde etkilemiştir. Kutsal değerler toplumun çeşitli kültür unsurlarını yönlendirmiştir. Böylece insan, hem âlemin başlangıcını ilâhî güce bağlamış, hem ölümden sonraki hayata hazırlanmaya çalışmış, hem de bu dünyada davranışlarından sorumlu olacağı bilincine ulaşmıştır. Demek ki din, insana hem kâinatın var olma sebebini açıklamakta, hem de dünyada nasıl davranması gerektiği hususunda öğütler vermektedir. Böylece düşüncenin çözemediği fizik ötesi sorunlara inanç, yol göstermektedir(Çubukçu 131).

Din, geniş ölçüde insan ile Tanrı arasındaki bağlılıktır. Dünyadaki dinlerin bir inanç sistemi, ibadetleri ve kutsal değerleri vardır. İnsanlık, dinî açıdan çeşitli

aşamalardan geçmiştir. İlkel insanlar, kendileriyle doğayı birbirinden ayıramamıştır. Bu nedenle tabiat güçlerine inandığı dönemler olmuştur. Çok tanrılı dönemlerde insanlar gizli ruhlara inanmışlar, ya kendi elleriyle yaptıkları putlara, ya da tabiattaki varlıklara tapmışlardır(Çubukçu 131). İnsanın dini inanç yapısı sürekli aynı durumda kalmaz. Onun dini inancındaki duygu, düşünce ve davranışlarında çevresel koşullara ve bireyin duygusal, bilişsel ve fiziksel gelişimine bağlı olarak birtakım değişiklikler meydana gelir(Kayıklık 2003: 85).

Genellikle inanç, herhangi bir rasyonel doğrulama veya temellendirme olmaksızın bazı fenomenlerle ilgili çoğu kez yetenekli ve güvenilir olan başka birinin tanıklığına dayanan kesin bir kanaat anlamına gelmektedir. Bu bir kural olarak, kişinin kendi uyarıcı ve eylemlerinden ortaya çıkan belirli bir kanaatinin duygusal bir kabulü anlamına gelmektedir. Dini inanç (iman), hem mükemmel bir doğaüstü tek bir varlığın (Tanrı) olduğunu kabulü ifade eden bilişsel bir eylemi, hem de Ona karşı zorunlu olarak saygı duymayı ve güveni ifade eder. Böylece O, bilinçdışı dinamizmi bilinçli bir unsurla birleştirdiği kadar, tam olarak duygusal boyutlara da bilişsel bir işlemler ve içerikleri katmaktadır(Striženec 2010: 276).

Din, bir temsiller sistemini (inançlar, mitleri dogmalar, vs.), bir örgütü (camiler, tarikatlar, mezhepler, vs.) ve ritüelleri bir araya getirir. Başka bir deyişle din, aşkın veya kozmik bir düzene ait inançları, yaşam kurallarını ve ibadet biçimlerini içinde toplayan örgütlenme olarak tanımlanır. Başka bir ifade ile din, görünen ile görünmeyen dünya arasında bir köprüdür. Yani din, iki dünyanın bilgisini ve seyrini bir iman etrafında birleştiren, bir taraftan diğerine geçişi sağlayan, iki dünyayı insan için anlaşılabilir kılabilen bir yoldur(Kaynak 2012; 676).

İnsanların dini yaşamının kapsadığı alanlar ve geliştiği aşamalar gibi, yoğunluğu ve derinliği de birbirinden farklı düzeylerde dir. Dolayısıyla aynı dine inanan bireyler, dinlerini aynı yoğunlukta ve derinlikte yaşamazlar(Koç 2010:219).

Feyerabend göre hiçbir din, kendini sadece denemeye değer bir şey olarak sunmaz. Dinin iddiası çok daha güçlüdür: O din, hakikattir ve onun dışındaki her şey yanlıştır ve bunu bildiği, anladığı halde hâlâ reddedenler iliklerine kadar çürümüşler olarak belirtmektedir(Saygılı 2011: 87).

İnançlar, her bireyin düşünme deneyimleri sonucu elde edilen olgular olduğuna göre, "bireysel" olarak tecrübe edilmiştir; yani "bireysel ispat" olarak

tanımlayabileceğimiz bir süreç geçirmişlerdir. Bunlar, deneyimi yaşayan bireyin gerçeğidir. O kişi için bir "ispat olgusu" söz konusudur. Fakat bu bir toplumsal ispat değildir. Yani üçüncü kişilerin izlemesine müsait değildir ve aynı yöntemle aynı olguyu bir başkası tamamen ayrı sonuca ulaşmak üzere yaşayamaz; çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi, her birey kendinden gelen farklarla düşünsel eylemini sürdürecektir ve minimal de olsa farklılıklar olacaktır. O halde bir inanç birliğinden söz edilemez mi? Tabii ki edilebilmektedir. Ancak, bu durumda "paylaşımsal ispat" söz konusudur. Paylaşımsal ispat terimini biraz açıklayacak olursak, aynı uyaranlara karşı insanların yaşamış oldukları bireysel ispatların benzerlikleri sonucu iletişim kuran insanlar, bu benzer deneyimlerini paylaşmışlardır. Benzer "bireysel ispat" deneyimleri yaşayanlar, deneyimlerinin sonucunda elde ettikleri "duyguyu" paylaşmışlardır. Tasavvufta bunun güzel bir örneğini "Kırklar Meclisi" kavramında görmekteyiz. Benzer sonucu elde ederek, benzer hal'i paylaşarak, benzer zevke varabilmekten doğan "hal ehli" kavramı ile "paylaşımsal ispat" yaşayan kişilerin deneyimleri dile getirilmektedir. Böylece bir gurup insan, paylaşımsal ispat yolu ile aynı duyguyu, aynı zevki paylaşmış ve "biz" duygusuna varabilmişlerdir. Sonuçta, insanlık için "eşsiz bireysel inançtan" ve "paylaşılan ortak inanç" tan bahsedilebilmektedir. Ancak, her iki inanç şeklinin de toplumsal ispat olanağı yoktur. Toplumsal ispat ise bugün bildiğimiz bilimsel ölçme yöntemleriyle, birden fazla birey tarafından deneyimlenebilen olgularda aynı sonucun elde edilebilmesidir. Bu, yerçekiminin varlığının keşfine yol açan elmanın her bırakıldığında ve herkesin huzurunda her defa yere düşmesi gibi bir deneyimdir. Oysa inançlar konusunda böylesi bir toplumsal ispattan söz etmek mümkün değildir(Temren 2012: 303-304).

2.1.2. Psikologların Din Görüşleri

William James inanç konusunda, insanın inanma iradesinin olduğunu savunur. Ona göre inancın duygusal ve motivasyonel bir kapasitesi vardır. İnsandaki bu bireysel ve duygusal motivasyon, hayatına yön vermesinde ona yardımcı olur. Hayatın yaşanmaya değer olduğuna inanan bir insan, hayatta karşılaşılan problemlerin daha rahat üstesinden gelir ve en iyi şekilde kendini gerçekleştirmeye yönelir. Kısacası başaracağına inanan birey başarılı olur(Akt. Ayten 2006: 460).

James'e göre hakikate ulaşma yeteneğine sahip olan insanların zihninde hakikatin var olduğu ve ona ulaşmanın mümkün olduğu inancı vardır. Bu inanç insanın davranışlarına iki farklı şekilde yansır: İnsan ya ampirist bir tarzda hakikati konuşur ve yerine getirir ya da mutlakıyetçe bir şekilde hakikate inanır. James'e göre insan, Tanrının kuklası değildir, irade sahibidir ve kaderini kendisi belirleyebilir. Evrene yön verebilme ve onu şekillendirebilme iradesi ve yeteneğine sahiptir. İnsan, bir eylemin figüranı olmaktan ziyade, o eylemin yaratıcısı durumundadır. İnsanın irade sahibi oluşu ve etkinliği aynı zamanda ona bir sorumluluk da yüklemektedir. Sonuç olarak insan, iyyinin de kötünün de sahibidir, ödülde de cezada da payı vardır(Akt. Ayten 2006: 460).

James dini, “kurumsal din” ile “kişisel din” olmak üzere birbirinden ayırdı. Ona göre kurumsal din, ‘teoloji, dinî tören ve kiliseye ait organizasyon’la ilgilenmeliydi. Kişisel din ise ‘bizzat insanın iç bünyeye ait mizacı, şuuru, meziyetleri, aciziyeti ve yetersizliği’ ile ilgilenmeliydi(Akt. Jeeves 2010: 276).

James kişisel dini de kendi içinde bir kez doğma ve iki kez doğma şeklinde ikiye ayırmaktadır. Bir kez doğma tarzında Tanrı daha çok merhamet sıfatıyla tanınır ve Tanrının istekleri hayat boyu büyük bir huzur, haz ve huşu içerisinde yerine getirilir. İki kez doğma tarzında ise birey, Tanrının isteklerinden uzak bir hayat yaşarken doğal yaşamında yeniden aydınlanarak ruhsal bir doğum yaşar. Başka bir ifadeyle yaşadıklarını gözden geçirir ve zihinsel bir dönüşüm gerçekleştirir. Bu dönüşüm de ya mistik bir yönelim içerisinde gerçekleşir ya da dini dönüşüm-conversion (bireyin ihmal ettiği dine dönmesi veya başka bir dini inanca yönelmesi) şeklinde gerçekleşir. Aralıklı ve düzenli gelişen şekliyle mistisizmi dinin merkezine yerleştiren ve Özel bir önem atfeden James, onu dinin anlaşılması yolunda anahtar bir konu olarak değerlendirir(Akt. Kula 2002: 239-240).

Freud’un Totem ve Tabu (1913) kitabında ilk defa ifade ettiği düşünceye göre, “tanrı her bir durumda baba imajının modellendirilmesi ile oluşturulur ve bizim tanrı ile olan kişisel ilişkimiz biyolojik babamızla olan ilişkimize bağımlıdır. Baba ile ilgili değişim ve dönüşümler, tanrı ile olan ilişkide de vardır ve sonuçta tanrı yüceltilmiş babadan başka bir şey değildir.” (Akt. Argyle ve Beit-Hallahmi 2004: 252).

Freud’a göre din, gözlemden ve sebeplerden ziyade, çocuksu duyguların sonucu olarak ortaya çıkan bir yanılsamadır. Bu bağlamda din, birey ve toplum için tehlikeli bir yanılsamadır. O’na göre, erken yaşlarda dinsel dogmalarla tanıştırılan birey, korkudan

kaynaklanan bastırma duygularıyla baskı altına alınmıştır. Dinî kutsallık ve mükafatlandırma yönünde, içgüdüsel sınırlamalar empoze eden sosyal kurumlar ve kanunları çevreleyen dinî kutsallıkların sonucu olarak ortaya çıkandır. Dolayısıyla bu kültürle yetişen insanlar, sebeplerden ziyade korku dışında içgüdüsel arzulardan itirazsız bir şekilde vazgeçerek kültürel yasaklamaları onaylayan dinsel dogmalardaki inançlara yönelmek suretiyle toplumu geniş ölçüde bir düzensizliğe iterler. Freud, dinden vazgeçmek ve dinin dogmatik öğretilerinden uzaklaşarak, sadece bilime güvenmenin, bireyleri ve toplumları aşırı çocuksu duygulardan arındırmayı sağlayacağını ifade eder.(Akt.Wulff 2004: 258).

Sir James Frazer'ın göre din, “Dini, insan yaşamını ve doğanın akışını kontrol ettiğine ve yönettiğine inanılan insanüstü güçlerin bir yatıştırması ve uzlaştırması olarak anlıyorum.” Buna göre din, teorik ve pratik olmak üzere iki unsuru ihtiva etmektedir; yani, insandan daha üstün güçlerin olduğuna inanç ve insanları uzlaştırma ve yatıştırma girişimidir(Akt. Spinks 2008: 311).

George Galloway yaptığı tanımda temel vurguyu birey ve onun psikolojik ihtiyaçları üzerine yapmıştır. Din, insanın kendisi dışındaki bir güce inanmasına işaret eder. Kişi bu inanç sayesinde duygusal ihtiyaçlarının tatmin olmasını ve yaşamının istikrar kazanmasını ister. İncinici hizmet ve ibadet etme eylemleriyle ifade eder. Dinî bilincin bilişsel yönü imanla gösterilir. İman duygu vasıtasıyla harekete geçer ve iç yaşamının ihtiyaçlarını tatmin edecek objenin varlığını doğrular... İnsanın en acil ve en değişmez ihtiyaçlarından birisinin kendini koruma isteği veya daha önce ifade ettiğimiz gibi insanı sınırlandıran ve tehdit eden pek çok güç karşısında yaşamın sürekliliğini devam ettirme isteği olduğu ifade edilir. Pratik yönler, dinin doğasına ait olan hizmet ve ibadet eylemleriyle gösterilir(Akt. Spinks 2008: 311-312).

Jung din terimini şu şekilde açıklar; keyfi hareketlerin bir sonucu olmayan, dinamik bir varlığa veya etkiye dikkatli ve özenli bir şekilde uymaktır. Din, dinin yaratıcısı olmaktan daha çok onun bir kurbanı durumundaki insan öznesini kavrar ve kontrolü altına alır. İnsanın iradesinin dışındaki bir durumunu gösterir. Dini insan aklının özel bir tutumu olarak görür. Din terimiyle, bir itikadı, inancı kastetmez. Buna rağmen, şunu da belirtir her inanç, aslında bir taraftan numinosum deneyimine dayanmaktadır, diğer taraftan da, kesinlikle yaşanmış bir numinosum'un etkisine ve bunun sonucunda bilinçte meydana gelen özel bir değişmeye duyulan güven ve

bağlılığa dayanmaktadır. ‘Din’ , numinosum deneyimi sonucunda değişikliğe uğramış bilince özgü bir tutumu tanımlayan bir terimdir. İtikadlar, inançlar, ilk dini deneyimlerin belirli kalıplara sokularak kurallara bağlanmış ve dogma haline getirilmiş biçimleridir. Deneyimin, yaşantının içeriği kutsanmıştır ve genellikle artık değişmez ve çoklukla da süslü bir yapıda dondurulup katılaştırılmıştır. İlk deneyim, bir ritüel ve değiştirilemez bir kurum halinde tekrarlanmakta ve yeniden yaşanmaktadır(1998: 6-8).

R.R. Marett (1866-1943), dinî, duygusal gerilimlerin psişik(zihinsel) planda yani insanı yaralayan hadiselerin şuur altından hatırlanmak suretiyle dışa atılmasına dayanan psikoterapik bir etki icra eden, onların yerine geçen sembolik fiillere dönüşmesi olarak değerlendirmektedir(Akt.Waardenburg 2004: 284).

Maslow dini insan tabiatının doğal bir ürünü olarak görür ve din ve Tanrı konusundaki görüşlerini 3 şekilde değerlendirir:

- 1) Varlık değerleri: Varlık değerleri dini bir nitelik taşımaktadır. Bu tür değerler(iyilik, doğruluk ve adil olma) dinin özüdür(Bu değerler ile dinin kendisine inanandan istedikleri örtüşür). Ayrıca bu varlık değerlerini en iyi şekilde yerine getirenler, doğal olarak dindardırlar.
- 2) Kendini gerçekleştirme: Kendini gerçekleştiren insanlar, Tanrıya inansın ya da inanmasın, dindardırlar. Yani onlar Tanrıya kabul etmeseler de gösterdikleri özellikler, dinlerin istediği ideal hedeflere uyduğu için dindar kabul edilirler. Kendini gerçekleştiren insanların sahip oldukları nitelikler, dünyadaki temel dinlerin de üzerinde durduğu içgüdüsel arzuları kontrol etme, başkalarını sevme, varoluşun hikmetini arama, vasıttan çok hedefe odaklanma gibi ideal amaçlardır. Bu yüzden onlar doğal olarak dindar bir özellik taşırlar.
- 3) Doruk deneyim: Maslow hayatın sonlarına doğru, insanın farklı bir boyutundan söz eder. Bu boyut insanın kozmosla bütünleştiği, aşkınlık boyutudur. Ona göre insanda kaynağı ruhsal motivasyonlar olan aşkın gerçekleştirme ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç, kendini gerçekleştirme ihtiyacından farklıdır. Kendini aşan birey, hem kendini gerçekleştiren bireylerin özelliklerine sahip olur hem de varlığı aşarak evrenle bütünlük oluşturur. Kendini aşmada kişi, doğasındaki tanrısallık potansiyelini en güzel şekilde yaşar(Ayten 2012a: 141-142).

Fromm dini bireyin yönelim ve bağlanma ihtiyacını karşılayan, bir grup tarafından paylaşılan herhangi bir düşünce ve davranış sistemi olarak tanımlar. Ona göre

herkesin dinî ihtiyacı vardır. Geleneksel dini şekillerin insanı mutlu etmesi söz konusu değildir. Bu geleneksel şekiller, daha ilkel ve nörotik dinden kalan ve kılık değiştirmiş bir görüntü olarak ortaya çıkarlar. Sorun dinin olup olmaması değil, ne tür din olmalıdır. Yani insanın potansiyellerini gerçekleştirmesine katkı sağlayan bir din mi, yoksa onları törpüleyip işlevini bırakan bir din mi? olacaktır. Bunlar da, Fromm'un din türlerine ilişkin temel ayrımı bağlamında hümanistik ve otoriter din olmak üzere ikiye ayrılır ve bize dinin insancıl tutumlarla yeterince açık olmayan ilişkisi hakkında düşünmek için katkı bulunur.(Akt.Wulff 2005: 244.

Fromm, dinleri otoriter ve hümaniter olarak ikiye ayırır. Yani tanrılı ve tanrısız dinler. Otoriter dinin gerekliliklerini belirleyen görünmez ve güçlü bir varlık tasavvurudur. İnsanların kaderini belirleyen ve kendisine itaat edilmesini isteyen bir varlık. Yani insan bu dünyada kendisine verilen rolü oynar ve gider. Tanrıyı otoriter kılan insanların ona duyduğu sevgi değil de O'nun insanlardan güçlü oluşuna bağlanmasıdır. Fromm'a göre "tanrısal güç, insanları tapınmaya zorlama hakkına sahip bulunuyor ve itaat ile kutsanmada herhangi bir eksiklik, günah işlemek anlamına geliyor." Otoriter dinlere bağlı olan insanların temel özellikleri, tanrıyı her zaman kendilerinden üstün ve güçlü görmeleri, buna karşılık kendilerini güçsüz ve anlamsız hissetmeleridir. İnsanın kendini tanrıya adanması, onu hem yalnızlıktan kurtaracak hem de kişi kendini üstün bir varlığın yanında güçlü hissedecektir. İnsandaki teslimiyet duygusuyla da kişi kendini tanrının kanatları altında görecektir(Akt. Apaydın 2012: 176).

Günümüzde otoriter dinin yaşayan örneği Calvinizm'dir. Calvin'in dinsel yaşantısında insanın kendini aşağılaması ve kendini bir hiç kabul etmesi vardır. Fromm'a göre tüm otoriter dinlerin hepsinin içeriğinde de bu vardır. Otoriter dine göre tanrı güç demektir. Yani güçlü olan tanrı güçsüz olan insanı egemenliği altına almıştır. Bu din biçiminin dünyaya bakış açısı da böyledir. Fromm'un otoriter din, hümaniter din ayrımı içinde otoriter dinin tanrı tasavvuru olarak ortaya koyduğu düşünceleri içinde bulunduğu kültürde o şekilde algılanıyor olabilir. Bu gözlemi bütün tek tanrılı dinlere genellemesi doğru olmayabilir. Yapılan bir araştırmada tanrının hiç de Fromm'un tanımladığı gibi algılanmadığını, en azından farklı coğrafya ve kültürlerde farklı algılandıklarını ortaya koymaktadır(Akt. Apaydın 2012: 176).

Frankl, din ve Tanrı ile ilgili görüşlerini açıklarken bilinçdışı kavramından yararlanır. İnsanın bağlandığı tanrıya Bilinçdışı Tanrı adını verir. Doğal olarak böyle bir Tanrı inancı sonucunda, Bilinçdışı dindarlık oluşacaktır. Dini, nihai anlam arayışı olarak değerlendiren Frankl'a göre nihai anlam sonucunda nihai varoluşa (Tanrıya) ulaşılır. Ona göre bu, insanın ulaşması gereken bir noktadır. Frankl, Tanrı ve din konusunda üç kavramı (Gizli Tanrı, Bilinçdışı Tanrı ve Bilinçdışı Dindarlık) birbiriyle ilişkilendirerek kullanır. O insani boyut ile Tanrısal Boyutun farklı olduğundan, ulaşılmasının zor olmasından ve onunla kurulan ilişkinin niteliğinden yola çıkarak Gizli Tanrı (Hidden God) kavramını kullanır. Ona göre semanın yeryüzünün üzerinde olduğu gibi Tanrısal boyut da insani boyutun üzerinde ve ötesindedir. Dolayısıyla insan, Tanrısal boyuta ulaşamaz, bu yüzden tanrı bizim için gizlidir. Ayrıca Tanrıyı görmemizde, doğrudan konuşmamızda mümkün değildir. Dualarımız onunla konuşmalarımız olarak görülebilir. Frankl “ Bilinçdışı Tanrı” ifadesini ise, insanın “Gizli Tanrı’yla olan gizil ilişkisini açıklarken kullanır. Çünkü ilişki bilinçdışı gerçekleşir. İnsan benliği ile tanrısal aşkınlık arasındaki ilişki olarak düşünülebilir(Akt. Ayten 2012a: 162-163).

Din psikologları tarafından yapılan en yararlı iki tanım, J. Bisset Pratt’ın meşhur The Religious Consciousness (Dinî Bilinç) ve R. H. Thouless’in çok iktibas edilen Introduction to the Psychology of Religion(Din Psikolojisine Giriş) adlı kitaplarında yer almaktadır. Din bireylerin ve toplumların kendi ilgi ve kaderlerini en üst düzeyde kontrol ettiklerini düşündükleri güç veya güçlere karşı sergiledikleri sosyal bir tutum ve ciddiye alınması gereken önemli bir olgudur. Spinks’ın bize burada dikkatimize çekmek istediği iki özellik belirtmektedir. İlki, dini, bir ‘tutum’ olarak tanımlar... Alışık olduğumuz ‘tutum’ kavramı burada, dikkat, ilgi, beklenti, duygu ve davranış eğilimleri gibi şeylerdeki bilince karşılık gelen yönleri kapsamak için kullanılmış olmalıdır... Dini, bir tutum olarak tanımlamanın avantajları yeteri kadar açıktır. Bu, dinin psişik yaşamın sadece herhangi bir ‘bölümüyle’ ilgili bir konu olmadığını aynı zamanda insanı bütünüyle kapsayan bir olgu olduğunu gösterir. Bu tanım dini, duygu, inanç ve irade ile tanımlama konusundaki tarihi girişimlerde bulunan şeyleri kapsar ve dinin doğrudan doğruya sübjektif olduğuna ve böylece bilimden (bilim ‘tutumdan’ ziyade ‘anlama’ vurgu yapar) ayrıldığı gerçeğine dikkat çeker. Aynı zamanda bu tanım, dinin objektif kabulleri içerdiği ve onayladığı diğer bir gerçeğe de vurgu yapar. Din, bir benliğin içtenlikle inandığı objeye karşı tutumdur(Spinks 2008: 311).

G. Alport, dini dışarıda tutan bir psikolojinin tamam sayılamayacağını belirtmektedir. Dini, korku ve engellemeler meydana getiren, insanın dine hizmet ettiği durumu "dış" din ve sağlıklı, olgun insanın temel bir yanını teşkil eden dinin insana hizmet ettiği durumu "iç" din diye ikiye ayırmaktadır. (Akt. Özen 2010: 47).

Dışsal din yönelimi gösteren insanlar güvenlik, avuntu, oyalanma, sosyallik, statü ve kendini ifade edebilmeyi sağlama yönlerinden dolayı faydalı görürler. Yani dışsal din, insanın kendi kendisine hizmet etmesini, faydacılığını ve inanana rahat ve huzur sağlayan, kendini korumacı dinsel bir görünümü belirler. Bu türden bir inanca sahip olan kişi, Yaradan' a beklentilerinden uzaklaşmadan yönelir. İçsel din yönelimi gösteren insanlar potansiyellerini harekete geçirecek temel güdüyü, yüksek değerlerini dinde bulurlar. Diğer ihtiyaçlar ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, daha az önemli olarak değerlendirilir. Bu türden bir inanca sahip olan kişi, inancını kucaklayıp içine almayı başarır, dinin kendisine hizmet etmesinden çok, kendi dine hizmet etmeyi hedefler. Bu da zaten kişinin dinini tam anlamıyla yaşamasıdır(Özdoğan 2014: 363-364).

2.1.3. Başaçıkma Yöntemleri

Birey, yaşadığı tecrübeleri ve gözlemlediği hadiseleri anlama ve açıklama ihtiyacı içerisinde. Böyle bir ihtiyaç ile güdülenen kişi, büyük ölçüde kendisini tatmin edecek birtakım açıklamaları arama, bulma ve bunları sınamayla meşguldür. Çünkü o, gerek fiziksel gerekse sosyal çevresinde olup bitenlere bir anlam vermek zorundadır. Esasen kişi bu şekilde çevresine uyum göstererek çeşitli davranışlarda bulunabilir(Yapıcı 2003: 127-128).

Kişi çevresiyle iyi ilişkiler içinde olmak için birçok acıya katlanmayı göze alır. Çünkü ilişki, insanlar için daha çok önemlidir. İlişkileri kazanmak, sürdürmek ve geliştirmek için uzun süre hoş olmayan durumlar yaşamaya bir itiraz olmaz. Böylece, sonunda daha iyi duygular yaşayacağımıza ve ihtiyaç duyduğumuz insanlara daha yakın olacağımıza inanırız. Sonuçta yaşanacak böyle bir ilişki söz konusu olmasa bile pek çoğumuz, arzumuzu ertelemeye hazırız, acı çekmeye katlanabiliriz. Ümitlerimizle birlikte daha iyi duyguların ve daha az acı beklentisi içerisinde oluruz(Glasser 2002: 40).

Yaşanabilecek stresli bir durum veya olayla başa çıkmada birey ya ayrı bir şekilde veya birlikte kullanabileceği iki yolu deneyebilir. Kişi kendisinde stresli durum oluşturan olay ya da durumu değiştirmeye çalışır. Bu çabaya “Probleme dayalı başa çıkma” denir. Kişi stres yaratan durumla ya da olayla ilgili duygularını mevcut stresli durum değiştirilemeyecek nitelikte olsa bile hafifletmek için uğraşır ve kendini değiştirmeye çalışır. Buna da “duygu odaklı başa çıkma” denir(Kula 2002: 239-240).

Probleme dayalı başa çıkma yönteminde birey, öncelikle problemi tanımlar, probleme alternatif çözümler üretir, ürettiği çözümleri değerlendirerek en uygun çözümü veya çözümleri uygulamaya başlar. Duygu odaklı başa çıkmada ise, kişi bastırma, yansıtma, mantığa bürünme vb. savunma mekanizmalarını kullanarak gerçeği olduğundan farklı algılamaya çalışır. Aynı zamanda yaşadığı sorunu zihninden atmak için fiziksel egzersizler yapmayı, öfkeyi dışa vurmamayı, dostlarından destek aramayı ihtiva eden bazı davranışa yönelik çabaları gerçekleştirir(Kula 2002: 239-240).

Çoğu insan hem problem odaklı hem de duygu odaklı başa çıkma mekanizmalarını ya aynı anda ya da peş peşe kullanır. Bununla birlikte kişi olumsuz duygularının egemenliği altına girmeye ve bu duyguların problem çözme eylemlerini etkilemesini önlemek için problem odaklı başa çıkmayı uygulamaya çalışır. Bu problem çözümler hale geldiğinde de duygu odaklı başa çıkma kullanılır. Problem odaklı ve duygu odaklı başa çıkma tarzlarına başvurma durumu, insanların değişikliği mümkün görüp görmemelerine göre de ortaya çıkabilir. Değişiklik hususunda ister duygu odaklı, ister problem odaklı başa çıkma tarzı Frankl’ın Neitzche’den naklettiği gibi “*yaşamak için herhangi bir nedeni olan kişi, hemen her şeye katlanır*”. Bu meşhur söz işaret etmektedir ki, en zor durumlarda bile kişiyi hayata bağlayan bir sebep varsa, bu durumda hayattan kaçmak yerine zorluklarla başa çıkabilmek için gerekli olan mücadele daima var olacaktır (Batman 2008: 22)

Başarıyla başa çıkma yolları ile ilgili bir model geliştiren Lazarus ve Folkman başarıyla başa çıkma "stresli olay ya da durumların yol açtığı duygusal gerilimi azaltma, yok etme ya da bu gerilime dayanma amacıyla gösterilen bilişsel, davranışsal ve duygusal tepkilerin bütünü" şeklinde tanımlamışlardır. Bu modele göre başarıyla başa çıkma kişinin iç ve dış taleplere karşı gösterdiği başarılı ya da başarısız tüm çabaları kapsar. Belli bir stres durumuyla başarıyla başa çıkmada kullanılan yolların başarılı olup olmadığı ancak uyum üzerindeki etkilerine göre belirlenebilir. Başarıyla başa çıkma modeline göre başarıyla başa çıkma davranışlarının rahatsızlık

yaratan kaynağı ortadan kaldırmak ya da azaltmak, stres yaratan durumla ilgili değerlendirmeleri değiştirmek ve rahatsızlığa yol açan duyguları düzenlemek gibi amaçları vardır. Lazarus ve arkadaşları başaçıkma yolları "duygulara odaklanan" ve "soruna odaklanan" başaçıkma yolları şeklinde adlandırmışlardır(Tuğrul 2000: 14-15).

Soruna odaklanan başaçıkma yolları, durumu değiştirmeye yönelik aktif, mantıklı, serinkanlı, bilinçli çabaları içerirken, duygulara odaklı başaçıkma yolları genellikle uzaklaşma, kendini kontrol etme, sosyal destek arama, kabullenme gibi davranışları içermektedir. Örneğin kişi tarafından "değişebilir" olarak algılanan durumlarda bilgi toplama, sorun çözme, karar verme, harekete geçme gibi doğrudan soruna yönelik başaçıkma yolları daha etkili olurken, "değişemez" olarak algılanan durumlarda kabul etme, inkar, uzlaşmaya çalışmak gibi duygulara yönelik başaçıkma yollarına başvurmak daha yararlı olur. Ancak genellikle bir durumla başaçıkma için mümkün olan her yolu birlikte kullanmak en faydalısıdır(Tuğrul 2000: 15).

Kobasa'nın varoluşçu kişilik teorisine dayanarak "stresli yaşam durumları ile karşılaşıldığında bir direnç kaynağı olarak görev yapan kişilik özelliği" olarak ele aldığı başaçıkma psikolojik dayanıklılık, birbiriyle ilişkili bağlanma, denetim ve meydan okuma boyutlarından oluşmaktadır.

Bağlanma, bireyin yaşamın çeşitli alanlarıyla ilgilenme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Psikolojik dayanıklılık teorisine göre, devam eden yaşam olaylarına katılma eğilimi olan bağlanma, amaç duygusunu, anlamlılığı ve kendini anlamayı yansıtır. Kişinin sosyal çevre, iş, aile çevresi, kişilerarası ilişkiler, inanç ve değerlerine bağlanması, yaşamının bütün alanlarında olmaktadır ve bu durum bireyin stresli yaşam durumları ile başaçıkabilmesi için gerekli olan bir güç kaynağı oluşturmasını sağlamaktadır.

Denetim, bireyin yaşamındaki çeşitli durumları etkileyebileceğine olan inancını ifade eder. Denetim bireyin yaşamındaki durumları değiştirebilecek düşünceleri ve eylemleri içerir. Yaşamda güçlüklerle karşılaşıldığında, çaresiz kalmak yerine olayların sonuçlarını etkileyebilme inancı olan denetim, öz disiplini, başarı yönelimli olmayı, özerkliği ve içsel güdülenmeyi, karar verme becerisini, kişisel özgürlük ve seçim yapabilmeyi içermektedir.

Meydan okuma ise durağan olmaktan çok değişime olan inancı ifade etmektedir. Değişikliği, gelişme için fırsatlar sunan yaşamın normal bir yanı olarak görme demek olan meydan okuma, yeni şeyler denemekten hoşlanmayı, kendine güveni ve iyimserliği içermektedir. Meydan okuma bireylerin çevresiyle etkileşime geçmesini, aktif katılımını ve yaşamda farklı yaşantılardan öğrenmeyi sağlar (Akt. Terzi 2008: 2).

Patterson ve McCubbin (1987) ise başa çıkmayı, bir kişinin “sahip olduğu” kaynaklara karşılık, “ne yaptığıdır” şeklinde tanımlamışlardır. Başa çıkma, genellikle, gereksinimlerin karşılanmasında var olan kaynakların kullanılmasını gerektirmekle beraber yeni kaynakların geliştirilmesini ya da edinilmesini de gerektirir. Başkalarından daha iyi durumda olduğuna inanmak ya da herhangi bir durum içindeki iyi yanları belirlemek gibi durumun tanımlanması ya da varolan durumun yeniden tanımlanması gibi pek çok bilişsel başa çıkma davranışı vardır. Yani, başa çıkma, gereksinimlerin artan yüküne yanıt olarak kaynakların ve tanımların karşılıklı etkileşimini gerektiren bir köprü kavram olarak düşünülebilir (Akt. Erden 2006: 10).

Moss ve Billings (1982), literatür taramasıyla açıkladıkları başa çıkmayı beş yaklaşımda değerlendirmişlerdir. Bu yaklaşımlardan ilki, psikoanalitik yaklaşımdır. Psikoanalitik yaklaşım; başa çıkmada, iç ve dış gerçeklik arasındaki çatışmayı çözmek için ego süreçlerine vurgu yapar. İkincisi, gelişim dönemleri yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, başa çıkma kaynakları, gelişimsel geçişlerin başarılı bir şekilde gerçekleşmesiyle artar. Gelişimsel geçişlerde, özsaygı, özyeterlilik, egemenlik duygusu, sorumluluk ve içsel kontrol gibi kaynakların artması önemlidir. Üçüncü yaklaşım, evrimsel yaklaşımdır. Bu yaklaşım, başa çıkma mekanizmalarının yaşamda kalmayı sağlayıcı özelliklerine vurgu yapar. Dördüncü yaklaşım, kültürel ve sosyo-ekolojik yaklaşımdır. Bu yaklaşımda başa çıkma, fiziksel ve kültürel çevre koşullarına uyum sağlama olarak değerlendirilir. Beşincisi ise, bütüncül yaklaşımdır. Bu yaklaşım; başa çıkmayı, diğer kaynaklarla birlikte yaşamda karşılaşılan olayları ve gerilimleri artırabilen ya da azaltabilen yeteneklerin bir boyutu olarak değerlendirir. Bireyi zorlayan iç ve dış talepler karşısında, bireyin başa çıkmak için gösterdiği bilişsel ve davranışsal çabalarını vurgular (Eryılmaz 2009: 26).

2.1.4. Dini Başaçıkma

Koenig ve arkadaşları(1998) dini başatmeyi stresli yaşam koşullarının olumsuz duygusal sonuçlarını hafifletmek veya önlemek için problem çözmeyi kolaylaştıran dini inanç veya davranışların kullanılması olarak tanımlamıştır(Cirhinlioğlu 2010: 111). Burada din, insanların hayatına yeni bir anlam kazandırarak, karşılaşılan sıkıntıların insanları olgunlaştıracadığ düşüncesini onlara aşılamaktadır. Çünkü Allah sıkıntılarla insanları denemekte ve onlara bir şeyler öğretmektedir(Kula 2002: 241).

Clark, anlamlı tutarlı dini açıklamaların insanların problemlerini çözmelerine ve hislerini düzenlemelerine yardım ettiğini belirtmektedir. Aynı zamanda insanlar Allah'ın her zaman kendileri ile birlikte olduğunu düşünerek O'ndan sürekli destek almaktadırlar. Allah'ı devamlı kendisi ile birlikte düşünen insan daha az kaygı ve stres içinde olacak, beden ve ruh sağlığı açısından daha az şikâyetçi olacaktır(Kula 2002: 241).

Din, kişinin dünyaya ilişkin yönelim sisteminin ne kadar önemli bir parçası ise, o kadar başa çıkma sürecine dâhil olur. Aksine din, yönelim sisteminde ne kadar az öneme sahip ve yaşam tecrübelerine ne kadar az uygun ise, başa çıkmada da o kadar az önem taşır. Olumsuz dini başa çıkmada bile durum böyledir. Çünkü kişinin Allah'a kızabilmesi, kendisini terk ettiğini, dualarını kabul etmediğini düşünmesi ve Allah'a dindarlara karşı manevi hoşnutsuzluğunu bildirmesi için öncesinde Allah'la ve dini değerlerle bir iletişiminin olması gerekir(Ayten 2012b: 41).

Din, psikolojik rahatsızlıklara sebep olabilecek pek çok etkenden insanı korumaktadır. Her din egoistliği meneder, başkalarını düşünmeyi teşvik eder, kalpte fazla kin ve düşmanlığın yaşamasına müsaade etmez, düşmana bile merhamet ve affi telkin eder. Din, insan için üzüntü ve ıstırapları azaltan, ona teselli veren bir umut kaynağıdır. Nitekim insan yüce bir yaratıcıya bağlanmak suretiyle, yaşadığı bu dünyada bulamadığı güveni temin etmiş olmaktadır. Bu güven duygusu ise gelip geçici bir duygu olmayıp, tüm bedenini ve ruhunu kuşatan sürekli bir duygudur(Cengil 2003: 139-140).

İnsanlar Allah'ın her zaman kendileri ile birlikte olduğunu düşünerek O'ndan sürekli destek almaktadırlar. Allah'ı devamlı kendisi ile birlikte düşünen insan daha az kaygı ve stres içinde olacak, beden ve ruh sağlığı açısından daha az şikâyetçi olacaktır. İnançlar, genellikle hayatın zorluklarını yenmeye yarayan anlamlara sahiptirler. İnsanın çevre şartlarını değiştirip değiştirmemesinden çok, zorlukları yenebileceğine olan inancı

çok önemlidir. Bununla birlikte din, insana karşılaştığı sıkıntıların karşılığını mükâfat olarak alacağını vaat etmektedir. Din, insan hayatı ve geleceği ile ilgili bilgiler de sunmaktadır. Hayatın belirsizliklerini kapsayan bu bilgiler, insanın kendine güvenmesini sağlamakta, karşılaşılan problemlerle mücadele azmini artırmaktadır. İşte insanın karşılaştığı stresli durum ya da olaylar karşısında yaşadığı gerginliklerle başetmek için başvurduğu yollardan biri de dini inançlar ve değerler olmaktadır. Afetler, hastalık, ölüm vb. durumlarla başa çıkmada da din, önemli bir “başa çıkma” aracı olarak kullanılmaktadır(Kula 2002: 241-242).

Böyle bir inanca sahip olan bir kimse, üzerine düşen görevleri yaptıktan sonra işin gerisini Allah’a bırakarak tevekkül eder ve böyle bir inanç ile yaşamda karşılaştığı çeşitli sıkıntıların yıkıcı etkisinden psikolojik olarak kendisini korumuş olur. Görüldüğü gibi dini inanç ve bu inancın gereği olarak yapılan ibadetler, amacına uygun bir şekilde yapıldığında, kişinin ruh ve beden sağlığı üzerinde olumlu etkiler oluşturmakta, toplumsal birlik ve beraberliği sağlayarak bireyin toplumsallaşmasına da katkı sağlamaktadır.(Cengil 2003: 141-147).

Problemlerle başa çıkarken dinî olan ve olmayan birçok başa çıkma yöntemi kullanılmaktadır. Eğer kişi yetersizlik, güçsüzlük veya acizlik hissederse, bu sürece dinin katkısı problemlere bir çözüm sunma şeklinde gerçekleşir. Başa çıkılmaz durumlarla karşılaşıldığında, diğer açıklamalar ikna edici olmadığında veya diğer alternatifler geçerliliğini kaybettiğinde ise kader inancı, insana yeni alternatifler bulma konusunda yol gösterici olabilir. Bu durumda dinî başa çıkma tarzı insanın acizliğine vurgu yaparak bazı alternatifler önermekte ve dinî olmayan başa çıkmayı tamamlamaktadır (Batman 2008: 22).

Din, başa gelen olumsuz olayları anlamlandırmada bireylere yardımcı olur ve onları belirsizliğin meydana getirdiği boşluktan kurtarır(Koç 2004: 116).

McIntosh’a (1995) göre, dini bilişsel bir şema olarak düşünmek, hem dini başa çıkma süreci ve sonucunu ve hem de travmaya sebep olan olayın dini nasıl etkilediğini araştırmak için kullanışlı bir yoldur. Ona göre, başa çıkma konusunda dinin etkisini değerlendirirken şemaların iki önemli fonksiyonu konuyu açıklamada yardımcı olabilir. Bunlardan birincisi, konu ile ilgili bilgilenme işleminin hızının artırılması, ikincisi ise uyarıcı durumun kişinin daha önceden sahip olduğu şemalarla bütünleşmesidir. Burada birinci fonksiyon, olayın bilişsel olarak işlenmesini

hızlandırırken, ikincisi, anlamlandırmayı kolaylaştırmaktadır. Yukarda da geçtiği üzere kişi, kendinde oluşmuş bir şemaya dair bilgiyi, diğerlerine göre çok daha hızlı ve etkili bir şekilde işleyebilmekte, bu sureci kolaylaştıracak kısa yolları ve sezgilerini devreye sokabilmektedir. Şayet dindar kişi, travmatik olaylarla ilgili bilişsel bir şemaya sahipse, bu şema, yaşadığı olumsuz olayın bilişsel düzeyde işlenme sürecini hızlandırmaktadır. Hızlı işlem, aynı zamanda olumsuz olaya daha iyi uyum sağlama ile de ilgili olabilmektedir. Olumsuz olayı zihinsel olarak hızlı bir şekilde değerlendirmek, olayın özümsemesini kolaylaştırabilmektedir. Dini şemalar, aynı zamanda, ölümle ilgili inançları birleştirmek suretiyle ölümü daha tanıdık ve daha az korkulur hale getirebilir. Bu bakış açısı, birçok araştırmancının, dindar kişilerin ölüm konusunda daha düşük düzeyde psikolojik gerginlik, korku ve endişe yaşadıkları yönündeki bulguları ile desteklenmektedir(Akt. Şahin 2007: 42).

Pargament ve arkadaşları dini başa çıkmanın üç farklı tarzını ortaya koymuşlardır.

1. Kişisel Yönelimli (Self Directing): Allah'tan yardım beklemeksizin kişisel çaba ve imkanlarıyla bireyin stresli durumdan kurtulmaya çalışması.

2. Kararı Başkasına Bırakan (Deferring) Eğilim: Durumunu iyileştirici hiçbir şey yapmadan Allah'ın problemi çözmesini beklemek.

3. İşbirlikçi (Collaborative) Yönelim: Kişi Allah'tan durumunun düzelmesi için yardım isterken biryandan da problemin çözümü için bireysel gayret göstermektedir(Akt. Cengil 2012).

Dinin önemli fonksiyonlarından birisi de bireye hayatın anlamına dair bir bakış açısı sunmasıdır. Özellikle zorda kaldığı bir durum karşısında dindar, bağlı olduğu dinin öğretilerine atıflarda bulunarak mevcut durumu anlamlandırmaya çalışır(Şahin 2007: 43).

Din, inanan kişiler için önemli bir psikolojik kaynaktır. Allah'ın insanı kendi imajında ve en güzel bir şekilde yaratması, daima onları gözetleyip kollaması, onların rızkını vermesi ve onlara ebedi bir hayat vaat etmesi, inananların kendisine karşı bir özsaygı geliştirmesine ve güvenmesine neden olarak ruh sağlığını olumlu yönde etkiler. İyi bir ruh sağlığı da beden sağlığını etkilemektedir. Ayrıca din, bireyin davranışlarını ve yaşam tarzını çeşitli nedenlerden dolayı etkileyebilir. Bunlar; dini norm ve ahlaki mesajları içselleştirmek suretiyle ilahi cezaya maruz kalma korkusu, dindaşlar

tarafından dışlanma tehdidi, yaşanan toplumda kabul görme arzusu ve ahlaki olmayan davranışlara maruz kalmanın doğuracağı sonuçlar gibi hususlardır(Köylü 2010: 26).

2.1.5. Dini Başaçıkmanın Unsurları

2.1.5.1. Dua

Bütün dinlerde ve özellikle ilahi dinlerde duanın önemli bir yeri vardır. İbadet, her dinde farklı şekillerde yapıldığı halde; dua, hemen bütün dinlerde aynı tezahürleri gösterir. Dua, kulun kendi aczini ve ihtiyacını ifade eden bir dille Allah'tan bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını istemesi demektir(Şentürk 1997: 161). Bu açıdan duayı canlandıran anlamlı niyet, bireyin neye ihtiyacı olduğunu bilmeseyse bile "eksiklik şuuru"dur. İşte birey, kendindeki bu eksiklik duygusundan meydana gelen gerginliği gidermek için dua eder. İnançlı veya değil her bireyde, çaresizlik durumlarında dua ihtiyacının ortaya çıkması, onun psikolojik yapısının bir anlamda bilinç dışı tepkisi olarak yorumlanabilir. Bir başka ifadeyle dua, bireyin içindeki derin varlığın ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda bireyler benliklerinde, farklı sebeplerle dua etmenin zorlayıcı ihtiyacını hissederler.(Koç 2005: 76-77)

Dua insanla Allah arasında oldukça önemli iletişim vasıtasıdır. Bir başka deyişle dua, bireyin yaratıcısıyla sürekli bir biçimde iletişimde bulunduğu bir ibadet türüdür. Dua etmenin hem ruhsal hem de bedensel rahatsızlıkların tedavisinde önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Dua eden insan Rabbine karşı devamlı ümit besler. Ümitsizliğe kapılıp yaşadığı anı ve geleceği karanlık görmez. Ruh sakinliği, güven ve huzur içinde yaşar, karamsar duygulardan uzak kalır(Yeğin 2010: 254-255). Böylelikle insan hayatın zorlukları karşısında yalnız olmadığını, daima yardımını isteyebileceği, onu gören, gözeten ve her şeye gücü yeten bir Rabbi olduğunu hatırlayıp manevi bir güç kazanır(Şentürk 1997: 164).

Dua her yerde ve her zaman, uzun, kısa, sözlü ve sözsüz yapılabilir. Dua için bir kural ve bir merasim yahut parlak cümleler veya derin bir bilgi şart değildir. Âlim ve cahil, köylü, şehirli, kadın, erkek, büyük, küçük herkes Tanrıya dua edebilir. Sokakta, trende, otobüste, yazıhane ve dairelerde vb. yerlerde mekân sınırı olmadan dua edilebilir. Dua ederken belirli bir formül şeklinde olması şart değildir. Herkes kendi dili ve ifadesiyle duasını yapabilir(Pazarlı 1972: 194-195) .

William James gibi pek çok psikoloğa göre dua dinin “özü ve ruhudur”. Dua, dini başaıkma sürecinde başvuru tek dini uygulama olmamakla birlikte, zor durumda kalan insanların sıkıntılarında kurtulmak için öncelikle ve sıklıkla başvurdukları bir dini etkinliktir. Dua hayatta yaşanan çeşitli olaylara anlam katarak hayatı daha anlamlı, insanları daha güçlü kılar. Zor zamanlarda insanların kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlar. Dua, insana derin yönlerinin, kaynaklarının, sınırlarının ve eksikliklerinin farkına varmasında ve benlik bilincini geliştirmesinde ve kendine güvenini ve umudunu tazelerinde yardımcı olmaktadır. İnsandaki şiddetli sıkıntı, kaygı ve öfke duygularını azaltarak insanın psiko-sosyal uyumunu artırmaktadır. Bu nedenle insanlar, sıkıntılı zamanlarında problemlerle başaıkarken, maddi çabaların yanı sıra manevi çaba olarak duaya da başvururlar(Akt. Ayten 2012b: 42).

Stresli bir durumla veya olayla karşılaşan kişi önce problemin ne olduğunu anlamaya, kendisi için bir tehlike veya tehdit olup olmadığına bakar. Eğer kendisi için bir tehdit ve tehlike söz konusu ise hemen dua etmeye başlar. Zira dua, dinî başaıkmanın başlangıcıdır(Batman 2008: 25).

Başaıkma yöntemi olarak duaya problem odaklı, duygusal odaklı ve hem problem hem de duygusal odaklı olarak müracaat edilebilir. Problem odaklı başaıkma tarzı olarak dua; problemi tanımlamayı, problemin çözümü için alternatif, çözümler geliştirmeyi, planlamayı ve Allah ile işbirliği yaparak aktif başaıkmayı sağlar. Eğer stres veren yaşantı, bireysel güç ve imkânlarla değiştirilemeyecek durumda ise dua duygusal gerilimi azaltmaktadır. Buradan hareketle duanın olayları yeniden yorumlamayı ya da kabullenmeyi sağlayarak duygusal odaklı başaıkmaya yardımcı olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir deyişle duanın işlevlerinden birisi de duygusal odaklı başaıkmadır(Batman 2008: 26).

Koç'un yaptığı araştırmada, dua etmenin sıklık düzeyi değişkeni ile dua etme ihtiyacının en çok hissedildiği durumlar arasında anlamlı bir fark gözlenmiştir. Sonuç olarak, çok fazla (%93,62), fazla (%87,59) ve normal (%80,86) düzeyde dua eden ergenlerin diğer gruplara göre aşırı stres ve kaygılı durumlarda daha fazla dua etme ihtiyacı duydukları, dolayısıyla duayı aşırı stres ve kaygıya karşı dinî başaıkma yöntemi olarak kullandıkları tespit edilmiştir(2004: 137).

2.1.5.2. Bağışlanma/Tövbe

Tövbe, yapısı gereği içtenliği yani samimiyeti içerir. Samimiyet ise, ibadetin temelidir. Tövbe derin bir duygulanım ile bizzat gönüllü yapılan bir iştir. Kendi adımıza, kendimizin talip olduğu, insanı içinden fetheden bir ameldir(Aydın 2009: 94).

Günah ve suçluluk psikolojisi insanda refleks tepkiler oluşturur. Günah fiilinden sonra oluşan suçluluk, gönülde daralma meydana getirir. Pişmanlık duygusu, inanan insanda tövbe ve gūnahtan arınma psikolojisini tetikler(Aydın 2009: 95).

Hucviri tövbe etmenin üç sebebi olduğunu belirtir: Birincisi, ceza görme korkusu kalbi istila eder ve kötü iş yapma üzüntüsü gönüle hakim olursa nedamet (pişmanlık) meydana gelmiş olur. İkincisi, ilahi ve uhrevi (ahirete ait) nimete rağbet etme arzusu kalbe galip gelince, kötü amel işlemek ve emri dinlememekle bu nimetin elde edilemeyeceği bilinir ve bu nimeti elde etme ümidi ile birlikte pişmanlık duyulur. Üçüncüsü ise kişi, Allah yaptıklarına şahit oluyor diye utanır ve ilahi emirlere muhalefetten pişman olur(Peker 2014: 40).

Tövbe, bağışlanmak isteyen bir kimse için önemli bir terapi kaynağı olabilir. Kişiyi tövbeye yönelten psikolojik dinamiklere göz attığımızda pişmanlığın, kötü davranıştan vazgeçme fikrinin öne çıktığı görülmektedir. Bunun neticesinde yeni bir yaşam tarzı edinme, iyi biri olma fırsatı kazanıldığı açıktır. Tövbe bu yönüyle kişinin kendini affetmesini de içermektedir. (Kara 2009: 222).

Din de affetme sürecini çeşitli şekillerde desteklemektedir. Bunu yaparken de daha çok olumsuz olarak değerlendirilen olayın yeniden yorumlanmasına fırsat tanımaktadır. “ Kin gütmenin ve kibrin” yasaklanması, “her insanın hata yapabileceğinin, alçakgönüllülüğün” tavsiyesi ve “başkalarının kusurlarının affının Tanrı'nın mağfiretini getireceğinin” belirtilmesi olayın nedenlerinin yeniden düşünülmesini sağlamaktadır. Bütün bu yönleri düşünüldüğünde affetmenin, özellikle kişiler arasındaki çatışma süreçlerinde ortaya çıkan stresle mücadelede kullanılacak önemli bir dini başaçıkma etkinliği olduğunu söyleyebiliriz. Affetme, özellikle anlamın korunmasının mümkün olmayıp dönüştürülmesi söz konusu olduğu durumlarda başvurulacak etkin bir dini başaçıkma faaliyetidir(Ayten 2012b: 44-45).

2.1.5.3. Şükür

Daha çok dini referanslı olan ve kişinin bizatihi hayatın kendisini bir armağan olarak gördüğü şükür hali, güncel hayatta herhangi bir fedakârlık veya hediye ile karşılaşan kişinin hissettiği takdir duygusundan daha deruni ve manevi bir tecrübedir. Böyle bir duyguya kişi sadece hayatta her şey yolunda gittiğinde, hediyeler aldığı, mutlu haberler öğrendiği, başarı gösterdiği zamanlarda sahip olmaz; aynı zamanda herhangi bir olumsuz durumla karşılaştığında da aynı duyguyu sergileyebilir. Bireyin beklemediği ve arzu etmediği olumsuz olay ve durumlarla karşılaştığında gösterdiği şükür hali, kişiye başına gelen olumsuzluğun getirdiği stres, kaygı, anlamsızlık ve umutsuzluk duygularıyla başa çıkmasında yararlı olabilmektedir. Kişi böyle bir şükür duygusunu, genellikle kendi olumsuz durumundan daha kötü durumda olanların olabileceğini düşündüğü veya olduğunu gördüğü zamanlarda hisseder. Depremde evleri yıkılan ve soğuktan sokak ortasında kalanlar, hayatta oldukları ve ailelerine bir şey olmadığı için şükreder(Ayten 2012b: 45).

Şükür duygusu, davranışı, yaşam tarzı, alınan bütün iyiliklere karşı iyilik ve minnettarlık, yardımseverlik, adalet, doğruluk, diğerkâmlık gibi ahlâkî erdemleri öngördüğü için bütün ilahî ve ilahî olmayan inançlarda en önemli duygu, davranış ve yaşantı durumu olarak kabul edilmektedir. Şükredebilmek, insanî bir öge olarak insanın ve insanlığın mutluluğunun temeli olarak görülmüştür(Göcen 2012: 73-74).

Şükür, öncelikle korku, sevgi, saygı, hayranlık, minnettarlık, bağlılık, güvenlik, teslim olma ve sığınma gibi dinî duygular içerisinde ele alınmaktadır. Ayrıca dinî duygular içinde kutsal bir eseri izlemek, tabiat olayları üzerinde düşünmek ve düzenine karşı hayranlık ve güzelliğinden haz duymak, onları oluşturanı düşünerek takdir etmek ve ona karşı minnettarlık duymak bir dinî duygu olarak şükürün içerisinde yer almaktadır(Göcen 2012: 73-74).

2.1.5.4. Sabır

Dini inancın tavsiye ettiği sabır inanan insanın hayatın fırtınalı ikliminde sığınabileceği bir limandır. Sabır bireyin arzu etmediği bir durumla karşılaşması halinde ona tahammül göstermesidir. Bu tahammülü gösterdiği takdirde bunun mükâfatının Allah tarafından fazlasıyla verileceği, sabır ve tahammüllün karşılığının cennet olacağı inancına sahip olan bir kimse güven duygusu içerisinde olur, ruhu sıkıntıyla değil,

genişlik, ferahlık ve huzurla dolar. Nitekim sabır Allah'a beslenen hakiki imanın esaslı bir cephesini oluşturmaktadır(Cengil 2003: 143).

Sabır, üç çeşide ayrılır: Allah'ın yasakladığı şeylere girmeme hususunda sabır, Allah'a itaat hususunda sabır, bütün bunlara sabretmede sabırdır. Aynı zamanda sabır, şikâyeti terk etmektir. Tasavvuf ehli, sabır konusunda konuşurken sabretmemek hususunda Allah Teâlâ'dan hayâ ettiklerini ifade etmişlerdir. Nefsin olumsuz yönlerini tanıyarak sabır vasıtasıyla onları hapsedmek ve şikâyeti terk etmek, insanda kendini-tanıma sürecini destekler. Sabır, Allah'a itaat hususunda nefsin olumsuz yönlerini hapsedmek manasına geldiği için, kişinin kendini-tanıma sürecini güçlendirir. Aslında psikolojideki kendini-tanıma süreci ile tasavvuftaki kendini-tanıma süreci, bazen bakış açılarındaki farklılıklara rağmen birbirini tamamlar. "Bu manada psikolojideki kendini-tanıma süreci, kişinin kendisi hakkındaki bilinç duygusu olarak tarif edilir." Ancak tasavvufî bakış açısı, "Kendini bilen, Rabbini bilir." bilgisiyle tabir edilir ki, bu da en yoğun haliyle nefsin olumsuz özelliklerinin hapsedilip etkisiz hale getirildiği sabır sürecinde yaşanır(Sayın 2012: 414-415).

Sabır olgusuna sahip bir insanda, sabır anlayışının da bir neticesi olarak, bazı insanların baş edemedikleri sorunlarıyla karşı karşıya kaldıkları zaman bir çözüm olarak görmüş olduğu intihar gibi olumsuz vakalara rastlanması beklenemez. Nitekim Stack'ın yapmış olduğu bir çalışmada endüstrileşmiş toplumlarda dindarlık oranının yüksek olduğu kesimlerde intihar oranının düşük olduğu gözlenmiştir. Durkheim İslam'da intiharın yasaklanması ile ilgili Kur'an ayetlerini belirttikten sonra şu yorumda bulunur; "Gerçekten hiçbir şey, İslâm uygarlığının genel ruhuna intihardan daha ters düşemez; çünkü bütün erdemlerin üstünde tutulan şey Tanrısal istence kesinlikle uyma, "her şeye sabırla katlanma sağlayan" uysal tevekküldür. Boyun eğmeme, başkaldırma davranışı olan intiharın, bu bakımdan, temelde ödevde ağır bir kusur sayılması doğaldır(Aktuelsikoloji 2013).

2.1.5.5. Yardım Etme/Sadaka Dağıtma

İnsanlar çoğunlukla dini ve kültürel normlara uymak gerekçesiyle başkalarına yardım ederler. Bu, bazen bir fakire maddi yardımda bulunmak bazen arkadaşının taşınmasına yardım etmek şeklinde olabilir. Bazı durumlarda da insanlar başlarına bir olumsuzluk gelmesin diye veya herhangi bir olumsuzluk geldikten sonra daha

kötüsünden korunmak gayesiyle başkalarına yardım etme ve özellikle sadaka dağıtma eğiliminde olurlar. Bu eğilim, kültürdeki “sadakanın başa gelebilecek belaları” defedeceğine dair dini öğretilerden beslenmektedir. Kişi böyle davranarak olumsuzluğu defetmek veya yaşadığından daha olumsuzundan korunmak için üzerine düşen sorumluluğu yaptığı hissine sahip olur. Buradan elde edilen güven ve umut duyguları ve iyimserlik, kişinin olumsuzluklarla mücadelesinde ona yardımcı olur(Ayten 2012b: 46).

Cömert insan, sahip olduklarının kendisini mutlu ettiği gibi başkalarını da mutlu edeceği düşüncesiyle onları başkalarıyla paylaşır. Elinin altındaki nimetlerin asıl sahibinin kendisinin değil de Allah olduğunu, kendisini ve başkalarını mutlu edebilecek işlerde kullanması için kendisine verildiğini bilir. Bu duygu kişiliğin paylaşımcı yönünü geliştirir ve böylece kişi sadece elindeki nimetleri değil güzel davranışları da insanlarla paylaşmaya yani insanları memnun edecek davranışlar sergilemeye başlar(Çelik 2004: 71-72).

2.2. PROBLEM ÇÖZME

2.2.1. Problem

Bir insanın, istenilen bir amaca varmak maksadıyla topladığı mevcut güçlerinin karşısına dikilen engele problem denir. Bir kimse ne zaman belli bir amaca veya anlayışa erişmek engellerle karşılaşır ise onun için bir problem var demektir. Problem ya bilinen ya da yeni veya belirsiz unsurları ihtiva eden bir durum sonucu meydana gelir. Bu unsurların tamamıyla bilinmez oluşu, bireyin mevcut problemlere karşı duyarlılığı engeller(Bingham 1971: 7-8).

Problemler daha çok bireysel, kişisel ve öznel dirler. Bir kimse için problem olan bir başkası için belki otomatik bir eylem ve tepki meselesidir. Bir grupta aynı durumla karşılaşan kimselerin aldıkları tavır ve gösterdikleri ilgi çok değişik olduğundan ortak bir problem alanı ve niteliği bakımından, her şahıs için farklı olacaktır. Ortak problemler bile bu problemlerle karşı karşıya kalan kimselerin hayatlarında aynı biçimde gülmediğine göre her şahsın problem çözme sürecinde bağımsızlığa kavuşması bir zorunluluktur(Bingham 1971: 7-8).

İnsan yaşamında problemlerin olmaması ya da her an yeni bir problemle karşılaşmamak olası değildir. Problemsiz bir yaşam ya da problemsiz bir yer bulmak da

mümkün değildir. Bu nedenle problemsiz bir yaşam beklemek yerine problemlerin nasıl çözülebileceğini öğrenmek önem taşımaktadır(Yurttaş 2001: 4).

Problem insanlığın yaşamında tarih boyunca devam eden gelmiştir. Ancak, hızlı bir değişim ve gelişimin yaşandığı günümüzün modern toplumlarında sorunlar daha karmaşık hale gelmiştir. Problemlerin ve çözüm yaklaşımlarının dinamik oluşu sürekli değişmeye yol açmaktadır(Koçak-Eves 2010: 195).

İnsanoğlu daima problemlerle karşı karşıya kalmıştır, çünkü o her zaman değişikliklerle karşı karşıyadır. Son zamanlara kadar toplumun temel değerleri, her şeye rağmen, kuşaktan kuşağa yavaş yavaş değişmiştir. Bu yüzyılda bunun tersine olarak bizim değer takımlarımız babadan oğula, on yıl içerisinde değişmektedir. Hızlı değişimin sonucu olarak geçmişten günümüze elimizde bize yol gösterecek bir tecrübe bile olmayacaktır(Sümbül 2002: 250-256).

John Adair(2000), problemi, “problem sizin önünüze atılmış sizi engelleyen bir durumdur” biçiminde tanımlamaktadır. Adair, problem için oldukça ilginç bir açıklama daha yapmıştır. Problemlerin birçoğunda çözümün tüm elemanlarının bulunduğunu, tek yapılması gerekenin orada duranları yeniden düzenlemek olduğunu belirtmiştir(Akt. Aksoy 2003: 83).

Popper’a göre problem, bir beklenti boşa çıktığında meydana gelir. Bunun sonucunda, boşa çıkan beklentinin yerine yenisini koyma amacıyla yapılan deneme hareketleri ortaya çıkar. Bunu 3 aşamada belirtmektedir. Bunlar

Problem; herhangi bir rahatsızlık, ya doğuştan gelen beklentilerde, ya da deneme ve yanılma ile keşfedilmiş veya öğrenilmiş olan beklentilerde bir rahatsızlık ortaya çıktığında meydana gelir.

Çözüm denemeleri; problemi çözme girişimleri aşamasıdır.

Ortadan kaldırma; Çözüm denemelerinin ortadan kaldırılmasından ya da yok edilmesinden oluşur(2006: 16).

Gelbal’a göre problemin insan zihnini karıştırması gerekiyor. Buna göre bir problem bazı insanların zihnini karıştırırken bazılarınınkini ise karıştırmayabilir. Eğer insan bir problem ile daha önceden karşılaşmış ve onu çözmüş ise, o problem kişi için bir sorun olmaktan çıkabilir. Öyleyse problemin kişi için yeni ve orijinal olması gerekir(1991: 167-168).

Keller'e göre problemler veya engellerle karşılaştığında insanların ilk tepkisi şikâyet etmektir. Bir problemin aslında çoğu zaman problem olmadığını bunun gerçek bir fırsat olabileceğini belirtir. Problemin hayatımızda düzeltmemiz gereken şeylerin olduğunu gösterdiğini belirtir. İnsanların hayatlarında problem ve güçlükleri olacaktır. Bu problemlerin insanların hayatlarında işe yaradığını belirtmektedir. Bunların;

- ❖ Güçlükler insanlara perspektif kazandırır. Günlük sorunları bir kenara bırakıp dikkatinizi hayatınızdaki önemli olana vermenizi sağlar.
- ❖ Güçlükler şükretmeyi öğretir.
- ❖ Güçlükler gizli potansiyelimizi ortaya çıkarır. Problemleri çözdüğümüzde kendimizi daha güçlü hissetmemizi sağlar.
- ❖ Güçlükler bizi değişiklik yapma ve harekete geçme konusunda cesaretlendirir. Problemler hayatın bize mevcut durumumuzu düzeltmek zorunda olduğumuzu ve buna ihtiyaç duyduğumuzu gösterme şeklidir.
- ❖ Güçlükler çok değerli dersler verir.
- ❖ Güçlükler yeni kapılar açar.
- ❖ Güçlükler özgüven ve özsaygıyı geliştirir.(2004: 51-59)

2.2.2. Problem Çözme

Problem çözmek bir amaca erişmekte karşılaşılan güçlükleri yenme sürecidir. Bu süreç, şartları uymak veya engelleri azaltma yolu ile gerginlikten kurtulmanın ve organizmayı bir iç dengeye kavuşturmanın yollarını arar. Problem çözme öğrenmeyle elde edilmesi gereken bir yetenektir. Çok yönlü olması itibariyle yaratıcı düşünce ile aynı zamanda zekâyı, duyguları, iradeyi ve eylemi kendinde birleştirir(Bingham 1971: 11).

Birey, problemleri yaşadığı koşullar doğrultusunda farklı süreçler kullanarak çözme yoluna gider(Tok –Sevinç 2010: 69). Problem çözme aşaması, bireyin hedefi ve hedefe ulaşma yollarını algıladığı zaman oluşmaya başlar. Bir anlamda hedefe ulaşmaya çalışırken aradaki güçlüklerin de çözüme ulaştırılması gerekir. Çözüm sürecinde karşılaşılan sorunların ortadan kaldırılması, belirsizliklerin yok edilmesi amaçlanır. Problem çözümü bilişsel, davranışsal, duyuşsal birçok etkinliğin iç içe olduğu karmaşık bir gelişim sürecidir. Problemlerin tümü aynı zorluk ve karmaşıklıkta

olmadığı için, çözüm süreci de farklılık gösterir. Deneme/ yanılma, bilimsel yaklaşım, geçmiş deneyimlerden yararlanma gibi yollar ile çözüme gidilebilir(Çınar –Hatunoğlu – Hatunoğlu 2009: 216).

Heppner'e (1982) göre problem çözme, problemlerle başa çıkma kavramı ile eş anlamlıdır. Gerçek yaşamda kişisel problem çözme, iç ya da dış isteklere uyum sağlamak amacı ile davranışsal tepkilerde bulunmak için bilişsel ve duygusal süreçleri bir hedefe yöneltme olarak ifade edilmektedir(Akt. Yalçın – Tetik –Açıkgöz 2010: 20).

Tallis'a göre herkes birbirinden farklıdır. Hepimizin inanç ve beklentileri değişiktir. Bu farklar nedeniyle iki insan aynı duruma aynı tepkiyi vermezler. Aynı şekilde tepki veriyor gibi görünseler de, düşüncelerinin örtüşmeyecektir. Günlük problemlerin çözümünün 4 aşamadan oluştuğunu belirtmektedir. Bunlar;

5. Problemi tanımak: rahatsızlık veren şeyi tam olarak ortaya koymaktır
6. Çözüm yolu düşünmek: problemi çözmek için olabildiğince çok çözüm yolu bulmak
7. Karar Vermek: Çözüm yollarının hangisinin en iyi strateji olduğuna karar vermek
8. Karar verilen stratejiyi uygulamak(2003:6-8).

Rubinstein hayattaki tecrübelerine dayanarak problem çözenin 12 yolunu belirtmektedir. Bunlar;

- Ayrıntılara aldırış etmeden önce bütün tabloya birden bakınız!
- Değişik çözümlerin sonuçlarını birbiriyle karşılaştırın!
- Çabuk karar vermeyin.
- Şüphe etmekten çekinmeyin!
- Değişik doğrultuları denemeye çalışın, başarı şansınız az bile olsa
- Eski problemleri çözerken, yeni aygıtlardan faydalanmaya bakın!
- Probleminizi iyice anlamak için modellerden ve benzetişlerden faydalanın!
- Sual sorun
- İlk çözümünüzden memnun olmayın!
- Problemi bir türlü çözemiyorsanız, onu başkalarıyla tartışınız.
- Hislerinizi bilmezlikten gelmeyin!
- Problemi çözerken ona verdiğiniz değeri göz önünde tutun! Her insan yaşama başka değerler açısından bakar(Sümbül 2002: 250-256).

Gelbal'a göre insan, karşılaştığı problemleri çözmek için değişik bilgi kaynaklarından yararlanır. Genellikle gelenekler, otorite figürleri, bireysel deneyimler ve bilim bu kaynaklar arasında yer alır. Problem çözmeye bilimsel yöntemin kullanılması birbirini takip eden aşamalar zincirini izler. Bu aşamalar;

1) Problemin farkında olmaktır. Yani bir durumun problem olabilmesi için, o durumun kişiyi rahatsız etmesi ve bu rahatsızlık durumunun farkına varılması gerekir. Eğer kişinin ayağına yapışan sakız, kişiyi rahatsız etmiyor ve kişi onu fark etmiyorsa problem olmaz.

2) Problemin ne olduğu tanımlanır; problem ile ilgili durum ortaya konulur. Problemin kaynakları belirlenir. Enflasyon örneğinde enflasyonun miktarı, muhtelif kaynakları, göstermiş olduğu değişkenliği gibi tanımlayıcı özellikleri açıklanır.

3) Problemin çözümü için alternatif yollar ortaya atılır. Yine enflasyon örneğinde enflasyonu düşürücü önlemler belirlenir.

4) Problem çözmenin son aşaması ise alternatif çözüm yollarından bir veya bir kaçını kullanarak problem durumunun ortadan kaldırılmasına çalışmaktır. Problem, bir süreç içerisinde uygun yöntemlerin kullanılması ile çözüldüğünde elde edilen sonucun doğru ya da yanlış olması gibi bir kontrol mekanizmasını gerektirir(1991: 168).

Adler'e göre hiç durmaksızın ortaya çıkan problemleri çözmeye zorunluluğu insan ruhunun etkinliğine yön verdiği için, insan ruhu özgür bir kuvvet olarak hareket edemez. Bu problemler, toplum hayatının mantığına sıkı sıkıya bağlıdır; böyle bir toplu hayatın temel şartları bireyi etkilemekle birlikte, toplum hayatının gerçekleri seyrek olarak ve yalnızca bir dereceye kadar bireyden etkilenmektedir. Şu var ki, toplum hayatımızın şartlarının kesin ve mutlak olduğu da söylenemez; birçok değişimlere ve başka biçimlere girmeye yatkın olan çok çeşitli şartlardır bunlar. Adler, insanların ruhsal hayatın problemlerinin hepsini aydınlatacak ve tümüyle anlayacak durumda olmadığını belirtmektedir. İnsani olarak yeteneklerimizin sınırlı oluşu yüzünden ancak birtakım denemeler ve yanılgılarla adım adım yaklaşılabilirliğini belirtmektedir(2010: 23-24).

Peale'ye göre karşılaşılan sorunları çözmeye 3 önemli kişisel özellik olduğu, bunların olumlu düşünme gücü, kendine güven ve bilişsel etkinlik olduğunu

belirtilmiştir. Bireyler sorunlarla karşılaştıklarında önceki bilgi ve deneyimlerinden yararlanır. Ancak, önceki deneyimlerimiz bizlere yardımcı olabileceği gibi engeller de yaratabilir. Gagne'ye göre sorun çözme en karmaşık zihinsel beceridir. Süreç olarak sorun çözme sınama-yanılmadan, içgörü kazanmaya ve neden-sonuç ilişkilerini bulmaya kadar uzanan işlemleri içermektedir(Akt. Pehlivan, Konukman 2004: 56)

OECD'nin yaptığı PISA 2003 çalışmaları çerçevesinde hazırlanan rapora göre ise problem çözme sürecinde izlenmesi gereken adımlar;

- Problemin bağlamında tanımlanması
- Uygun bilgi ya da sınırlılıkların belirlenmesi
- Olası seçenek ya da çözüm yollarının sunulması
- Problemin çözülmesi
- Çözümün kontrol edilmesi
- Sonuçların paylaşılması olarak sıralanmaktadır(Akt. Kızılkaya 2009).

Etkili problem çözme becerileri, problemin ne olduğunun net bir şekilde tanımlanması, problem üzerinde tartışma, alternatif çözümler üretme ve bu konular üzerinden aile üyelerinin problemlerle başa çıkabilmelerine yardım etme sürecidir. Aile içinde yaşanan problemlerin çözümünde en temel nokta, ailenin problem çözme becerisine sahip olmasıdır. Problem çözme, ailenin problemin üstesinden gelebilme kapasitesidir. Problem çözme yeteneği, sağlıklı aile fonksiyonlarını destekleyici bir nitelik taşımaktadır. Yaşanan her problem sonuçta ailenin tümünü ilgilendirir. Ayrıca sağlıklı ailelerin sağlıklı aile yapılarından daha az problem yaşadıkları düşünülemez. Sadece, sağlıklı aileler, sağlıklı ailelerden daha başarılı bir şekilde problemleriyle başa çıkabilmektedirler. Etkili problem çözme aynı zamanda aile içerisinde iyi bir iletişim ortamının varlığıyla ve anlaşma becerileriyle ilgilidir. Aile içerisinde etkisiz problem çözmenin var olması, çocuklarda ve ergenlerde davranış problemlerini arttırmaktadır(Canel 2007: 83).

Problem çözme becerisi, bireyin birey olma ve çevresiyle baş etme sürecinde en belirleyici rollerinden birisidir. Bu bağlamda, insanlığın gelişimi ve refahı da bu üstün yeteneğin geliştirilmesine bağlıdır. Çünkü insanoğlu çevresiyle ve sorunlarıyla kendi gücüyle, kendi problem çözme gücü çerçevesinde başetmek zorundadır. Bunun oluşmasında da kişinin problemleriyle etkili bir biçimde başetme konusundaki kendini değerlendirmesi son derece önemli rol oynamaktadır. Öyle ki, problem çözümede olumlu

benlik algısına sahip olan kişiler, gerçek problem çözme becerisinde de çok daha başarılı olabilecektir. Çünkü "ben problemlerimle başedebilirim, bu problemler başa çıkılamayacak korkutucu şeyler değil, bunlarla başedebilmek büyük ölçüde bana bağlı" vb. düşünceler içinde problemlerine eğilen, akılcı bir bakış açısıyla yaklaşan kişinin, sırf bu yaklaşımı bile, daha sağlıklı düşünebilmesini ve etkili çözümleri bulabilmesini sağlayıcı olabilmektedir(Çavuş 2004: 165).13

Thornton, problem çözmenin bireysel olduğu kadar sosyalleşmeyi de gerektiren bir faaliyet olduğunu belirtmekte ve problem çözmenin uzman kişilere ya da çevredeki herhangi bir kişiye başvurma halinde sosyalleşmeyi doğuracağını vurgulamaktadır. Sosyalleşme, problemin çözüm yolları aranırken başka kişilerin neler yaptığının ve daha önceki çözümlerin neler olduğunun incelenmesi ve bunun yanı sıra, başarıyla problem çözen kişilerin toplum içinde kazandıkları yeni statüleri, hatta liderlik konumlarıyla ilgili süreci kapsamaktadır. Ayrıca, insanların toplumsal hayata ve değişime uyum sağlaması, başarılı ve bağımsız olması için problem çözme becerisine sahip olması gerekmektedir(Akt. Aksan-Sözer 2007: 33).

Bingham (1998)'a göre problem çözme davranışı problemden probleme ve bireyden bireye farklı olsa bile, problem çözme işleminin kesinleşmiş ve oldukça ortak gibi görünen bazı genel ve temel yönleri bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir;

- 1) Problemi tanımak ve onunla uğraşmak ihtiyacını duymak.
- 2) Problemi açıklamaya, niteliğini, alanını tanımaya ve onunla ilgili ikincil problemleri kavramaya çalışmak.
- 3) Probleme ilgili veri ve bilgileri toplamak.
- 4) Problemin özüne uygun düşecek verileri seçmek ve düzenlemek.
- 5) Toplanmış verilerin ve probleme ilgili bilgilerin ışığı altında çeşitli muhtemel çözüm yolları tespit etmek.
- 6) Çözüm şekillerini değerlendirmek ve duruma uygun olanlar arasından en iyisini seçmek.
- 7) Kararlaştırılan çözüm yolunu uygulamak.

Kullanılan problem çözme yöntemini değerlendirmek(Akt. Arslan 2005: 54).

Nezu'a (1985) göre problem çözümede kendini yeterli olarak algılayan bireylerin daha az kişisel problemlerinin olduğu, kendilerini daha olumlu değerlendirdiklerini, daha az fonksiyonel olmayan düşüncelere ve gerçekçi olmayan inançlara sahip

oldukları, daha az fiziksel sağlık belirtileri gösterdikleri ve daha iyi psikolojik uyum gösterdikleri saptanmıştır. Problem çözmeye kendilerini yeterli algılayanların yetersizliklerine göre daha az suçlayıcı, başa çıkma biçimlerini kullandıklarını bulmuştur (Akt. Saraçoğlu –Serin –Bozkurt 2014: 237).

2.2.3. Problem Çözmeyi Engelleyen Faktörler

Problemin belirlenmesindeki güçlüklerin dışında problem çözme sürecine olumsuzluk yaratarak beraberinde başarısızlığa da neden olabilecek bazı etkenler bulunmaktadır. Bu etkenler problem çözümündeki engeller olarak da isimlendirilebilirler. Özensoy'a göre engeller;

- ❖ Algılama engelleri: Görmek istediğimizi görmek, klişeleşmiş hükümlerin arkasına sığınmak, olayları fark etmemek, problemi geniş bir perspektif içinde görememek, sebep ve sonuçlar arasındaki ilişkiyi kuramamaktan kaynaklanmaktadır.
- ❖ Duygusal engeller: Hata yapmaktan ve beceriksiz görünmekten korkma, sabırsızlık, korku ve endişeler, risk ve sorumluluk almaktan kaçınmak, düzen ihtiyacı, meydan okuyamama ve mücadeleci olmamaktır.
- ❖ Entelektüel engeller: Süreç olarak problem çözmeyi bilememek, yaratıcı düşünememek, düşünmede esnek olmamak, metodik olmamak, gerekli ve doğru bilgiyi kullanmada yetersizlikler.
- ❖ İfade engelleri: İletişime dayalı, bilgi alışverişine dayalı engeller. Kelimeleri, dili, şekil, sembol ve sayıları kullanma konusundaki yetersizlikler.
- ❖ Çevresel engeller: Rahatsız edici fizik koşullar, gerekli uzman desteğinin olmaması, zaman baskısı ve stres, yetersiz haberleşme ağının olması.
- ❖ Kültürel engeller: Mevcut statükoyu sorgulamadan kabul etmek, değişikliğe direnç, fantezi ve esprilerin gereksizliğine inanmak, duygu ve sübjektif görüşleri güvenilir bulmak(Yılmaz 2003: 33).

Problemleri çözmek karmaşık bir süreçtir ve bizler bu sürecin her bir aşamasında gerektiği kadar başarılı olamayabiliriz. Göremediğimiz birçok etken, problemleri çözmekte bizlere güçlük çıkarabilir. Bu güçlüklerin bazıları psikolojiktir bazıları ise

çevresel ortamlardan kaynaklanır. Bu engelleri doğru saptayamadığımız sürece iyi bir problem çözücü olmamız zordur. Bu engeller;

A- Problem çözücülerinden kaynaklanan çözüm engelleri

- Algılama: Problemin tek ya da çok az boyutunu görmek.
- İfade etme: Problemin çözümüne aykırı düşecek bir dil kullanmak.
- Duygular: Başarı, takdir edilme, ait olma, çekinme ve korkmak gibi kişiden kişiye değişiklik gösteren birtakım gereksinimler, içinde bulunulan problem ile çakışırsa, uygun şekilde davranmayı güçleştirir.
- Zeka: Zekanın doğru kullanılmamasından kaynaklanan engellerdir.

B- Ortamdan kaynaklanan çözüm engelleri

- Fiziksel çevre: Çalışma ortamının durumu.
- Politika, süreç ve prosedürler: Kuruluş, gelişim ve işletme yaklaşımları.
- Kültür ve yönetim tarzları: Toplumun ve örgütün kültürel ve yönetim anlayışları.(Germi 2006: 11-12).

Problemlere çözüm bulmanın önündeki engel, bireylerin problemler karşısında sahip oldukları olumsuz düşüncelerdir. Olumsuz tutum, düşünce ve inançlar problem çözmedeki başarıyı etkilemektedir. Böyle bir durumda başarılı olma olasılığı son derece düşüktür. Ögülmüş (2001)' e göre problem çözmeyi engelleyen bazı olumsuz tutumlar aşağıda yer almaktadır:

- Bu çok zor: "Ben yapamam" ile hemen hemen aynıdır. Birey burada deneme cesaretinden yoksundur.
- Başkalarının yaptığını biliyorum ama benim için çok zor: Başkalarına göre birey kendini yetersiz görmektedir.
- Eğer daha fazla imkânım (para, zaman, beceri vb.) olsaydı o zaman bu problemi çözerdim: Birey bu aşamada bahane bulmakta problemlerini ertelemektedir.
- Dünya benim hakkımdan gelmek için fırsat kolluyor, ben bu problemle baş başayım: Problemleri genellemeden ele almak ve kendi problemi üzerinde yoğunlaşmaya çalışılmalıdır.
- Bu çok acil bir durum, düşünce zaman yok: Bireyin düşünmeden hareket etmeyi meşru göstermeye çalışmasıdır(Akt.Yılmaz 2003: 34).

2.3. ZİHİN ENGELLİ ÇOCUKLARA SAHİP AİLELER

2.3.1. Zihinsel Engellilik

Zekâ özürü gerek mahiyeti, gerekse sonuçları bakımından çok önemli toplumsal bir olgudur. Bu özür durumu, tüm toplumlarda olduğu gibi toplumumuzda da hem konuşma dilinde hem de yazılı kaynaklarda farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Yazılı kaynaklarda geri zekâlı, zihinsel özürü, zihinsel yetersiz, zihinsel engelli, zekâ özürü ve benzeri kavramlar kullanılırken, halk arasında da bu anlamda olmak üzere “ebleh, akli kıt, aptal” gibi değişik terimlerde kullanılmaktadır. Aslında ne kadar değişik kavram kullanılmış olursa olsun, bütün bu kavramlarla ifade edilmek istenen aynı olup o da: çocuktaki zihinsel gelişim yetersizliğinin neden olduğu durumdur(Oymak 1998: 1).

Zihinsel engel (ZE), zekâ geriliği olarak da adlandırılan, gelişim sürecinde ortaya çıkan biliş, dil, motor ve toplumsal yetiler gibi zekânın çeşitli boyutlarında ‘bozulma’ ile belirlenebilen ve çevreye uyum yeteneklerinde azalma ile karakterize, toplumun %2-3’ünde görülen bir ruhsal sorundur. Genel zihinsel yetenekler önemli düzeyde ortalamanın altındadır. ZE çoğu olguda oldukça yıpratıcı, süregelen yaşamsal koşullarla birlikte gerçek bir tedavisi olası olmayan bir yapıdadır(Keskin vd. 2010: 31).

Tredgold zihinsel geriliği, "zihinsel bozukluk" terimini kullanarak: Zihin gelişiminde çeşitli tür ve derecedeki eksikliklerin, bireyi yaşatlarının bulunduğu çevreye, başkalarının yönetimi, denetimi ve yardımından bağımsız olarak uyum sağlamada yetersiz kılması durumu olarak tanımlamıştır. Doll ise zihinsel engelliliği, "geri zekâlılık" terimini kullanarak altı ölçüt içerisinde tanımlamıştır. Bunlar;

Zihinsel normalaltı,

- Bunun sonucu olarak sosyal yetersizlik.
- Doğuştan ya da çocukluktan zihinsel gerilik,
- Olgunlaşmada gerilik,
- Kalıtsal nedenlerin ya da hastalıkların bir sonucu olarak yapısal kaynaklı zihinsel gerilik,
- Kalıcı ve iyileştirilemez bir durum.

Her iki tanımda da sosyal yetersizlik, zihinsel normalin altının doğal bir sonucu olarak ele alınmış, Doll'un tanımında nedenler üzerinde durulmuş ve zihinsel engellilik kalıcı ve iyileştirilemez bir durum olarak nitelendirilmiştir(Eripek 1996: 82).

Geri zekâlılık, doğumdan önce, doğum esnasında ve sonraki gelişim süresinde çeşitli nedenlerle zihinsel gelişimlerinde ve fonksiyonlarında oluşan sürekli yavaşlama, duraklama veya gerileme gösteren ve bunun sonucu olarak etkili uyumsal davranışlarda gerilik ve yetersizlik gösteren sürekli bir durumdur(Çağlar 1974: 12).

Amerikan Psikiyatri Birliği'nce en son hazırlanan psikiyatrik bozukluk tanı sınıflandırmasında (DSM-IV) bireyin zihinsel engellilik durumunun tespit edilmesinde üç ölçüt belirlenmiştir.

Genel zekâ fonksiyonlarında ortalamanın önemli derecede altında olması: Standart olarak uygulanan zekâ testlerinde alınan puanın 70 ya da altında olması önemli bir ölçüttür.

Uyumsal davranışlarda yetersizlik olması: Uyumsal davranışlar, bireyin içinde bulunduğu yaş ve yetiştiği kültür grubundan beklenen bireysel bağımsızlık ve sosyal sorumluluklarını yerine getirmesidir. Amerikan Zihinsel Özürlülük Birliği'nin belirlediği uyumsal davranış alanları; iletişim, özbakım, ev yaşamı, toplumsal ve kişiler arası beceriler, toplumun sağladığı olanakları kullanma, kendini yönetme, okulla ilgili işlevsel beceriler, iş hayatı, boş zamanları değerlendirme, sağlık ve güvenlidir. Bu uyumsal davranışlardan iki ya da daha fazlasında yetersizlik belirlenmesi teşhis için yeterli sayılmaktadır.

Başlangıç yaşının 18'den önce olması: 18 yaşından önceki dönem zihinsel gelişimin olduğu dönemdir. Böyle bir sınırlama getirilmesinin nedeni ise zihinsel engellilik durumunu, zihinsel fonksiyonlarda gerilik ve uyumsal davranışlarda yetersizlik gösteren diğer engel durumlarından ayırmaktır(Görenek 2010: 58).

Zihinsel engelli çocuklar, zekâ bölümlerine ya da eğitsel ihtiyaçlarına göre sınıflandırılmaktadır. Amerikan Zihinsel Özürlüler Derneği, zihinsel engelli çocukları şu şekilde sınıflandırmaktadır;

1. Hafif derecede zihinsel engelliler
2. Orta derecede zihinsel engelliler
3. Ağır derecede zihinsel engelliler
4. İleri derecede zihinsel engelliler

Hafif derecede zihinsel engelliler; temel okuma-yazma ve sayma becerilerini kazanmada yaşanan problemler sonucu ortaya çıkar. Zekâ bölümü puanı 50-55 ile 70 arasındadır. Bu çocukların motor gelişimlerinde, normal gelişim gösteren çocuklara göre biraz daha gerilik görülür.

Orta derecede zihinsel engelliler; sosyal, duygusal ve dil gelişimi alanlarında gecikmenin olması, davranış problemlerine rastlanması, temel okuma-yazma ve sayma becerilerinde problemlerin görülmesi sonucu ortaya çıkar. Zekâ bölümü puanı 35-40 ile 50-55 arasındadır. Motor gelişimleri yaşlarına göre daha geri olmaktadır. Günlük bakımlarında kısmen bağımsız olabilirler.

Ağır derecede zihinsel engelliler; ciddi biçimde konuşma ve dil gelişimi güçlüğü, sosyal, duygusal veya davranış problemleri ile temel özbakım becerilerini öğrenmesinde ortaya çıkan gecikme durumunu ifade eder. Zekâ bölümü puanı 20-25 ile 35-40 arasındadır. Algısal yetenekleri çok zayıftır. Sözel yönergeleri anlamada güçlük çekerler. Bakımları için sürekli birisine ihtiyaç duyarlar.

İleri derecede zihinsel engelliler; klinik bakıma gereksinim duyan, zekâ bölümü puanı 20-25' in altında olan gruptur. Tam bir denetim gereklidir(Akt. Ahmetoğlu 2004: 5).

2.3.2. Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Aileler

Aile, çocukların sağlıklı olarak yetiştirilip, gelişebileceği önemini hiçbir zaman yitirmeyen evrensel bir kurumdur. Bu nedenle normal ya da özürlü, sorunlu ya da sorunsuz olsun her çocuk içinde büyüüp gelişebileceği, bir aileye gereksinim vardır. Her ailede, bir bütün olarak aile sistemi ya da aile üyelerinden her birinin belirli gelişim aşamalarına geçmelerine bağlı olarak stres yaratan dönemler ve olaylar bulunmaktadır. Aile için bir çocuk dünyaya getirme kararıyla başlayan süreç, doğumla birlikte ailede rollerin yeniden düzenlenmesi yeni rutinlerin oluşturulması ve pek çok alanda oluşacak değişikliklere uyum sağlamayı gerektirir. Aile her çeşit kayba karşı benzer bir biçimde yaşanan uyum tepkileri ortaya çıkarmaktadır. Bu süreci ebeveynlerin en kısa sürede ve en az zararla atlattıkları, onların çocukları ve çevreleri ile sağlıklı ilişkiler kurmalarını sağlayacaktır(Dereli-Okur 2008: 164).

Her çocuk doğumdan sonraki büyüme ve gelişme dönemi içinde, fiziksel, zihinsel, dil, motor, sosyal ve duygusal gelişim yönünde bazı beceriler kazanabilmede ya da geliştirebilmede yetişkin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Çocuk için büyük önem taşıyan bu gelişim süreci içerisinde, anne-babalar genellikle bu görevi üstlenerek çocuklarının ilk eğitimcileri olmaktadır. Ancak çocuk normal olduğunda anne-babaların rollerini yerine getirebilmeleri, duygusal olarak rahat olduklarında çok zor olmamaktadır. Oysa çocuk engelli olduğunda, suçluluk duygusu ve acı çekme gibi bazı duygulara bağlı olarak rollerini yerine getirebilmede zorlanmaktadırlar. Diğer bir deyişle anne-babanın içinde oldukları bu durumdan ötürü duydukları panik, gelecekte neler yapabileceklerinin verdiği üzüntü, kaygı ya da korku onları olumsuz yönde etkilemektedir(İlhan 2009: 40).

Ailenin ekonomik düzeyi, anne-babaların eğitim düzeyleri, meslekleri, evlilik uyumları, ailenin sosyal güvencesinin olup olmaması, çocuklardaki zihinsel engelin şiddeti, engelli çocuğun yaşı, engelin süreğen oluşu, tıbbi yardım ihtiyacının fazla olması gibi çeşitli etkenler ailenin engelli çocuğunu kabullenme düzeyini, algılama şeklini, engelli çocuğa uyumunu ve anne-babaların çeşitli alanlardaki stres düzeylerini etkilemektedir. Araştırmaların çoğunda engelli çocuğa sahip annelerin babalardan daha çok stres altında kaldığı bildirilmesine rağmen, bazı çalışmalarda babaların da annelere benzer oranda etkilendiği bildirilmektedir(Uğuz 2004: 43).

Her çocuğun doğumu ailede birçok yeniliğe ve değişikliğe yol açar. Aile için normal bir çocuğun doğumu bile aileye aşılması zor koşullar yaratmaktadır. Çocuklarda var olan hastalığa zihinsel ya da bedensel engelli tanısı konulması, aileler için oldukça travmatik bir durumdur. Özürlü bir çocuğa sahip olmak aileyi zafere ya da trajediye götürebilir. Zafere giden yol sabır ve emek isteyen bir yol olmakla birlikte, çocuğu olduğu kadar anne ve babayı da farklı bir biçimde ama yeniden yaratabilir. Normal özelliklere sahip bir çocuk beklerken ve gelecekle ilgili planlarını bu beklenti üzerine kurarken, anne-babanın özürlü çocuk gerçeğini kabullenmesi, duruma başarılı bir biçimde uyum sağlaması ve yaşamını bu gerçeğe göre yeniden düzenlemesi çoğu zaman başarılı olmayabilir(Üstüner Top 2008).

Zihinsel engelli çocuğa verilen tepkiler her ailede ve her ebeveynde farklı düzeyde yaşanmaktadır. Bazı ailelerde ya da ebeveynlerde bu süreç daha kolay atlatılıp, aile/ebeveyn yapıcı birtakım yaklaşımları planlama ve hayatlarında gerekli

düzenlemeleri yapmaya başlarken, bazı aileler uzun süreli keder ve yas yaşayabilir(Sarı 2007: 2).

Ailenin işlevleri; kolaylaştırıcı, arabulucu, uyum sağlayıcı ve birbirlerinden farklı yetenek ve potansiyele sahip üyeler için koruyucu bir sistem olarak ifade edilir. Asıl görevleri ise üyelerinin yeteneklerini geliştirmek, çocukların sosyalleşmesini sağlamak, üyelerin işlevselliklerini sürdürdükleri organizasyonların taleplerini karşılamada yardımcı olmak, ailenin refahı için gerekli olan fiziksel ve ruhsal çevreyi oluşturarak üyelerin doyum sağlamasını temin etmektir. Ailenin sağlıklı olup olmamasına göre bakıldığında, işlevlerini yerine getiren ailenin sağlıklı, karıştı ise sağlıklı aile olarak tanımlanabilir. İşlevlerini beklenen düzeyde yerine getiren aileler “fonksiyonel aile”, aile içi iletişimin bozuk oluşu nedeniyle işlevlerini yerine getiremeyen aileler de “fonksiyonel olmayan aile” olarak tanımlanır. Tufan, ailenin sağlıklı veya sağlıklı olmasını sosyoekonomik özelliklerine, toplumdaki hizmet ve olanaklarına, aile üyelerinin genetik özelliklerine, kişilik yapılarına, aile içi ilişkilerin dinamik yapısına bağlar. Bunların olumlu ya da olumsuz olması, ailenin işlevlerini yerine getirmesinde belirleyici olur(İçmeli 2008: 22).

Özrü çocuklar günlük yaşam içerisinde; istenilen yönergeleri yerine getirmeme, kendisine ve çevresindeki kişilere zarar verme, ağlama, bağırma, nesnelere yere atma, İtme, vurma, tükürme, saç çekme ve başkalarını rahatsız etme gibi pek çok problem davranışlar göstermektedirler. Gelişimsel geriliği olan bireylerde sıklıkla görülen problem davranışlar, bu bireylerin ailelerini de olumsuz etkilemektedir. Özrü çocuk ailelerinin, çocuklarına bu problem davranışlar karşısında nasıl davranacaklarını kestiremedikleri, çocukları ev ortamında uygun olmayan davranışlarda bulduklarında onları uyardıkları, eleştirdikleri, cezalandırdıkları ve zaman zaman da çocuklarının istediğini yapma yoluna giderek, uygun olmayan davranışların üstesinden gelmeye çalıştıkları görülmektedir. Ailelerin çocuklarının davranışlarını kontrol etmede çoğunlukla cezaya yer verdikleri, çocuklarının olumlu davranışlarını görmektense olumsuz davranışlarını değiştirme süreçlerine yer verdikleri görülmektedir. (Özen-Çolak-Çimen 2002: 2).

Özrü çocuğa sahip olmak; ebeveynlerin anne baba rollerinde, özel yaşamlarında, sosyal çevrelerinde, planlarında, iş yaşamlarında, ailenin yapısında ve işleyişinde, mali konularda büyük değişikliklere neden olmaktadır. Ebeveynler özrü

çocuktan dolayı birbirlerini suçlayabilmekte ve bu karşılıklı suçlamalar aile içi ilişkilerde gerginlik yaratabilmekte, eşlerde boşanma, alkol alımında artma olabilmektedir. Özürlü çocuğun özel bakım gereksinimleri, tedavisi, eğitimindeki güçlükler, giderek artan maddi gereksinimlerin getirdiği ek yük aile bireylerinin özel yaşamlarının kısıtlanmasına ve diğer bireylere ayrılan zamanın azalmasına neden olabilmektedir. Yine bu çocukların özürlerine ilişkin toplumsal tutum ve yargılar aile çevresi ve sosyal çevre ile ilişkilerinde güçlüğe, çocuğun geleceği ile ilgili belirsizlikler ise kaygıya yol açmaktadır(Kahriman-Bayat 2013).

Her aile, içinde bulunduğu toplumun yapısı, kendi özneliği, farklı kişilik özellikleri ve destek kaynakları nedeniyle engelli çocuğa sahip olmaktan farklı şekillerde etkilenebilmektedir. Bu nedenle ülkemizde engelli bir çocuğa sahip olan ailelere yönelik çalışmalara gereksinim vardır. Engelli bir çocuğa bakım vermek aileye çok büyük yük getirmekte, özellikle anneler bu durumdan çok daha fazla etkilenebilmektedirler.(Bahar vd. 2009: 100).

Yapılan bir araştırmada zihinsel engelli çocuklara sahip ailelerde yaşanan sorunlar incelendiğinde; ailelerin %37,3'ünün sosyal çevreden destek görmeyi hiçbir zaman, %44,5'i suçlama ve suçlanma duygusunu nadiren, %39,1'i aile sorunları hakkında düzenli olarak konuşma ve danışmanlık ihtiyacı hissetmeyi arasıra yaşadıkları saptanmıştır. Ailelerin %45,5'i çocuğun tedavi aşamasındaki zorlukları, %43,6'sı hayal kırıklığını, %41,8'i çocuğun engeli hakkında davranışını kontrol etmede zorluk çekmeyi çoğu zaman, %54,5'i gelecek kaygısını, %48,2'si çocuğa ilişkin sürekli bir kaza ya da yaralanma korkusunu her zaman yaşadıkları bulunmuştur(Altuğ Özsoy –Özkahraman – Çallı 2006: 73).

Ebeveynler, çocuklarının zihin engelli olduğunu öğrendiğinde şunları hissedebilirler. Bunlar;

1. Ebeveynlerin bebekleri doğduğunda ilk tepkileri: “Bu durum bizim başımıza gelemezdi”, olup durumu inkâr edebilirler. Aynı zamanda ebeveynler, enerjilerini çocuklarının durumunu “düzeltmek” için harcarlar.
2. Ebeveynler inkâr etmenin bir faydası olmadığını görünce, bu hisler yerini kırgınlığa devredebilir. Ebeveynler “Neden bizim başımıza geldi?” diye içinde buldukları durumu sorgulamaya başlayabilirler. Bazen bir suçlu arayabilirler. Bir

müddet enerjilerini, çocuklarının zihin engelli doğmasındaki suçluyu aramaya harcaabilirler.

3. Ebeveynler bu aşamada, pazarlık gerektiren düşüncelere kapılabilirler: “Bebeğimizin durumunu düzeltmek için her şeyi yaparım” veya “Bebeğimizin durumunu düzeltmek için bütün paramı harcarım” gibi.
4. Ebeveynler artık çocuklarının durumunun kesinliğini anlarlar. Bundan dolayı, anne ve babalar sessiz kalabilir; kimseyi görmek istemeyebilir. Bu durumda uzun zamanlı ağlayabilirler. Bu aşamada özellikle lohusa dönemindeki annelere dikkat edilmelidir. Çünkü yeni anne, halk dilinde “lohusalık hüznü” veya “annelik hüznü” olarak geçen doğum sonrası depresyonu geçirebilir. Bu dönemde, annenin aile fertlerinden yardım görmesi önemlidir. Aile büyükleri, bu dönemde bebekle ilgilenmeli ve bebeği doğal olarak ihtiyaç duyduğu sıcaklık ve şefkatten mahrum bırakmamalıdır.
5. Ebeveynler artık durumun gerçekliğini kavrarlar ve huzura ererler. “Her şey iyi olacak ve gereken neyse bebeğimiz için onu sağlayacağız” diye düşünmeye başlarlar. Bu noktada ebeveynler bebeklerinin durumuyla ilgili bilinçlenmeye başlarlar(Bilgiacıkkapı 2013).

BÖLÜM II

ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. BULGULAR

3.1.1. Örneklem Grubu ve Özelliklerine Dair Sosyodemografik Bulgular

3.1.1.1. Örneklemin Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı

Tablo1.1. Ailelerin Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları

Değişkenler	f	Yüzde (%)
Kadın	91	60,7
Erkek	59	39,3
Toplam	150	100,0

Katılımcıların %60,7'si kadın, %39,3'ü de erkektir. Zihinsel engelli çocukların rehabilitasyon merkezlerine getirilip götürülmesinde başlarında daha çok anneleri bulunduğundan ulaşılması kolay olmuştur. Bu durum kadın sayısının fazla olmasına yol açmıştır.

3.1.1.2. Örneklemin Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı

Tablo 1.2. Ailelerin Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları

Değişkenler	f	Yüzde (%)
Okur-yazar değil	1	,7
Okur-yazar	9	6,0
İlkokul mezunu	85	56,7
Ortaokul mezunu	16	10,7
Lise mezunu	21	14,0
Üniversite/Yüksekokul mezunu	18	12,0
Toplam	150	100,0

Katılımcıların yarısından fazlası ilkokul mezunudur (%56,7). Ortaokul mezunu (%10,7), lise mezunu (%14,0) ve üniversite mezunu (%12,0) olan katılımcıların sayısı birbirine oldukça yakındır. Okur-yazarlar (%6), okur-yazar olmayanlar (%0,7)'dir. İlkokul mezunlarının fazla olması, benzer bir araştırmada da bu oranlara yakın çıkmıştır. Bahar ve arkadaşlarının yapmış olduğu araştırma da annelerin okuryazar olmayanlar %16,7, okuryazar ve ilkokul olanlar %40, ortaokul-lise %30, üniversite mezunları %13,3 oranındadır(2009: 102).

3.1.1.3. Örneklemin Yaş Değişkenine Göre Dağılımı

Tablo 1.3. Ailelerin Yaş Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları

Değişkenler	f	Yüzde (%)
19-33 yaş	37	24,7
34-48 yaş	79	52,7
48-65 yaş	34	22,7
Toplam	150	100,0

Katılımcıların yaklaşık olarak yarısı 34-48 yaş grubunda bulunmaktadır (%52,7). Katılımcıların %24,7'si 19-33 yaş grubunda, %22,7'si de 48-65 yaş grubunda bulunmaktadır.

3.1.1.4. Örneklemin Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Dağılımı

Tablo 1.4. Ailelerin Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları

Değişkenler	f	Yüzde (%)
1 Çocuk	23	15,3
2 Çocuk	77	51,3
3 Çocuk	34	22,7
4 Çocuk	13	8,7
5 ve üstü	3	2,0
Toplam	150	100,0

2 çocuğa sahip olan katılımcılar araştırma grubunun yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadır (%51,3). 4 çocuk (%8,7) veya 5 ve daha fazla sayıda çocuğu sahip olan (%2) katılımcıların sayısı oldukça azdır. 1 çocuğa sahip olan katılımcıların oranı %15,3, 3 çocuğa sahip olan katılımcıların oranı %22,7'dir.

3.1.1.5. Örneklemin Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 1.5. Ailelerin Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Dağılım Sonuçları

Değişkenler	f	Yüzde (%)
Din eğitimini alan	47	31,3
Din eğitimini kısmen alan	52	34,7
Din eğitimini almayan	51	34,0
Toplam	150	100,0

Din eğitimini alan (%31,3), kısmen alan (%34,7) ve hiç almayan (%34,0) katılımcıların sayısı birbirine oldukça yakındır.

3.1.1.6. Örneklemin Algılanan Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı

Tablo 1.6. Ailelerin Dindarlık Algı Düzeyine Göre Dağılım Sonuçları

Değişkenler	f	Yüzde (%)
Çok dindarım	5	3,3
Dindarım	102	68,0
Dinle az ilgiliyim	36	24,0
Dindar değilim	7	4,7
Toplam	150	100,0

Kendisini çok dindar olarak ifade eden katılımcıların oranı %3,3 iken, dindar olarak ifade edenlerin oranı %68,0'dir. Katılımcıların %24,0'ü dinle az ilgisinin olduğunu, %4,7'si de dindar olmadığını söylemektedir.

3.1.1.7. Örneklemin Eş ile Birlikte Yaşama Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 1.7. Ailelerin Eş ile Birlikte Yaşama Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları

Değişkenler	f	Yüzde (%)
Birlikte yaşıyor	141	95,9
Ayrı yaşıyor	1	,7
Boşanmış	5	3,4
Eşi Ölü olan	3	2,0
Toplam	150	100,0

Katılımcıların %95,9'u eşi ile birlikte yaşıyorken, %0,7'si ayrı yaşamakta ve %3,4'ü eşinden boşanmış durumdadır.

3.1.1.8. Örneklemin Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Dağılımı

Tablo 1.8. Ailelerin Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları

Değişkenler	f	Yüzde (%)
Geliri yok	56	40,0
750 tl altı	41	29,3
751-1499	27	19,3
1500-4000 tl	16	11,4
Toplam	140	100,0

Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerden 140'ı kişisel bilgi formuna cevap vermişlerdir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun herhangi bir geliri yoktur (%40,0). Katılımcıların %29,3'ü 750 tl ve altı gelire sahipken, %19,3'ü 751-1499 tl arası, %11,4'ü de 1500-4000 tl arası gelire sahiptir. Geliri hiç olmayanların çok olması, katılımcıların çoğunun ev hanımı olması, engelli çocuklarına bakmak durumunda olduklarından çalışma imkânlarının olmaması dolayısıyla gelirlerinin de olmaması şeklinde izah edilebilir.

3.1.1.9. Örneklemin Meslek Grubu Değişkenine Göre Dağılımı

Tablo 1.9. Ailelerin Meslek Grubu Değişkenine Göre Dağılım Sonuçları

Değişkenler	f	Yüzde (%)
Ev hanımı	74	50,7
Emekli	19	13,0
Memur	7	4,8
Öğretmen	4	2,7
İşçi	25	17,1
Serbest meslek	10	6,8
Esnaf	3	2,1
Diğer	4	2,7
Toplam	146	100,0

Araştırmamıza katılan zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerden 146'sı kişisel bilgi formuna cevap vermiştir. Katılımcıların yaklaşık olarak yarısı ev hanımıdır (%50,7). Emekli (%13) ve işçi (%17,1) olan katılımcıların sayısı da oldukça fazladır. Diğer meslek gruplarından olan katılımcıların sayısı oldukça azdır.

3.1.1.10. Örneklemin Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 1.10. Ailelerin Çalışma Durumuna Göre Dağılım Sonuçları

Değişkenler	f	Yüzde (%)
Çalışan	52	34,7
Çalışmayan	98	65,3
Toplam	150	100,0

Araştırmamıza katılan zihinsel engelli çocuk sahibi anne-babaların yaklaşık 2/3'si, herhangi bir işte çalışmazken, yaklaşık olarak 1/3'ü bir iş de çalışmaktadır. Çalışan oranının düşük olmasında engelli çocuk sahibi annelerin, engelli bakımı sebebiyle çalışmamaları etkili olsa gerektir.

3.1.2. Örneklem Grubunun Sosyodemografik Özellikleri İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

3.1.2.1. Cinsiyet Değişkeni ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki

Tablo 2.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı

Cinsiyet	N	X	Ss	U	Z	p
Kadın	91	90,69	23,017	2298,000	-1,487	,137
Erkek	59	84,88	24,963			

Kadın katılımcıların Problem Çözme Envanteri (PÇE) puanı ortalaması 90,69±23,01 puan, erkek katılımcıların ise 84,88±24,96 puan olarak bulunmuştur. Kadın ve erkek katılımcıların PÇE puanı ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır ($p>0,05$).

3.1.2.2. Eğitim Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki

Tablo 2.2. Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı

Eğitim düzeyi	N	X	Ss	Ki-Kare
Okur-yazar değil	1	86,00	-	$X^2=7,734$ df=5 p=,172
Okur-yazar	9	85,33	35,157	
İlkokul mezunu	85	92,85	22,282	
Ortaokul mezunu	16	79,88	24,155	
Lise mezunu	21	85,57	27,197	
Üniversite/Yüksekokul mezunu	18	80,00	18,023	

Eğitim düzeyi değişkenine göre katılımcıların PÇE puanlarını incelediğimiz zaman; okur-yazar olmayan katılımcıların ortalaması 86,0±0 puan, okur-yazar olanların ortalama 85,33±35,15 puan, ilkokul mezunu olanların ortalama 92,85±22,28 puan, ortaokul mezunu olanların ortalama 79,88±24,15 puan, lise mezunu olanların ortalama 85,57±27,19 puan, üniversite/yüksek olan mezunu olanların ise 80,0±18,02 puan olarak

bulunmuştur. Katılımcıların eğitim düzeyi değişkenine göre PÇE puan ortalamaları arasında fark vardır ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$).

3.1.2.3. Yaş Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki

Tablo 2.3. Yaş Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı

Yaş değişkeni	N	X	Ss	Ki-Kare
19-33 yaş	37	85,51	19,194	$X^2=,619$ df=2 p=,734
34-48 yaş	79	90,46	24,210	
48-65 yaş	34	86,79	27,701	

Katılımcıların yaş değişkenine göre PÇE puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman; 18-33 yaş, 34-48 yaş ve 48-65 yaş grubunun ortalama PÇE puanları sırasıyla; 85,51±19,19 puan, 90,46±24,21 puan ve 86,79±27,70 puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların yaş gruplarına göre PÇE puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur ($p>0,05$).

3.1.2.4. Çocuk Sayısı Değişkenini ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki

Tablo 2.4. Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı

Çocuk sayısı	N	X	Ss	Ki-Kare
1 Çocuk	23	81,30	23,211	$X^2=8,407$ df=4 p=,078
2 Çocuk	77	89,12	20,735	
3 Çocuk	34	95,50	30,708	
4 Çocuk	13	84,08	18,346	
5 ve üstü	3	63,00	11,358	

Katılımcıların sahip olduğu çocuk sayısı değişkenine göre; 1 çocuğa sahip olan katılımcıların ortalama PÇE puanı 81,30±23,21 puan, 2 çocuğa sahip olanların ortalaması 89,12±20,73 puan, 3 çocuğa sahip olanların ortalama 95,50±30,70 puan, 4 çocuğa sahip olanların ortalaması 84,08±18,34 puan, 5 ve üzeri çocuğa sahip olanların ise ortalaması 63,0±11,35 puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların sahip oldukları

çocuk sayısına göre PÇE düzeyinde puanları arasında farklılıklar vardır ancak bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$).

3.1.2.5. Din Eğitimi Alma Durumu ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki

Tablo 2.5. Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı

Din eğitimi alma durumu	N	X	Ss	Ki-Kare
Evet	47	82,91	22,391	$X^2=2,813$ df=2 p=,245
Kısmen	52	89,94	22,638	
Hayır	51	91,90	25,950	

Din eğitimi alan, kısmen alan ve almayan katılımcıların ortalama PÇE puanları sırasıyla; $82,91\pm 22,39$ puan, $89,94\pm 22,63$ puan ve $91,90\pm 25,95$ puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların din eğitimi alma durumlarına göre PÇE puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur ($p>0,05$).

3.1.2.6. Algılanan Dindarlık Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki

Tablo 2.6. Algılanan Dindarlık Düzeyi Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı

Dindarlık algı düzeyi	N	X	Ss	Ki-Kare
Çok dindarım	5	86,00	26,917	$X^2=17,215$ df=3 p=,001
Dindarım	102	83,75	21,417	
Dinle az ilgiliyim	36	102,25	25,806	
Dindar değilim	7	86,86	23,583	

Dindarlık algı düzeyine göre PÇE puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman; çok dindar, dindar, dinle az ilgili ve dindar olmayan katılımcıların ortalama PÇE puanları sırasıyla; $86,0\pm 26,91$ puan, $83,75\pm 21,41$ puan, $102,25\pm 25,80$ puan ve $86,86\pm 23,58$ puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların dindarlık düzeyine göre PÇE puan

ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($p < 0,05$). Bu anlamlı farklılık, dindar olanlar ile dinle az ilgisi olanların ortalamaları arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır.

3.1.2.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki

Tablo 2.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı

Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni	N	X	Ss	Ki-Kare
Birlikte yaşıyor	141	88,21	22,816	$X^2=,019$ df=2 p=,991
Ayrı yaşıyor	1	89,00	-	
Boşanmış	5	98,40	50,846	

Evli olup birlikte yaşayanların ortalama PÇE puanı $88,21 \pm 22,81$ puan, ayrı yaşayanların ortalama $89,0 \pm 0$ puan, boşanmış katılımcıların da $98,40 \pm 50,84$ puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların eş ile yaşama durumları ile PÇE puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır ($p > 0,05$).

3.1.2.8. Gelir Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki

Tablo 2.8. Gelir Düzeyine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı

Gelir düzeyi	N	X	Ss	Ki-Kare
Geliri yok	56	92,36	21,346	$X^2=13,319$ df=3 p=,004
750 tl altı	41	95,07	24,827	
751-1499	27	81,15	26,222	
1500-4000 tl	16	75,81	18,462	

Katılımcıların gelir düzeyine değişkenine göre PÇE puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman; geliri olmayan, 750tl ve altı geliri olan, 751-1499 tl arası geliri olan ve 1500-4000 tl arası geliri olan katılımcıların ortalama PÇE puanları sırasıyla; $92,36 \pm 21,34$ puan, $81,15 \pm 26,22$ puan, $81,15 \pm 26,22$ puan ve $75,81 \pm 18,46$ puan

olarak bulunmuştur. Katılımcıların gelir düzeyine göre PÇE puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($p<0,05$). Bu farklılığın temel sebebi; geliri olmayanların ortalamalarının 751-1499 tl arasında geliri olanlar ve 1500-4000 tl arasında geliri olanlardan yüksek olmasından, 750 tl ve altında geliri olanların ortalamasının 751-1499 tl geliri olanlardan ve 1500-4000 tl arasında geliri olanlardan yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

3.1.2.9. Meslek Grubu Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki

Tablo 2.9. Meslek Grubu Değişkenine Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı

Meslek Grubu Değişkeni	N	X	Ss	Ki-Kare
Ev hanımı	74	90,74	22,742	$X^2=11,581$ $df=7$ $p=,115$
Emekli	19	77,21	28,689	
Memur	7	80,43	14,022	
Öğretmen	4	85,00	25,923	
İşçi	25	95,36	22,553	
Serbest meslek	10	89,30	30,133	
Esnaf	3	76,00	26,287	
Diğer	4	69,50	13,404	

Katılımcıların meslek grubu değişkenine göre ortalama PÇE puanlarını karşılaştırdığımız zaman; ev hanımlarının ortalaması $90,74\pm 22,74$ puan, emeklilerin ortalaması $77,21\pm 28,68$ puan, memurların ortalama $80,43\pm 14,02$ puan, öğretmenlerin ortalama $85,0\pm 25,92$ puan, işçilerin ortalaması $95,36\pm 22,55$ puan, serbest meslek sahibi olanların ortalaması $89,30\pm 30,13$ puan, esnafların ortalaması $76,0\pm 26,28$ puan ve diğer mesleklere sahip olanların ortalaması $69,50\pm 13,40$ puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların mesleklerine grubu değişkenine göre PÇE puan ortalamaları arasında fark vardır ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$).

3.1.2.10. Çalışma Durumları ile Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişki

Tablo 2.10. Çalışma Durumuna Göre Problem Çözme Envanteri Puan Dağılımı

Çalışma durumu	N	X	Ss	U	Z	p
Çalışan	52	86,77	22,885	469,000	-2,230	,026
Çalışmayan	98	89,28	24,476			

Çalışan katılımcıların ortalama PÇE puanı $86,77 \pm 22,88$ puan, çalışmayan katılımcıların ise ortalama $89,28 \pm 24,47$ puan olarak bulunmuştur. Çalışan ve çalışmayan katılımcıların PÇE puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($p < 0,05$).

3.1.3. Örneklem Grubunun Sosyodemografik Özellikleri ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

3.1.3.1. Cinsiyet Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 3.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Başaçıkma tarzı	Cinsiyet	N	X	Ss	U	Z	p
Olumlu	Kadın	91	23,52	3,990	2099,500	-	,024
	Erkek	59	21,95	4,869		2,262	
Olumsuz	Kadın	91	11,64	3,258	2649,000	-,137	,891
	Erkek	59	11,80	4,176			

Kadın katılımcıların olumlu dini başaçıkma tarzları (OT) puanı ortalaması $23,25 \pm 3,99$, erkek katılımcıların ise $21,95 \pm 4,86$ puan, kadın katılımcıların olumsuz dini başaçıkma tarzları (OST) puanı ortalaması $11,64 \pm 3,25$, erkek katılımcıların ise ortalama $11,80 \pm 4,17$ puan olarak bulunmuştur. Kadın ve erkek katılımcıların OT puanı ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunurken ($p < 0,05$), OST puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır ($p > 0,05$).

3.1.3.2. Eğitim Düzeyi Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 3.2. Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Başaçıkma tarzı	Eğitim düzeyi	N	X	Ss	Ki-Kare
Olumlu	Okur-yazar değil	1	24,00	-	$X^2=8,632$ df=5 p=,125
	Okur-yazar	9	25,89	2,261	
	İlkokul mezunu	85	23,15	3,806	
	Ortaokul mezunu	16	20,75	6,072	
	Lise mezunu	21	21,90	5,744	
	Üniversite/Yüksekokul mezunu	18	23,22	3,766	
Olumsuz	Okur-yazar değil	1	11,00	-	$X^2=17,610$ df=5 p=,003
	Okur-yazar	9	17,11	4,428	
	İlkokul mezunu	85	11,88	3,597	
	Ortaokul mezunu	16	10,06	2,380	
	Lise mezunu	21	11,19	2,620	
	Üniversite/Yüksekokul mezunu	18	10,22	2,942	

Okur-yazar olmayan katılımcıların OT puan ortalaması $24,0\pm 0$, okur-yazar olanların ortalaması $25,89\pm 2,26$ puan, ilkokul mezunu olanların ortalaması $23,15\pm 3,80$ puan, ortaokul mezunu olanların $20,75\pm 6,07$ puan, lise mezunu olanların ortalaması $21,90\pm 5,74$ puan, üniversite/yüksek olan mezunu olanların ise $23,22\pm 3,76$ puan olarak bulunmuştur. Okur-yazar olmayan katılımcıların OST puan ortalaması $11,0\pm 0$ puan, okur-yazar olanların ortalaması $17,11\pm 4,42$ puan, ilkokul mezunu olanların ortalaması $11,88\pm 3,59$ puan, ortaokul mezunu olanların ortalaması $10,06\pm 2,38$ puan, lise mezunu olanların ortalaması $11,19\pm 2,62$ puan, üniversite/yüksek olan mezunu olanların ise $10,22\pm 2,94$ puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların eğitim düzeyi değişkenine göre OT puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmazken ($p>0,05$), OST puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($p<0,05$). Bu farklılık, okur-yazar olan katılımcıların ortalamasının ilkokul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve üniversite/yüksekokul mezunu olan katılımcılardan anlamlı derecede yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

3.1.3.3. Yaş Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 3.3. Yaş Değişkenine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Başaçıkma tarzı	Yaş grupları	N	X	Ss	Ki-Kare
Olumlu	19-33 yaş	37	23,68	3,757	$X^2=1,409$ df=2 p=,494
	34-48 yaş	79	22,53	4,674	
	48-65 yaş	34	22,91	4,441	
Olumsuz	19-33 yaş	37	11,59	3,419	$X^2=3,021$ df=2 p=,221
	34-48 yaş	79	12,06	3,708	
	48-65 yaş	34	10,97	3,672	

Katılımcıların yaş değişkenine göre OT puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman; 18-33 yaş, 34-48 yaş ve 48-65 yaş grubunun ortalama OT puanları sırasıyla; 23,68±3,75 puan, 22,53±4,67 puan ve 22,91±4,44 puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların yaş değişkenine göre OST puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman da, 18-33 yaş, 34-48 yaş ve 48-65 yaş grubunun ortalama OST puanları sırasıyla; 11,59±3,41 puan, 12,06±3,70 puan ve 10,97±3,67 puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların yaş değişkenine göre hem OT hem de OST puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır ($p>0,05$).

3.1.3.4. Çocuk Sayısı Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 3.4. Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Başaçıkma tarzı	Çocuk sayısı	N	X	Ss	Ki-Kare
Olumlu	1 Çocuk	23	22,17	5,245	$X^2=3,328$ df=4 p=,505
	2 Çocuk	77	22,82	4,129	
	3 Çocuk	34	23,09	4,202	
	4 Çocuk	13	23,54	5,517	
	5 ve üstü	3	25,67	1,528	
Olumsuz	1 Çocuk	23	11,30	3,323	$X^2=8,246$ df=4 p=,083
	2 Çocuk	77	11,22	2,664	
	3 Çocuk	34	12,06	4,445	
	4 Çocuk	13	14,77	5,246	
	5 ve üstü	3	9,67	4,619	

1 çocuğa sahip olan katılımcıların ortalama OT puanı $22,17 \pm 5,24$, 2 çocuğa sahip olanların ortalaması $22,82 \pm 4,12$ puan, 3 çocuğa sahip olanların ortalaması $23,09 \pm 4,20$ puan, 4 çocuğa sahip olanların ortalaması $23,54 \pm 5,51$ puan, 5 ve üzeri çocuğa sahip olanların ise ortalaması $25,67 \pm 1,52$ puan olarak bulunmuştur. 1 çocuğa sahip olan katılımcıların ortalama OST puanı $11,30 \pm 3,23$ puan, 2 çocuğa sahip olanların ortalama $11,22 \pm 2,66$ puan, 3 çocuğa sahip olanların ortalama $12,06 \pm 4,44$ puan, 4 çocuğa sahip olanların ortalama $14,77 \pm 5,24$ puan, 5 ve üzeri çocuğa sahip olanların ise ortalama $9,67 \pm 4,61$ puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların sahip oldukları çocuk sayısı değişkenine göre OT ve OST puanları arasında farklılıklar vardır, ancak bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0,05$).

3.1.3.5. Din Eğitimi Alma Durumu ile Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 3.5. Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Başaçıkma tarzı	Din eğitimi alma durumu	N	X	Ss	Ki-Kare
Olumlu	Evet	47	24,06	3,541	$X^2=8,240$
	Kısmen	52	21,75	4,361	df=2
	Hayır	51	23,00	4,932	p=,016
Olumsuz	Evet	47	12,00	3,771	$X^2=8,572$
	Kısmen	52	10,52	2,832	df=2
	Hayır	51	12,63	3,960	p=,014

Din eğitimi alan, kısmen alan ve almayan katılımcıların ortalama OT puanları sırasıyla; $24,06 \pm 3,54$ puan, $21,75 \pm 4,36$ puan ve $23,0 \pm 4,93$ puan olarak bulunmuştur. Din eğitimi alan, kısmen alan ve almayan katılımcıların ortalama OST puanları sırasıyla; $12,0 \pm 3,77$ puan, $10,52 \pm 2,83$ puan ve $12,63 \pm 3,96$ puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların din eğitimi alma durumları ile hem OT hem de OST puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($p < 0,05$). Olumlu başa çıkma tarzındaki farklılık, din eğitimi alanların ortalamasının kısmen din eğitimi alanlardan anlamlı derecede yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Olumsuz başa çıkma tarzındaki

farklılık din eğitimi alanlar ve din eğitimi almayanların ortalamasının kısmen din eğitimi alanlardan anlamlı derecede yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

3.1.3.6. Algılanan Dindarlık Düzeyi ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 3.6. Algılanan Dindarlık Düzeylerine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Başaçıkma tarzı	Dindarlık algı düzeyi	N	X	Ss	Ki-Kare
Olumlu	Çok dindarım	5	26,60	1,517	$X^2=23,113$ df=3 p=,000
	Dindarım	102	23,73	3,745	
	Dinle az ilgiliyim	36	20,61	4,556	
	Dindar değilim	7	20,00	7,724	
Olumsuz	Çok dindarım	5	12,80	2,280	$X^2=3,581$ df=3 p=,310
	Dindarım	102	11,44	3,666	
	Dinle az ilgiliyim	36	12,31	3,576	
	Dindar değilim	7	11,57	4,392	

Dindarlık algı düzeyine göre OT puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman; çok dindar, dindar, dinle az ilgili ve dindar olmayan katılımcıların ortalama OT puanları sırasıyla; 26,60±1,51 puan, 23,73±3,74 puan, 20,61±4,55 puan ve 20,0±7,72 puan olarak bulunmuştur. Buna ek olarak çok dindar, dindar, dinle az ilgili ve dindar olmayan katılımcıların ortalama OST puanları sırasıyla; 12,80±2,28 puan, 11,44±3,66 puan, 12,31±3,57 puan ve 11,57±4,39 puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların dindarlık algı düzeyine göre OT puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark var iken ($p<0,05$), OST puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur ($p>0,05$). OT ortalamaları arasındaki istatistiksel fark, çok dindar olanların ortalamasının dindar olanlar, dinle az ilgisi olanlar ve dindar olmayanlardan yüksek olmasından ve dindar olanların ortalamasının dinle az ilgisi olanların ortalamasından fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

3.1.3.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 3.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkenine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Başaçıkma tarzı	Eş ile yaşama durumu	N	X	Ss	Ki-Kare
Olumlu	Birlikte yaşıyor	141	22,90	4,450	$X^2=,132$ df=2 p=,936
	Ayrı yaşıyor	1	23,00	.	
	Boşanmış	5	23,80	,837	
Olumsuz	Birlikte yaşıyor	141	11,70	3,593	$X^2=1,437$ df=2 p=,487
	Ayrı yaşıyor	1	14,00	.	
	Boşanmış	5	11,40	5,683	

Evli olup birlikte yaşayanların ortalama OT puanı $22,90 \pm 4,45$, ayrı yaşayanların ortalama $23,0$ puan, boşanmış katılımcıların da $23,80 \pm$ puan olarak bulunmuştur. Evli olup birlikte yaşayanların ortalama OST puanı $11,70 \pm 3,59$ puan, ayrı yaşayanların ortalama $14,0$ puan, boşanmış katılımcıların da $11,40 \pm 5,68$ puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların eş ile yaşama durumları ile hem OT hem de OST puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır ($p > 0,05$).

3.1.3.8. Gelir Düzeyi Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 3.8. Gelir Düzeyine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Başaçıkma tarzı	Gelir düzeyi	N	X	Ss	Ki-Kare
Olumlu	Geliri yok	56	23,50	4,165	$X^2=3,474$ df=2 p=,176
	750 tl altı	41	21,85	4,927	
	751-1499	27	23,63	3,283	
	1500-4000 tl	16	21,94	5,495	
Olumsuz	Geliri yok	56	12,02	3,472	$X^2=3,102$ df=2 p=,212
	750 tl altı	41	11,83	2,957	
	751-1499	27	10,78	3,367	
	1500-4000 tl	16	11,56	3,425	

Katılımcıların gelir düzeyine değişkenine göre OT puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman; geliri olmayan, 750tl ve altı geliri olan, 751-1499 tl arası geliri olan ve 1500-4000 tl arası geliri olan katılımcıların ortalama OT puanları sırasıyla; 23,50±4,16 puan, 21,85±4,92 puan, 23,63±3,28 puan ve 21,94±5,49 puan olarak bulunmuştur. Geliri olmayan, 750tl ve altı geliri olan, 751-1499 tl arası geliri olan ve 1500-4000 tl arası geliri olan katılımcıların ortalama OST puanları sırasıyla; 12,02±3,47 puan, 11,83±2,95 puan, 10,78±3,36 puan ve 11,56±3,42 puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların gelir düzeyine değişkenine göre hem OT hem de OST puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur ($p>0,05$).

3.1.3.9. Meslek Grubu Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 3.9. Meslek Grubu Değişkenine Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Başaçıkma tarzı	Meslek grubu	N	X	Ss	Ki-Kare
Olumlu	Ev hanımı	74	23,82	3,725	$X^2=9,611$ df=7 p=,212
	Emekli	19	22,79	5,422	
	Memur	7	21,71	4,386	
	Öğretmen	4	22,50	3,109	
	İşçi	25	21,72	4,468	
	Serbest meslek	10	22,10	4,864	
	Esnaf	3	19,67	4,726	
	Diğer	4	19,50	9,110	
Olumsuz	Ev hanımı	74	11,77	3,378	$X^2=10,616$ df=7 p=,156
	Emekli	19	11,11	3,665	
	Memur	7	11,71	3,302	
	Öğretmen	4	9,25	2,217	
	İşçi	25	11,88	2,651	
	Serbest meslek	10	13,50	4,972	
	Esnaf	3	7,67	,577	
	Diğer	4	14,75	9,179	

Katılımcıların meslek grubu değişkenine göre ortalama OT puanlarını karşılaştırdığımız zaman; ev hanımlarının ortalama OT puanı $23,82 \pm 3,72$, emeklilerin ortalaması $22,79 \pm 5,42$ puan, memurların ortalaması $21,71 \pm 4,38$ puan, öğretmenlerin ortalaması $22,50 \pm 3,10$ puan, işçilerin ortalaması $21,72 \pm 4,46$ puan, serbest meslek sahibi olanların ortalaması $22,10 \pm 4,86$ puan, esnafların ortalaması $19,67 \pm 4,72$ puan ve diğer mesleklere sahip olanların ortalaması $19,50 \pm 9,11$ puan olarak bulunmuştur. Ev hanımlarının ortalama OST puanı $11,77 \pm 3,37$ puan, emeklilerin ortalaması $11,11 \pm 3,66$, memurların ortalaması $11,71 \pm 3,30$ puan, öğretmenlerin ortalaması $9,25 \pm 2,21$ puan, işçilerin ortalaması $11,88 \pm 2,65$ puan, serbest meslek sahibi olanların ortalaması $13,50 \pm 4,97$ puan, esnafların ortalaması $7,67 \pm 0,57$ puan ve diğer mesleklere sahip olanların ortalaması $14,75 \pm 9,17$ puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların meslek grubu değişkenine göre hem OT hem de OST puan ortalamaları arasında fark vardır ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0,05$).

3.1.3.10. Çalışma Durumu Değişkeni ile Dini Başaçıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 3.10. Çalışma Durumlarına Göre Dini Başaçıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Başaçıkma tarzı	Çalışma durumu	N	X	Ss	U	Z	p
Olumlu	Çalışan	52	21,35	5,114	1792,500	-2,998	,003
	Çalışmayan	98	23,72	3,758			
Olumsuz	Çalışan	52	11,73	3,532	2459,500	-,352	,725
	Çalışmayan	98	11,68	3,705			

Çalışan katılımcıların ortalama OT puanı $21,35 \pm 5,11$, çalışmayan katılımcıların ise ortalama $23,72 \pm 3,75$ puan olarak bulunmuştur. Çalışan katılımcıların ortalama OST puanı $11,73 \pm 3,53$ puan, çalışmayan katılımcıların ise ortalama $11,68 \pm 3,70$ puan olarak bulunmuştur. Çalışan ve çalışmayan katılımcıların OT puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($p < 0,05$), ancak OST puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur ($p > 0,05$).

3.1.4. Örneklem Grubunun Sosyodemografik Özelliklerine Göre Problem Çözme Becerisi ile Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişkiye Dair Bulguları

3.1.4.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Problem Çözme Becerisi ile Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 4.1. Cinsiyet Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Kontrol değişkeni	Korelasyon		Dini olumlu	Dini olumsuz
Cinsiyet değişkeni	Problem çözme	r	-,164	,042
		p	,045	,608

Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların problem çözme becerileri ile olumlu dini başa çıkma becerileri arasında zıt yönlü bir ilişki bulunurken, olumsuz dini başa çıkma becerileri ile arasında doğrusal yönde zayıf bir ilişki vardır. Cinsiyet değişkenine göre problem çözme becerisi ile olumlu dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı iken ($p < 0,05$), olumsuz dini başa çıkma becerisi ile arasında ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0,05$).

3.1.4.2. Eğitim Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme Becerisi ile Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 4.2. Eğitim Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Kontrol değişkeni	Korelasyon		Dini olumlu	Dini olumsuz
Eğitim düzeyi	Problem çözme	r	-,161	-,005
		p	,049	,952

Eğitim düzeyi değişkenine göre katılımcıların problem çözme becerileri ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma becerileri arasında zıt yönlü bir ilişki vardır. Eğitim düzeyi değişkenine göre problem çözme becerisi ile olumlu dini başa çıkma

becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı iken ($p < 0,05$), olumsuz dini başa çıkma becerisi ile arasında ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0,05$).

3.1.4.3. Yaş Değişkenine göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 4.3. Yaş Değişkenine ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Kontrol değişkeni	Korelasyon		Dini olumlu	Dini olumsuz
	Problem çözme	r		
Yaş düzeyi	Problem çözme	r	-,139	,041
		p	,091	,622

Yaş değişkenine göre katılımcıların problem çözme becerileri ile olumlu dini başa çıkma becerileri arasında zıt yönlü bir ilişki bulunurken, olumsuz dini başa çıkma becerileri ile arasında doğrusal yönde zayıf bir ilişki vardır. Yaş değişkenine göre problem çözme becerisi ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0,05$).

3.1.4.4. Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 4.4. Çocuk Sayısı Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Kontrol değişkeni	Korelasyon		Dini olumlu	Dini olumsuz
	Problem çözme	r		
Çocuk sayısı	Problem çözme	r	-,143	,037
		p	,082	,657

Çocuk sayısı değişkenine göre katılımcıların problem çözme becerileri ile olumlu dini başa çıkma becerileri arasında zıt yönlü bir ilişki bulunurken, olumsuz dini başa çıkma becerileri ile arasında doğrusal yönde zayıf bir ilişki vardır. Çocuk sayısı

değişkenine göre problem çözme becerisi ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$).

3.1.4.5. Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 4.5. Din Eğitimi Alma Düzeyi ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başa Çıkma Tarzları Puan Dağılımı

Kontrol değişkeni	Korelasyon		Dini olumlu	Dini olumsuz
	Problem çözme	r		
Din eğitimi alma düzeyi	Problem çözme	r	-,128	,028
		p	,120	,731

Din eğitimi alma düzeyine göre katılımcıların problem çözme becerileri ile olumlu dini başa çıkma becerileri arasında zıt yönlü bir ilişki bulunurken, olumsuz dini başa çıkma becerileri ile arasında doğrusal yönde zayıf bir ilişki vardır. Din eğitimi alma düzeyine göre problem çözme becerisi ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$).

3.1.4.6. Algılanan Dindarlık Düzeyine Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 4.6. Algılanan Dindarlık Düzeyi ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Kontrol değişkeni	Korelasyon		Dini olumlu	Dini olumsuz
	Problem çözme	r		
Algılanan Dindarlık düzeyi	Problem çözme	r	-,066	,030
		p	,422	,713

Dindarlık algı düzeyine göre katılımcıların problem çözme becerileri ile olumlu dini başa çıkma becerileri arasında zıt yönlü bir ilişki bulunurken, olumsuz dini başa çıkma becerileri ile arasında doğrusal yönde zayıf bir ilişki vardır. Dindarlık algı

düzeyine göre problem çözme becerisi ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$).

3.1.4.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkenine Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 4.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Kontrol değişkeni	Korelasyon		Dini olumlu	Dini olumsuz
Ebeveyn birlikteliği değişkeni	Problem çözme	r	-,142	,039
		p	,083	,638

Evli olma durumuna göre katılımcıların problem çözme becerileri ile olumlu dini başa çıkma becerileri arasında zıt yönlü bir ilişki bulunurken, olumsuz dini başa çıkma becerileri ile arasında doğrusal yönde zayıf bir ilişki vardır. Evli olma durumuna göre problem çözme becerisi ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$).

3.1.4.8. Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 4.8. Gelir Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Kontrol değişkeni	Korelasyon		Dini olumlu	Dini olumsuz
Gelir düzeyi	Problem çözme	r	-,159	,092
		p	,062	,282

Gelir düzeyi değişkenine göre katılımcıların problem çözme becerileri ile olumlu dini başa çıkma becerileri arasında zıt yönlü bir ilişki bulunurken, olumsuz dini başa

çıkma becerileri ile arasında doğrusal yönde zayıf bir ilişki vardır. Gelir düzeyi değişkenine göre problem çözme becerisi ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$).

3.1.4.9. Meslek Grubu Değişkenine Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 4.9. Meslek Grubu Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Kontrol değişkeni	Korelasyon		Dini olumlu	Dini olumsuz
	Problem çözme	r		
Meslek grubu	Problem çözme	r	-,158	,049
		p	,058	,559

Meslek grubu değişkenine göre katılımcıların problem çözme becerileri ile olumlu dini başa çıkma becerileri arasında zıt yönlü bir ilişki bulunurken, olumsuz dini başa çıkma becerileri ile arasında doğrusal yönde zayıf bir ilişki vardır. Meslek grubu değişkenine göre problem çözme becerisi ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$).

3.1.4.10. Çalışma Durumu Değişkenine Göre Problem Çözme Becerileri ile Dini Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki

Tablo 4.10. Çalışma Durumu Değişkeni ile Problem Çözme Envanteri ve Dini Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Puan Dağılımı

Kontrol değişkeni	Korelasyon		Dini olumlu	Dini olumsuz
	Problem çözme	r		
Çalışma durumu	Problem çözme	r	-,158	,040
		p	,054	,630

Çalışma durumuna göre katılımcıların problem çözme becerileri ile olumlu dini başa çıkma becerileri arasında zıt yönlü bir ilişki bulunurken, olumsuz dini başa çıkma becerileri ile arasında doğrusal yönde zayıf bir ilişki vardır. Çalışma durumuna göre

problem çözüme becerisi ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$).

BÖLÜM III

YORUMLAR VE SONUÇ

8.1. YORUMLAR

8.1.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması

8.1.1.1. Cinsiyet Değişkeni ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Cinsiyet değişkeni ile problem çözme arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak kadın ve erkek arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Kadın katılımcıların Problem Çözme Envanteri (PÇE) puanı ortalaması $90,69 \pm 23,01$, erkek katılımcıların ise $84,88 \pm 24,96$ puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde, bayanların erkeklere göre problem çözme becerilerinin az da olsa daha düşük olduğu görülmektedir. Erkeklerin sorumlulukları kadınlara göre daha fazladır. Kadınların ise yapısı gereği destek olmadan problemlerinin üstesinden gelmeleri zordur. Ayrıca erkeklerin, kadınlara göre günlük hayatın içerisinde daha fazla yer almalarından problem çözme becerilerini olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir.

Tavlı'nın (2009) yapmış olduğu araştırmasında lise öğretmenlerinin problem çözme ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyetlerine göre farklılaşmadığı bulunmuştur ($p > 0,05$).

Güner'in (2006) yapmış olduğu araştırmasında kızların başarılı başa çıkma ortalamaları 1.30 iken, erkeklerin başarılı başa çıkma stratejileri ortalamaları 1.31' dir. Bu ortalamalar arası farkın önemli olup olmadığı t testi ile kontrol edilmiş .05 düzeyinde anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Bir araştırmada problem çözme yaklaşımlarının, umutsuzluk, çaresizlik ve talihsizlik düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla katılımcıların problem çözme yaklaşımları, umutsuzluk, çaresizlik ve talihsizlik puan ortalamaları karşılaştırılmış anlamlı olarak farklılaşmadığı bulunmuştur. (Vatan, Dağ 2009: 191)

Yukarıdaki yapılan araştırmaları karşılaştırdığımızda cinsiyetin problem çözüme üzerinde etkisinin olmadığı, yapmış olduğum araştırma sonucuyla benzer olduğu görölmektedir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözüme beceri düzeyleri, Cinsiyet değerışkenine göre farklılık arz eder.*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.1.2. Cinsiyet Değerışkeni ile Dini Başaıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Cinsiyet değerışkenine göre dini başaıkma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak olumlu dini başaıkma anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0,05$). Kadın katılımcıların olumlu dini başaıkma tarzları(OT) puan ortalaması $23,52\pm 3,99$, erkeklerin ise $21,95\pm 4,86$ puandır. Sonuçlar değerlendirildiğinde bayanların, erkeklere göre olumlu dini başaıkma becerilerini daha fazla kullandıkları görölmektedir.

Olumsuz dini başaıkma istatistiksel olarak kadın ve erkek arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır($p>0,05$). Olumsuz dini başaıkma tarzları(OST) kadın katılımcıların puan ortalaması $11,64\pm 3,25$, erkek katılımcıların puan ortalaması $11,80\pm 4,17$ ’dir. Sonuçlar değerlendirildiğinde, erkeklerin bayanlara göre olumsuz dini başaıkma becerilerine az da olsa daha yüksek olduğu görölmektedir.

Şentepe(2009)’nin yapmış olduğu araştırmasında yapılan t-test sonucuna göre olumlu dini başaıkma ve olumsuz dini başaıkma puanlarında cinsiyet değerışkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır($p>.05$).

Topuz’un(2003) yapmış olduğu araştırmasında cinsiyetin ile dini başaıkma tarzları incelenmiştir. Cinsiyet ile olumlu dini başaıkma tutumları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Bayanların, erkeklere göre daha fazla olumlu dini başaıkma tarzlarını kullandıkları bulunmuştur. Cinsiyet ile olumsuz dini başaıkma tutumları arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Kavas’ın(2013) yapmış olduğu araştırmada da dini tutumun ile cinsiyete arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı bulunmuştur. Kadınların dini tutum puanları erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur.

Güner'in(2006) yapmış olduğu araştırmasında kız öğrencilerin olumlu dini başa çıkma stratejileri ortalamaları 1.11 iken erkek öğrencilerin ortalamaları 1.10'dur. Bu ortalamalar arası farkın önemli olup olmadığı t testi ile kontrol edilmiş, .05 düzeyinde anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Sosyal tarama/survey araştırmalar bize, kadınların erkeklerden daha çok dua ettiklerini göstermiştir. Gerçekte bu durum daha geniş anlamda cinsiyet farklılığıyla ilgili olsa bile, aynı zamanda bireylerin dindarlık seviyeleriyle de ilgilidir. Öte yandan çalışan kesim, çalışmayan kesime göre daha çok dua etmektedir. Ayrıca sosyal tabaka açısından orta sınıfa ait bireyler, yüksek sınıfa göre kiliseye daha çok devam etmektedirler.(Argyle 2006: 331)

Ellison ve Taylor (1996), Afrika Amerikalılarından oluşan 1344 denekten oluşan bir örneklem grubu üzerinde yaptıkları çalışma sonucunda; bireylerin birçoğunun diğer problemlerinin yanı sıra daha çok kendilerinin veya ailelerinin yoksulluğu ve hastalığı için günde en az beş kez dua ettiklerini; kadınların erkeklerden üç kat daha fazla dua ettiklerini tespit etmişlerdir. Ayrıca deneklerin %3'ünün hayatının diğer yıllarına nazaran şu anda daha fazla dua ettiklerini; şimdiki durumlarına nazaran geçmiş yıllara ilişkin bir kayıp duygusu hissettikleri de elde ettikleri sonuçlar arasındadır(Akt. Argyle 2006: 331).

Yukarıdaki yapılan araştırmaları karşılaştırdığımızda bulgularımıza benzer sonuçlar bulunmuştur. Cinsiyetin bazı araştırmalarda olumlu dini başa çıkma üzerinde anlamlı düzeyde farklılık oluşturduğu, bazılarında ise fark oluşturmadığı bulunmuştur. Hipotezimizi destekleyen sonuçların elde edildiği görülmektedir.

Sonuç olarak araştırmamızda “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başa çıkma beceri düzeyleri, Cinsiyet değişkenine göre farklılık arz eder.*” şeklindeki hipotezimiz kısmen de olsa desteklenmiştir.

8.1.1.3. Cinsiyet Değişkeni ile Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Cinsiyet değişkenine göre problem çözme becerisi ile olumlu dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunurken($p < 0,05$), olumsuz dini başa çıkma becerisi ile arasında ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0,05$). Bu

bulgu, zihinsel engelli çocuklara sahip ailelerde cinsiyetin problem çözme becerisinin sadece olumlu dini başa çıkma tutumlarına zıt yönde etkisi olduğunu göstermektedir. Cinsiyete göre problem çözmedeki artış olumlu dini başa çıkmayı olumsuz yönde etkilemektedir. Problem çözme becerilerindeki artış, insanların olumlu dini başa çıkma tarzlarını daha az kullanmalarına sebep olduğunu göstermiştir.

Kavas'ın(2013) yapmış olduğu araştırmasında deneklerin dinî tutum derecesinin cinsiyete göre stresle başa çıkma tutum puanlarında farklılık göstermediği bulunmuştur($p>.05$).

Sonuç olarak araştırmamızda “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, cinsiyet değişkenine göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezimiz kısmen de olsa desteklenmiştir.

8.1.2. Eğitim Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması

8.1.2.1. Eğitim Düzeyi ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Eğitim düzeyi değişkeni ile problem çözme becerisi arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır($p>0,05$). Eğitim durumlarına göre katılımcıların PÇE puanlarını incelediğimiz zaman; okur-yazar olmayan katılımcıların PÇE puan ortalaması $86,0\pm0$, okur-yazar olanların ortalaması $85,33\pm35,15$ puan, ilkokul mezunu olanların ortalaması $92,85\pm22,28$ puan, ortaokul mezunu olanların ortalaması $79,88\pm24,15$ puan, lise mezunu olanların ortalaması $85,57\pm27,19$ puan, üniversite/yüksek olan mezunu olanların ise $80,0\pm18,02$ puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde İlkokul mezunu olanların problem çözme becerileri en düşük grup olmuştur. Diğer gruplarda ise eğitim düzeyi yükseldikçe problem çözme becerilerinde de artış meydana geldiği görülmektedir.

Anneler, eğitim düzeylerinin artışıyla birlikte problem çözme becerilerini de geliştirerek engelli çocuklarına dair karşılaştıkları sorunlara çözüm geliştirmede genellikle daha başarılı olabilirler(Ayyıldız vd 2012: 10).

Quine ve Pahl'ın (1991) yapmış olduğu araştırmada eğitim düzeyi yüksek olan anne-babaların problem çözme yeteneklerinin daha iyi olduğu bulunmuştur(Akt. Akandere –Acar –Baştuğ 2009: 30).

Refakatçiler üzerinde yapılan araştırmada eğitim durumunun ($p<0.001$) sorunlar ile baş etmelerini etkilediği ve lise mezunu olan refakatçilerin diğerlerine göre sorunları ile daha iyi baş ettikleri tespit edilmiştir(Arkan -Güdücü Tüfekçi –Taştekin 2007:52).

Kavas'ın(2013) yapmış olduğu araştırmasında stresle başa çıkmaya yönelik tutumların eğitim durumuna göre farklılık gösterdiği bulunmuştur($p<.01$). Eğitim durumuna göre stresle başa çıkmaya yönelik tutum ortalamaları içerisinde en yüksek ortalamayı hiç okula gitmemiş gruba ait olduğu bulunmuştur.

Günümüzde eğitimden beklenen en önemli görev, demokratik, yaratıcı, üretici, eleştirel ve çok yönlü düşünebilen, öğrenmeyi öğrenen, problem çözebilen, insanlara saygılı ve düşüncelere hoşgörü ile bakabilen sorumlu vatandaşlar yetiştirmektir(Tümkiye, Aybek, Alda 2009: 57). Eğitimin, problem çözme becerilerine olumlu yönde katkısı genel kabul görmüştür.

Yukarıdaki araştırmalara baktığımızda bulgularımıza benzer sonuçlar elde edilmemiş olmasına rağmen, bulgularımızdaki puanlar arasında az da olsa farklılık yukarıdaki sonuçlara yakın bir sonuç bulunmuştur.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri, eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşmaktadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe problem çözme beceri düzeyi de yükselir.*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.2.2. Eğitim Düzeyi ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Eğitim düzeyi değişkeni ile dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak olumlu dini başa çıkmada anlamlı bir ilişki bulunamamıştır($p>0,05$). Okur-yazar olmayan katılımcıların OT puan ortalaması $24,0\pm 0$, okur-yazar olanların ortalaması $25,89\pm 2,26$ puan, ilköğretim mezunu olanların ortalama $23,15\pm 3,80$ puan, ortaokul mezunu olanların $20,75\pm 6,07$ puan, lise mezunu olanların ortalaması $21,90\pm 5,74$ puan, üniversite/yüksek olan mezunu olanların ise $23,22\pm 3,76$ puan olarak bulunmuştur. Bireylerin eğitim düzeyi, dini başa çıkma becerilerinde farklılık oluşturmamaktadır.

Olumsuz dini başa çıkma ile eğitim düzeyi değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur($p<0,05$). Okur-yazar olmayan katılımcıların OST puan

ortalaması 11,0±0, okur-yazar olanların ortalaması 17,11±4,42 puan, ilkokul mezunu olanların ortalaması 11,88±3,59 puan, ortaokul mezunu olanların ortalaması 10,06±2,38 puan, lise mezunu olanların ortalama 11,19±2,62 puan, üniversite/yüksek olan mezunu olanların ise 10,22±2,94 puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde, eğitim düzeyi düşük olan bireylerin olumsuz dini başa çıkma becerilerin daha fazla kullandıkları, eğitim düzeyi yükseldikçe olumsuz dini başa çıkma becerilerini kullanmada azalma olduğu görülmektedir.

Şentepe(2009)'in yapmış olduğu araştırmasında olumlu dini başa çıkma tutumunu kullanma konusunda, farklı eğitim seviyesindeki insanların aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte, olumsuz dini başa çıkmada ilkokul mezunları ile ortaokul mezunları arasında ilkokul mezunları lehine anlamlı bir ilişki bulunmuştur($p < .05$).

Topuz(2003) yapmış olduğu araştırmasında eğitim düzeyi ile dini başa çıkma tarzlarını incelemiş, olumlu dini başa çıkma tutumunu kullanma konusunda eğitim düzeyi anlamlı bir farklılık oluşturmazken, olumsuz dini başa çıkma tutumunu kullanma konusunda ise anlamlı bir farklılık oluşturmakta ve üniversite mezunları olumsuz dini başa çıkma tutumunu daha çok kullanmaktadırlar.

Kavas(2013) yapmış olduğu araştırmasında dinî inanç ve davranışlara yönelik tutumların eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermiştir. Eğitim düzeyi düştükçe dinî tutum puanının ters orantılı olarak arttığı bulunmuştur.

Pollner (1989) eğitim durumunu dikkate alarak ulusal bir örnekleme yaptığı araştırmada, kutsalla daha yakın ilişki duygularının sağlık ve mutluluk oranlarıyla, eğitim düzeyi düşük olanlarda eğitim düzeyi yüksek olanlardan daha güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu belirtmiştir(Akt. Pargament 2005: 292-293).

Yukarıdaki araştırmalara baktığımızda olumsuz dini başa çıkma tarzlarında anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur. Bu bulgu araştırmamızla benzerdir.

Sonuç olarak araştırmamızda “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başa çıkma becerileri, eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşmaktadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe dini başa çıkma beceri düzeyi de yükselir.*” şeklindeki hipotezimiz kısmen de olsa desteklenmiştir.

8.1.2.3. Eğitim Düzeyi ile Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Eğitim düzeyi değişkenine göre problem çözme becerisi ile olumlu dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı iken ($p < 0,05$), olumsuz dini başa çıkma becerisi ile arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0,05$). Zihinsel engelli çocuklara sahip ailelerde eğitim düzeyi değişkeni, problem çözme becerisinin sadece olumlu dini başa çıkma tutumlarına zıt yönde etkisi olduğu bulunmuştur. Eğitim durumuna göre problem çözümedeki artış olumlu dini başa çıkmayı olumsuz yönde etkilemektedir. İnsanlar yaşadıkları hayatın zorluklarıyla başa çıkamadığında yaratıcıya sığınır. Problemlerini çözdükleri sürece ise dini başa çıkma tutumlarını kullanmadığından bu sonuca neden olmuş olabilir.

Kavas'ın(2013) yapmış olduğu araştırmasında deneklerin dinî tutum derecesinin eğitim durumuna göre stresle başa çıkma tutum puanları istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur($p > .05$).

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, eğitim düzeyi değişkenine göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezimiz kısmen de olsa desteklenmiştir.

8.1.3. Yaş Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması

8.1.3.1. Yaş Değişkeni ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Yaş değişkeni ile problem çözme arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırma göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır($p > 0,05$). Yaş gruplarına göre PÇE puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman; 18-33 yaş, 34-48 yaş ve 48-65 yaş grubunun ortalama PÇE puanları sırasıyla; $85,51 \pm 19,19$ puan, $90,46 \pm 24,21$ puan ve $86,79 \pm 27,70$ puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde yaş düzeyi arasında küçükte olsa farklılık vardır. 34-48 yaş grubundakiler en yüksek puanı almışlardır. Bu dönem de insanlar maddi ve manevi ihtiyaçlarının, sorumluluklarının fazla olduğu bir dönemdir. Çocuklarının büyümesi ihtiyaçlarının artması vb. problemler karşısında bireylerin yetersiz duruma düşmeleri sebep olduğu düşünülebilir.

Tavlı'nın(2009) yapmış olduğu araştırmasında lise öğretmenlerinin problem çözme puanlarının yaşlarına göre farklılaşma durumuna uygulanan tek yönlü varyans analizi sonuçları anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur.

Kavas'ın(2013) yapmış olduğu araştırmasında da stresle başa çıkmaya yönelik tutumların yaşa göre farklılık gösterdiği bulunmuştur. Yaş grubuna göre stresle başa çıkmaya yönelik tutum ortalamaları içerisinde en yüksek ortalamayı 61 ve üzeri yaş grubuna ait olduğu bulunmuştur.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır. Yaş arttıkça problem çözme beceri düzeyi de artar.*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.3.2. Yaş Değişkeni ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Yaş değişkeni ile dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak olumlu ve olumsuz dini başa çıkmada anlamlı bir ilişki bulunamamıştır($p>0,05$). Katılımcıların yaş değişkenine göre OT puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman; 18-33 yaş, 34-48 yaş ve 48-65 yaş grubunun ortalama OT puanları sırasıyla; 23,68±3,75 puan, 22,53±4,67 puan ve 22,91±4,44 puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların yaş değişkenine göre OST puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman da, 18-33 yaş, 34-48 yaş ve 48-65 yaş grubunun ortalama OST puanları sırasıyla; 11,59±3,41 puan, 12,06±3,70 puan ve 10,97±3,67 puan olarak bulunmuştur. Sonuçlara göre 34-48 yaş grubundakiler hem OT puanı en düşük hem de OST puanı en yüksek gruptur. Bu yaş grubundakiler çalışma hayatındaki yoğunluk, çocukların ihtiyaçları karşılama, çevreye uyum, vb. sorumlulukların etkili olmuş olabilir. OST puanlarında en düşük 48-65 yaş grubundakilerdedir. Bu yaştakiler ise hayatlarında dalgalanmaların azaldığı bir dönem olduğundan etkili olmuş olabilir.

Ayten ve arkadaşları(2012) tarafından yapılan araştırmada, yaşla hem “Allah’a yönelme, hayra yorma, dini yalvarma, dini yakınlaşma” gibi olumlu dini başa çıkma ve hem de “kişilerarası dini hoşnutsuzluk” gibi olumsuz dini başa çıkma boyutları arasında olumlu ve istatistikî bakımdan anlamlı ilişkinin olduğunu göstermektedir. Buna göre bireylerin yaşları ilerledikçe hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma etkinliklerine başvurma sıklığı artmaktadır.

Acar ve arkadaşları(1996) tarafından yapılan araştırmada, 16 yaştan başlayarak tüm yaş gruplarında kendini "dindar" olarak adlandıranların oranında, yaşa paralel olarak bir artış olduğu görülmektedir. Tersine, 16-18 yaş grubunda "din ile az ilgili" olanların oranı %58 iken, bu oran 51-65 yaş grubunda %26'ya düşmektedir. Başka bir deyişle, yaş yükseldikçe buna paralel olarak, "ahiret" düşüncesiyle dindarlık düzeyinde bir artış görülmektedir.

Topuz'un(2003) yapmış olduğu araştırmasında yaş ile dini başa çıkma tarzlarını incelemiştir. Yaş ile olumlu dini başa çıkma arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamışken, olumsuz dini başa çıkma tarzlarında ise 35-40 (x=11.78), 41-45 (x=11.60) ve 46-50 yaş grupları (x=12.18) lehinde istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yaş ilerledikçe olumlu dini başa çıkma tarzları artarken, olumsuz dini başa çıkma tarzlarında azalma olduğu bulunmuştur.

Kavas'ın(2013) yapmış olduğu dini tutum-stresle başa çıkma ilişkisi yönelik araştırmasında yaş ile dini tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Yaş düzeyi arttıkça dini tutum da artış olmuştur.

Yukarıdaki araştırmalara baktığımızda bulgularımızda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark olmamasına rağmen, bulgularımıza benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başa çıkma becerileri yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır. Yaş arttıkça dini başa çıkma beceri düzeyi de artar*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.3.3. Yaş Değişkeni ile Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Yaş değişkenine göre problem çözme becerisi ile olumlu ve olumsuz dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$). Bu veri yaşla birlikte problem çözme becerisinin dini başa çıkma tutumlarına etken olmadığını göstermektedir.

Kavas'ın(2013) yaptığı araştırmasında deneklerin dinî tutum derecesinin yaşa göre stresle başa çıkma tutum puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur($p>.05$)

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, yaş değişkenine göre problem çözme becerileri ve dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.4. Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması

8.1.4.1. Çocuk Sayısı Değişkeni ile Problem Çözme İlişisine Dair Bulguların Yorumlanması

Çocuk sayısı değişkeni ile problem çözme arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p > 0,05$). Çocuk sayısı değişkenine göre PÇE puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman; 1 çocuğa sahip olan katılımcıların ortalama PÇE puanı $81,30 \pm 23,21$, 2 çocuğa sahip olanların ortalaması $89,12 \pm 20,73$ puan, 3 çocuğa sahip olanların ortalaması $95,50 \pm 30,70$ puan, 4 çocuğa sahip olanların ortalaması $84,08 \pm 18,34$ puan, 5 ve üzeri çocuğa sahip olanların ise ortalaması $63,0 \pm 11,35$ puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde, üç çocuğa kadar problem çözme becerileri düşerken 4 ve üstü çocuklara sahip ailelerde ise problem çözme becerilerinde artış meydana geldiği görülmektedir. Burada ailelerin tecrübe kazanmaları, diğer çocukların büyümesiyle aileye katkıda bulunmaya başlamalarından dolayı aileye olumlu yönde katkıda bulunmaları etkili olmuş olabilir.

Dönmez ve Demirtaşın(2008) yapmış olduğu araştırmada çocuksuz olanlarla çocuğu olanlar, ya da çocuk sayısı problem çözme becerileri açısından öğretmenlerin algılarında anlamlı düzeyde farklılık oluşturmamaktadır.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri sahip olunan çocuk sayısına göre farklılık arz eder. Çocuk sayısı arttıkça problem çözme becerileri artar.” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.4.2. Çocuk Sayısı Değişkeni ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Çocuk sayısı değişkeni ile dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak olumlu ve olumsuz dini başa çıkma puanları arasında farklılık olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$). 1 çocuğa sahip olan katılımcıların ortalama OT puanı $22,17\pm 5,24$ puan, 2 çocuğa sahip olanların ortalama $22,82\pm 4,12$ puan, 3 çocuğa sahip olanların ortalama $23,09\pm 4,20$ puan, 4 çocuğa sahip olanların ortalama $23,54\pm 5,51$ puan, 5 ve üzeri çocuğa sahip olanların ise ortalama $25,67\pm 1,52$ puan olarak bulunmuştur. 1 çocuğa sahip olan katılımcıların ortalama OST puanı $11,30\pm 3,23$ puan, 2 çocuğa sahip olanların ortalama $11,22\pm 2,66$ puan, 3 çocuğa sahip olanların ortalama $12,06\pm 4,44$ puan, 4 çocuğa sahip olanların ortalama $14,77\pm 5,24$ puan, 5 ve üzeri çocuğa sahip olanların ise ortalama $9,67\pm 4,61$ puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde çocuk sayısı arttıkça az da olsa dini başa çıkma becerilerinde artış meydana gelmektedir. Bu da insanların sıkıntılarla ne kadar yüz yüze gelirse Allah ile bağını artırdığı düşünülmektedir. Bu bağ sayesinde insanlar hayata umutla bakabilmekte, problemler karşısında sabretmekte, mücadele etmektedir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başa çıkma becerileri sahip olunan çocuk sayısına göre farklılık arz eder. Çocuk sayısı arttıkça dini başa çıkma becerileri artar.*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.4.3. Çocuk Sayısı Değişkeni ile Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Çocuk sayısı değişkenine göre problem çözme becerisi ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$). Çocuk sayısının problem çözme becerisinin dini başa çıkma tutumlarına etken olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, çocuk sayısı değişkenine göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.5. Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Bulguların Yorumlanması

8.1.5.1. Din Eğitimi Alma Durumu ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Din eğitimi alma durumu ile problem çözme arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p > 0,05$). Katılımcılardan din eğitimi alanların puanı $82,91 \pm 22,39$, kısmen alanların puanı $89,94 \pm 22,63$ ve almayan katılımcıların puanı ise $91,90 \pm 25,95$ olarak bulunmuştur. Sonuçlara bakıldığında az da olsa puanlar arasında farklılık vardır. Din eğitimi almayanlardan alanlar doğru gidildikçe problem çözme becerinde artış meydana gelmektedir.

Kavas'ın(2013) yapmış olduğu araştırmasında stresle başa çıkmaya yönelik tutumların din eğitimi alma durumuna göre farklılık gösterdiği bulunmuştur ($p < 0,05$). Din eğitimi alanların stresle başa çıkmaya yönelik tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir tutum sahip oldukları bulunmuştur.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri din eğitimine alma durumuna göre farklılaşır. Alınan din eğitiminin düzeyi yükseldikçe, problem çözme beceri düzeyi de artar.*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.5.2. Din Eğitimi Alma Durumu ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Din eğitimi alma durumu ile dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre katılımcıların hem OT hem de OST puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($p < 0,05$). OT puanları sırasıyla din eğitimi alan $24,06 \pm 3,54$ puan, kısmen alan $21,75 \pm 4,36$ puan ve almayan

katılımcıların 23,0±4,93 puan olarak bulunmuştur. OST puanları sırasıyla din eğitimi alan 12,0±3,77 puan, kısmen alan 10,52±2,83 puan ve almayan katılımcıların 12,63±3,96 puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde Din eğitimi alanların olumlu dini başa çıkma tarzları daha fazla kullandıkları, olumsuz dini başa çıkmada ise din eğitimi hiç almayanların daha fazla kullandıkları bulunmuştur. Kısmen alanların hem olumlu hem olumsuz dini başa çıkma tarzları en düşük gruptur. Din eğitimini kısmen alanların, almayanlara göre düşük olmasına, bireylerin dini kurumlarda eğitimini hiç almasa da aile çevresinde kendini yetiştiren kişilerin bulunması veya ailenin dini bir hayata sahip olması neden olmuş olabilir.

Tekin'in(2005) yapmış olduğu araştırmasında öğrencilerin din eğitimi alma durumu ile başa çıkmanın "dine yönelme" boyutu arasındaki ilişkiyi incelemek için uygulanan t-testi analizlerine göre gruplar arasında $P<.001$ düzeyinde anlamlı farklılık olduğu, din eğitim alanların ortalama puanlarının almayan gruba göre yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Kavas(2013) yapmış olduğu araştırmasında dini tutum ile din eğitimi alma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farkın olmadığı bulunmuştur. Fark olmamasına rağmen din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları bulunmuştur.

Dini bilgi ve duygu düzeyinde kazandığı davranışlar bireye, yaşamsal sıkıntılarla başa çıkmada önemli rahatlamalar sunar. Şöyle ki, Tanrıya kadere ve kâinattaki düzene olan inanç, karşılaşılabilecek en kötü tecrübelerin bile bir anlamının olduğunu bize öğretir. Dini duygu, düşünce ve davranış kazanan insan, ilahi iradenin her zaman gözetleyicisi olduğunun bilincindedir. İşte bu bilinç düzeyi dini eğitim aracılığıyla bireyde oluşturulur(forum.medinewep 2014).

Yukarıdaki araştırmalara baktığımızda bulgularımıza benzer sonuçlar elde edilmiştir. Hipotezimizi destekleyici benzer bulgular elde edilmiştir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde *"Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başa çıkma becerileri din eğitimine alma durumuna göre farklılaşır. Alınan din eğitiminin düzeyi yükseldikçe, dini başa çıkma beceri düzeyi de artar."* şeklindeki hipotezimiz desteklenmiştir.

8.1.5.3. Din Eğitimi Alma Durumu ile Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Din eğitimi alma durumuna göre katılımcıların problem çözme becerileri ile olumlu dini başa çıkma becerileri arasında zıt yönlü zayıf bir ilişki bulunurken, olumsuz dini başa çıkma becerileri ile arasında doğrusal yönde zayıf bir ilişki vardır. Din eğitimi alma düzeyine göre problem çözme becerisi ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$). Bu veri din eğitimi alma durumunun problem çözme becerisinin dini başa çıkma tutumlarına etken olmadığına göstermektedir.

Kavas'ın(2013) yapmış olduğu araştırmasında deneklerin dinî tutum derecesinin din eğitimi alma durumuna göre stresle başa çıkma tutum puanları istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur($p>.05$)

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, din eğitimi alma durumuna göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.6. Algılanan Dindarlık Düzeyi Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması

8.1.6.1. Algılanan Dindarlık Düzeyi ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Algılanan dindarlık düzeyi ile problem çözme becerisi arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($p<0,05$). Katılımcılardan dindarlık düzeyine göre PÇE puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman; çok dindar, dindar, dinle az ilgili ve dindar olmayan katılımcıların ortalama PÇE puanları sırasıyla; $86,0\pm 26,91$ puan, $83,75\pm 21,41$ puan, $102,25\pm 25,80$ puan ve $86,86\pm 23,58$ puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde problem çözme becerisi en yüksek grup dindar olanlardır. İkinci sırada ise çok dindar olanlardır. Bireyin dindar olması problem çözme becerilerini yükseltmektedir. Dinle az ilgili olanların ise problem çözme becerileri en düşük bulunmuştur.

Kavas'ın(2013) yapmış olduğu araştırmasında stresle başa çıkmaya yönelik tutumların deneklerin algılanan dindarlık düzeyine göre farklılık gösterdiği bulunmuştur($p<.01$). Algılanan dindarlık düzeyine göre stresle başa çıkmaya yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalama ile çok dindar olan gruba ait olduğu bulunmuştur.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri, algılanan dindarlık düzeyi değişkenine göre farklılaşır. Dindarlık arttıkça problem çözme beceri düzeyi de artar.*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmiştir.

8.1.6.2. Algılanan Dindarlık Düzeyi ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulgusunun Yorumlanması

Algılanan dindarlık düzeyi ile dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırma göre istatistiksel olarak katılımcıların OT puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur($p<0,05$). Çok dindar, dindar, dinle az ilgili ve dindar olmayan katılımcıların OT puan ortalamaları sırasıyla; 26,60±1,51 puan, 23,73±3,74 puan, 20,61±4,55 puan ve 20,0±7,72 puan olarak bulunmuştur. Sonuçlara göre kişilerin algılanan dindarlık düzeyi yükseldikçe olumlu dini başa çıkma kullanma düzeyleri de artmaktadır. Algılanan dindarlık düzeyi başa çıkma becerilerini olumlu yönde etkilemektedir.

Katılımcıların OST puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır($p>0,05$). Araştırmamızda çok dindar, dindar, dinle az ilgili ve dindar olmayan katılımcıların ortalama OST puanları sırasıyla; 12,80±2,28 puan, 11,44±3,66 puan, 12,31±3,57 puan ve 11,57±4,39 puan olarak bulunmuştur. Dindarlık düzeyine göre OST puanları arasında az da olsa farklılık vardır. Olumsuz dini başa çıkma tarzları en çok kullanan grup çok dindarım ve az dindarım diyenler olmuştur.

Alferi ve arkadaşları, kısa zaman önce göğüs kanseri teşhisi konmuş Roman Katolik ve Evanjelik Hispanik kadınlardan oluşan bir örnekleme yaptıkları çalışmada, ameliyattan önceki ve sonraki yıl boyunca dinî başa çıkma ile duygusal sıkıntı arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Evanjelik kadınlar için daha yüksek düzeylerdeki dindarlık, yıl boyunca genellikle daha düşük düzeylerdeki duygusal sıkıntıya işaret ediyordu. Buna

karşılık, Katolik kadınlar için daha yüksek düzeydeki dindarlık, daha yüksek düzeylerdeki sıkıntıya işaret ediyordu. İki grup arasındaki teolojik farklılıklar, Alferi ve arkadaşlarının önerdikleri gibi, bu bulguları açıklamakta yardımcı olabilir. (Akt. Pargament 2005: 294)

Pergament, Ellison, Tarakeshwar ve Wulff (2001), pozitif etki ve sıkıntı etkisinin göstergeleri olarak, pozitif ve negatif dinî başa çıkmayı kullanıp benzer sonuçlara ulaştılar. Bu bulgular, dinin iki tarafı keskin bir kılıç olabileceği izlenimini uyandırıyor. Hayatlarını dine daha yakın yaşayan kimselerin, hayırhah inanç ve ibadet sistemleriyle bağlantılı daha çok fayda gördüğü ve en az bunun kadar önemli olarak da, dini stres ve mücadeleyle bağlantılı daha çok zarar gördüğü anlaşılmaktadır. (Akt. Pargament 2005: 293)

Aydın'ın(2011) yapmış olduğu araştırmada algılanan dindarlık düzeyi ile olumlu dini başa çıkma arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur($p<0,05$). Aynı zamanda olumsuz dini başa çıkma ile daha düşük düzeyde olumlu ilişki ortaya çıkmıştır ($p<0,05$).

Şentepe(2009)'nin yapmış olduğu araştırmasında dindarlık ile olumlu dini başa çıkma arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu bulunmuştur($p<0,01$).

Eryücel(2013)'in yaşam olayları ve olumlu dini başa çıkma konulu araştırmasında, olumlu dini başa çıkma olumlu Tanrı imgesi ile yakından ilişkili bulunmuştur.

Kavas(2013) yapmış olduğu araştırmasında dinî tutumların, algılanan dindarlık düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Algılanan dindarlık düzeyi yükseldikçe dini tutum da artmıştır.

Yukarıdaki araştırmalara baktığımızda bulgularımıza benzer sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma bulgularımıza benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde *“Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başa çıkma becerileri, algılanan dindarlık düzeyi değişkenine göre farklılaşır. Dindarlık arttıkça dini başa çıkma beceri düzeyi de artar.”* şeklindeki hipotezimiz kısmen de olsa desteklenmiştir.

8.1.6.3. Algılanan Dindarlık Düzeyi ile Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Algılanan dindarlık düzeyine göre katılımcıların problem çözme becerileri ile olumlu dini başa çıkma becerileri arasında zıt yönlü zayıf bir ilişki bulunurken, olumsuz dini başa çıkma becerileri ile arasında doğrusal yönde zayıf bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyine göre problem çözme becerisi ile hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma becerisi arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0,05$). Dindarlık düzeyinin problem çözme becerisinin dini başa çıkma tutumlarına etken olmadığını göstermektedir.

Kavas'ın(2013) yapmış olduğu araştırmasında deneklerin dinî tutum derecesinin algılanan dindarlık düzeyine göre stresle başa çıkma tutum puanları istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur ($p > .05$)

Eryücel'in(2013) yapmış olduğu araştırmasında yaşam olayları ile başa çıkma sürecinde dini başa çıkma sıklıkça kullanıldığı bulunmuştur.

Yukarıdaki araştırmalara baktığımızda, bulgularımıza tam olarak benzer sonuçlar elde edilmemiştir. Araştırma bulgularımıza yakın olan sonuç Kavas'ın yapmış olduğu araştırmadır. Hipotezimizi destekleyici benzer bulgu Eryücel'in yapmış olduğu araştırmadır.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, algılanan dindarlık düzeylerine göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.7. Ebeveyn Birlikteliği Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması

8.1.7.1. Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile problem çözme becerisi arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır ($p > 0,05$). Katılımcılardan evli olup birlikte yaşayanların ortalama PÇE puanı $88,21 \pm 22,81$, ayrı yaşayanların $89,0 \pm 0$ puan, boşananların ise $98,40 \pm 50,84$ puan olarak bulunmuştur. Sonuçlara göre Ebeveyn birlikteliğinde az da

olsa farklılık vardır. Problem çözme becerisi en yüksek grup evli olanlardır. Evlilikte aile üyelerinin sorumlulukları paylaşmaları, dayanışmaları, birlikte hareket etmeleri, birbirleriyle istişare etmeleri, birlikte karar vermeleri problemlerle baş etmelerini olumlu etkilediği düşünülmektedir. Diğer gruptakilerin aile bağlarının zayıflaması veya kopması bunların getirdiği problemlerin daha fazla olması, hayatta bunlarda tek başına mücadele etmeleri başa çıkma becerilerini etkilemiş olabilir.

Demirtaş ve Dönmez'in(2008) yapmış olduğu araştırmada, öğretmenlerin problem çözme becerilerine ilişkin algılarının medeni durum değişkeni açısından bakıldığında, araştırmaya katılan öğretmenlerin ortalamaları arasında küçük bazı farklılıklar görülmekle birlikte, gruplar arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Tavlı'nın(2009) yapmış olduğu araştırmasında lise öğretmenlerinin problem çözme ölçeğinden aldıkları puanların medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur.

Akın ve arkadaşlarının (2007) yapmış olduğu araştırmasında medeni durum ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki incelendiğinde, evli öğrencilerde problem çözme becerilerinin daha iyi olduğu belirlenmiştir. Deneyim ile sorumluluk bilincini geliştirmesi ve sorunlara yönelik daha fazla bağımsız karar vermeyi gerektirmesi nedeniyle, bu bulgu medeni durum gibi değişkenlerin problem çözme becerilerinin gelişmesinde rolü olduğunu düşündürmektedir.

Refakatçilerin problem çözme becerilerinin incelendiği bir araştırmada medeni durumun refakatçilerin sorunlarıyla baş etmeleri üzerinde istatistiksel yönden anlamlı($p>0.05$) bir etkiye sahip olmadığı bulunmuştur.(Arıkan -Güdücü Tüfekçi – Taştekin 2007: 51).

Yukarıdaki araştırmalara baktığımızda, bulgularımıza benzer sonuçlar elde edilmiştir. Hipotezimizi destekleyen tek bulgu ise Akın ve arkadaşlarının yapmış olduğu araştırmadır.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde *“Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri, eşlerin birlikte ya da ayrı yaşama durumuna göre farklılaşır. Birlikte yaşayanlarda problem çözme becerileri daha yüksektir”* şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.7.2. Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile Dini Başaçıkma İlişisine Dair Bulguların Yorumlanması

Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak katılımcıların OT puanı ve OST puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Katılımcılardan evli olup birlikte yaşayanların ortalama OT puanı $22,90\pm 4,45$, ayrı yaşayanların 23,0 puan, boşananların ise $23,80\pm$ puan olarak bulunmuştur. Evli olup birlikte yaşayanların ortalama OST puanı $11,70\pm 3,59$, ayrı yaşayanların 14,0 puan, boşananların ise $11,40\pm 5,68$ puan olarak bulunmuştur. Sonuçlara göre olumlu dini başa çıkmayı en çok kullananlar boşanmış olanlardır. Ayrı yaşayanlar OST puan ortalamaları en yüksek gruptur. Bu gruptaki bireylerin evliliğinin geleceği, çocukların velayeti, yeni bir hayata başlama vb. belirsizliklerin bulunması etkili olmuş olabilir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde *“Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başa çıkma becerileri, eşlerin birlikte ya da ayrı yaşama durumuna göre farklılaşır. Birlikte yaşayanlarda dini başa çıkma becerileri daha yüksektir.”* şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.7.3. Ebeveyn Birlikteliği Değişkeni ile Problem Çözme ve Dini Başaçıkma İlişisine Dair Bulguların Yorumlanması

Katılımcıların ebeveyn birlikteliği değişkenine göre problem çözme becerisinin olumlu dini başa çıkma ile zıt yönde ve olumsuz dini başa çıkma ile doğrusal yönde zayıfta olsa ilişki bulursa da arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$). Evlilik durumunun problem çözme becerisinin dini başa çıkma tutumlarına etken olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde *“Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, evlilik durumlarına göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.”* şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.8. Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması

8.1.8.1. Gelir Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Gelir düzeyi değişkeni ile problem çözme arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0,05$). Katılımcıların gelir düzeyine göre PÇE puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman; geliri olmayan, 750tl ve altı geliri olan, 751-1499 tl arası geliri olan ve 1500-4000 tl arası geliri olan katılımcıların ortalama PÇE puanları sırasıyla; $92,36 \pm 21,34$ puan, $81,15 \pm 26,22$ puan, $81,15 \pm 26,22$ puan ve $75,81 \pm 18,46$ puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde gelir düzeyi yükseldikçe problem çözme becerilerinde artış meydana gelmektedir. Ailelerin çocuklarının eğitimine yönelik imkânları artmakta ve bakımına yönelik yardım alabildiğinden problem çözmeye becerilerini arttığı düşünülmektedir.

Kavas'ın(2013) yapmış olduğu araştırmasında stresle başa çıkmaya yönelik tutumların gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı bulunmuştur ($p > .05$).

Sonuç olarak değerlendirildiğinde *“Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri, gelir düzeyi değişkenine göre farklılaşır. Gelir düzeyi yükseldikçe problem çözme becerileri düzeyi artar.”* şeklindeki hipotezimiz desteklenmiştir.

8.1.8.2. Gelir Düzeyi Değişkeni ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Gelir düzeyi değişkeni ile dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak katılımcıların OT puanı ve OST puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p > 0,05$). Gelir düzeyine göre OT puan ortalamalarını karşılaştırdığımız zaman; geliri olmayan, 750tl ve altı geliri olan, 751-1499 tl arası geliri olan ve 1500-4000 tl arası geliri olan katılımcıların ortalama OT puanları sırasıyla; $23,50 \pm 4,16$ puan, $21,85 \pm 4,92$ puan, $23,63 \pm 3,28$ puan ve $21,94 \pm 5,49$ puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların ortalama OST

puanları sırasıyla; 12,02±3,47 puan, 11,83±2,95 puan, 10,78±3,36 puan ve 11,56±3,42 puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde az da olsa gelir düzeyleri arasında fark vardır. Gelir düzeyi yükseldikçe olumlu ve olumsuz dini başaçıkma becerilerinde düşme meydana gelirken, gelir durumu düşük olanlarda ise olumlu ve olumsuz dini başaçıkma tutumlarında artış meydana gelmektedir. İnsanların maddi durumlarındaki dalgalanmaların dini başaçıkma becerilerini etkilediği görülmektedir.

Topuz(2003) yapmış olduğu araştırmasında gelir düzeyi ile dini başaçıkma tarzlarını incelemiştir. Olumlu dini başaçıkma tutumunu kullanma konusunda, farklı sosyoekonomik seviyedeki insanların aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistik manada anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Olumsuz dini başaçıkma tutumunu kullanma konusunda ise, farklı sosyo-ekonomik seviyedeki insanların aldıkları puanların ortalamaları arasında, ortanın üstü/yüksek sosyo-ekonomik seviyedeki insanların aldıkları puanlar lehine istatistiksel olarak anlamlı fark vardır.

Kavas(2013) yapmış olduğu araştırmasında dinî tutumların, gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Gelir durumu yüksek olanların diğerlerine göre puanı daha yüksek bulunmuştur.

Şentepe'nin(2009) yapmış olduğu araştırmasında olumlu dini başaçıkma tutumunu kullanma konusunda, farklı gelir düzeyindeki deneklerin aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte, olumsuz dini başaçıkma gelir durumu düşük olanlar iyi olanlara göre daha yüksek ortalamaya sahiptirler ve bu farklılık anlamlı düzeyde bulunmuştur($p<.05$).

Yukarıdaki araştırmalara baktığımızda, bulgularımızla kısmen de olsa benzer sonuçlar elde edilmiştir. Olumsuz dini başaçıkma konusunda ise araştırma bulgularımızdan farklı sonuçlar bulunmuş, bu sonuçların istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık görülmektedir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde *“Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başaçıkma becerileri, gelir düzeyi değişkenine göre farklılaşır. Gelir düzeyi yükseldikçe dini başaçıkma becerileri düzeyi artar.”* şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.8.3. Gelir Düzeyi Değişkeni ile Problem Çözme ve Dini Başaçıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Katılımcıların gelir düzeylerine göre problem çözme becerisinin olumlu dini başaçıkma ile zıt yönde ve olumsuz dini başaçıkma ile doğrusal yönde zayıfta olsa ilişki bulunsa da arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$). Gelir düzeyinin problem çözme becerisinin dini başaçıkma tutumlarına etken olmadığını göstermektedir.

Kavas(2013) yapmış olduğu araştırmasında deneklerin dinî tutum derecesinin gelir durumuna göre stresle başa çıkma tutum puanları istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermediği bulunmuştur($p>.05$).

Sonuç olarak değerlendirildiğinde *“Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, gelir düzeyi değişkenine göre problem çözme becerileri ile dini başaçıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.”* şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.9. Mesleki Grubu Değişkenine Göre Bulguların Yorumlanması

8.1.9.1. Mesleki Grubu Değişkeni ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Mesleki grubu değişkeni ile problem çözme arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır($p>0,05$). Katılımcıların meslek gruplarına göre ortalama PÇE puanlarını karşılaştırdığımız zaman; ev hanımlarının ortalaması 90,74±22,74 puan, emeklilerin ortalaması 77,21±28,68 puan, memurların ortalaması 80,43±14,02 puan, öğretmenlerin ortalaması 85,0±25,92 puan, işçilerin ortalaması 95,36±22,55 puan, serbest meslek sahibi olanların ortalaması 89,30±30,13 puan, esnafın ortalaması 76,0±26,28 puan ve diğer mesleklere sahip olanların ortalaması 69,50±13,40 puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde bireylerin meslek durumu arasında azda olsa farklılık vardır. Problem çözme becerisi en yüksek grup diğer mesleklere sahip olanlardır. En düşük problem çözme becerisine sahip grup ise ev hanımlarıdır. Ev hanımlarının günlük hayatın içerisinde çocukla daha fazla ilgilenmekte ve kendisine zaman ayırması az

olmaktadır. Diğerlerine göre daha az insanlarla konuşmaları da olumsuz etkilediği düşünülmektedir.

Sonuç olarak *“Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri, meslek değişkenine göre farklılık arz eder.”* şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.9.2. Meslek Grubu Değişkeni ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Meslek grubu değişkeni ile dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak katılımcıların OT puanı ve OST puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Katılımcıların OT puanlarını karşılaştırdığımız zaman; ev hanımlarının ortalaması OT puanı $23,82\pm 3,72$, emeklilerin ortalaması $22,79\pm 5,42$ puan, memurların ortalaması $21,71\pm 4,38$ puan, öğretmenlerin ortalaması $22,50\pm 3,10$ puan, işçilerin ortalaması $21,72\pm 4,46$ puan, serbest meslek sahibi olanların ortalaması $22,10\pm 4,86$ puan, esnafların ortalaması $19,67\pm 4,72$ puan ve diğer mesleklere sahip olanların ortalaması $19,50\pm 9,11$ puan olarak bulunmuştur. Katılımcıların OST puanlarını karşılaştırdığımızda; Ev hanımlarının ortalaması $11,77\pm 3,37$ puan, emeklilerin ortalaması $11,11\pm 3,66$ puan, memurların ortalaması $11,71\pm 3,30$ puan, öğretmenlerin ortalaması $9,25\pm 2,21$ puan, işçilerin ortalaması $11,88\pm 2,65$ puan, serbest meslek sahibi olanların ortalaması $13,50\pm 4,97$ puan, esnafların ortalaması $7,67\pm 0,57$ puan ve diğer mesleklere sahip olanların ortalaması $14,75\pm 9,17$ puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde OT ve OST puanları arasında az da olsa fark vardır. Esnafların OT puanı düşük iken OST puanı ise diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur. Esnafların ticaret hayatı içerisinde aldıkları riskler ve çalışma sürelerinin uzunluğundan dolayı olumsuz dini başa çıkma tutumlarında artma meydana getirebilir. Öğretmenlerde ise OST puanı olarak ise en düşük ortalamaya sahip grup olarak bulunmuştur. Öğretmenlerin eğitimin içinde yer almaları bilgiye ulaşmada araştırmanın önemini bilmesi, ani tepkilerin daha az görünmesinden dolayı OST puanları daha düşük olabileceği düşünülmektedir.

Topuz(2003) yapmış olduğu araştırmasında meslek grubu ile dini başa çıkma tarzlarını incelemiştir. Olumlu dini başa çıkma tutumunu kullanma konusunda, farklı

meslek gruplarındaki insanların aldıkları puanların ortalamaları arasında, İmam, müftü vb., din görevlileri, ev hanımları ve çiftçiler lehine istatistiki manada anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Olumsuz dini başaşikma tutumunu kullanma konusunda da, farklı meslek gruplarındaki insanların aldıkları puanların ortalamaları arasında, öğretmen, polis, ..vb devlet memurları ile çiftçilerin lehine istatistiki manada anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başaşikma becerileri, meslek değişkenine göre farklılık arz eder.*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.9.3. Mesleki Grubu Değişkeni ile Problem Çözme ve Dini Başaşikma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Meslek grubu değişkenine göre katılımcıların problem çözme becerisinin olumlu dini başaşikma ile zıt yönde ve olumsuz dini başaşikma ile doğrusal yönde zayıfta olsa ilişki bulunsa da arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$). Mesleki durumuna göre problem çözme becerisinin dini başaşikma tutumlarına etken olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde “*Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, meslek grubu değişkenine göre problem çözme becerileri ile dini başaşikma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.1.10. Çalışma Durumuna Göre Değişkenin Bulguların Yorumlanması

8.1.10.1. Çalışma Durumu ile Problem Çözme İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Çalışma durumu ile problem çözme arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). Çalışan katılımcıların ortalama PÇE puanı $86,77\pm 22,88$, çalışmayan katılımcıların ise ortalaması $89,28\pm 24,47$ puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde çalışmayan ailelerin problem çözme becerileri düşük çıkmıştır. Çalışmayan ebeveynler çocuklarıyla daha fazla ilgilenmelerine rağmen

zihinsel engelli öğrencilerin yetiştirilmesi daha özel bir alan olduğundan aile burada yeterli olamamaktadır. Çalışan ailelerin ebeveynlerinde ise çocuklarına özel eğitim alma imkanı oluşturmaktadır. Destek hizmetlerinden faydalanabilmektedir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde *“Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin problem çözme becerileri, çalışma durumlarına göre farklılaşır. Çalışanların problem çözme becerileri daha yüksektir.”* şeklindeki hipotezimiz desteklenmiştir.

8.1.10.2. Çalışma Durumu ile Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Çalışma durumu ile dini başa çıkma arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına yönelik yaptığımız araştırmaya göre istatistiksel olarak katılımcıların OT puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0,05$). OST puanları arasında ise istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($p > 0,05$). Çalışan katılımcıların ortalama OT puanı $21,35 \pm 5,11$, çalışmayan katılımcıların ise ortalaması $23,72 \pm 3,75$ puan olarak bulunmuştur. Çalışan katılımcıların ortalaması OST puanı $11,73 \pm 3,53$, çalışmayan katılımcıların ise ortalaması $11,68 \pm 3,70$ puan olarak bulunmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde çalışmayanların, çalışanlara göre olumlu dini başa çıkmayı daha fazla kullanmaktadırlar. Ailelerin zihinsel engelli çocuklarına yönelik çabalarını kullanmada pozitif düşünmeyi, negatif düşünmeye göre hayatlarında daha fazla yer vermişlerdir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde *“Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin dini başa çıkma becerileri, çalışma durumlarına göre farklılaşır. Çalışanların dini başa çıkma becerileri daha yüksektir.”* şeklindeki hipotezimiz kısmen de olsa desteklenmiştir.

8.1.10.3. Çalışma Durumunun ile Problem Çözme ve Dini Başa Çıkma İlişkisine Dair Bulguların Yorumlanması

Çalışma durumuna göre katılımcıların problem çözme becerisinin olumlu dini başa çıkma ile zıt yönde ve olumsuz dini başa çıkma ile doğrusal yönde zayıfta olsa ilişki bulursa da arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0,05$). Çalışma

durumuna göre problem çözme becerisinin dini başa çıkma tutumlarına etken olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde *“Zihinsel engelli çocuklara sahip bireylerin, bir işte çalışma durumlarına göre problem çözme becerileri ile dini başa çıkma tarzları arasında anlamlı ilişki vardır.”* şeklindeki hipotezimiz desteklenmemiştir.

8.2. SONUÇ

Sosyo-demografik değişkenlere göre yaptığımız araştırmada problem çözme envanteri ve dini başa çıkma tarzlarını ölçeceğinden şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Cinsiyet değişkeninin problem çözme becerilerine düzeylerini etkileyen bir faktör değildir.

Eğitim düzeyi değişkeninin problem çözme becerilerine düzeylerini etkileyen bir faktör değildir.

Yaş değişkeninin problem çözme becerilerine düzeylerini etkileyen bir faktör değildir.

Çocuk sayısı değişkeninin problem çözme becerilerine düzeylerini etkileyen bir faktör değildir.

Din eğitimi alma durumunun problem çözme becerilerine düzeylerini etkileyen bir faktör değildir.

Algılanan dindarlık düzeyi değişkeninin problem çözme becerileri düzeylerini etkileyen önemli bir faktördür. Algılanan dindarlık düzeyi yükseldikçe problem çözme becerileri artmıştır.

Ebeveyn birlikteliği değişkeninin problem çözme becerilerine düzeylerini etkileyen bir faktör değildir.

Gelir düzeyi değişkeninin problem çözme becerileri düzeylerini etkileyen önemli bir faktördür. Gelir düzeyi yükseldikçe problem çözme becerileri artmaktadır.

Meslek Grubu Değişkeninin problem çözme becerilerine düzeylerini etkileyen bir faktör değildir.

Çalışma durumunun problem çözme becerileri düzeylerini etkileyen önemli bir faktördür. Çalışanların problem çözme becerileri daha yüksektir.

Cinsiyet değişkeninin olumlu dini başaçıkma tarzlarını etkileyen önemli bir faktör iken olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir. Kadınların olumlu dini başaçıkma tarzlarını erkeklere göre daha fazla kullanmaktadırlar.

Eğitim düzeyi değişkeninin olumlu dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değilken, olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen önemli bir faktördür. Olumsuz dini başaçıkma tarzlarını en çok kullanan kesim okuma-yazma bilenmeler olmuştur.

Yaş değişkeninin hem olumlu hem olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Çocuk sayısı değişkeninin hem olumlu hem olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Din eğitimi alma durumunun hem olumlu hem olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen önemli bir faktördür. Din eğitimini yüksek olanların olumlu dini başaçıkma tarzlarını diğerlerine göre daha fazla kullanmaktadırlar. Din eğitimi almayanların olumsuz dini başaçıkma becerilerini daha fazla kullanmaktadırlar.

Algılanan dindarlık düzeyinin olumlu dini başaçıkma tarzlarını etkileyen önemli bir faktörken, olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir. Dindarlık seviyesi yükseldikçe olumlu dini başaçıkma tarzlarını kullanmaları artmaktadır.

Ebeveyn birlikteliği değişkeninin hem olumlu hem olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Gelir düzeyi değişkeninin hem olumlu hem olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Meslek grubu değişkeninin hem olumlu hem olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Çalışma durumunun olumlu dini başaçıkma tarzlarını etkileyen önemli bir faktörken, olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir. Çalışmayanların çalışanlara göre olumlu dini başaçıkma tarzlarını daha fazla kullanmaktadır.

Cinsiyet değişkeni ile problem çözme becerileri ve olumlu dini başaçıkma tarzlarını etkileyen önemli bir faktör iken, olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Cinsiyet değişkeni ile problem çözme becerileri ve olumlu dini başaçıkma tarzlarını etkileyen önemli bir faktör iken, olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen

bir faktör değildir. Problem çözme becerileri yükseldikçe olumlu dini başaçıkma kullanma düşmektedir.

Eğitim düzeyi değişkeni ile problem çözme becerileri ve olumlu dini başaçıkma tarzlarını etkileyen önemli bir faktör iken, olumsuz dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir. Problem çözme becerileri yükseldikçe olumlu dini başaçıkma kullanma düşmektedir.

Yaş değişkeni ile problem çözme becerileri ve dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Çocuk sayısı değişkeni ile problem çözme becerileri ve dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Din eğitimi alma durumu ile problem çözme becerileri ve dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Algılanan dindarlık düzeyi ile problem çözme becerileri ve dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Ebeveyn birlikteliği değişkeni ile problem çözme becerileri ve dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Gelir düzeyi değişkeni ile problem çözme becerileri ve dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Meslek grubu değişkeni ile problem çözme becerileri ve dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Çalışma durumu ile problem çözme becerileri ve dini başaçıkma tarzlarını etkileyen bir faktör değildir.

Çalışmamızdan elde ettiğimiz bulgulara bakarak şu önerilerimizi sıralamak isteriz:

1. Algılanan dindarlık düzeyi yükseldikçe problem çözme becerileri ve olumlu dini başaçıkma tarzları arttığından zihinsel engelli çocuklara sahip bireylere dindarlık düzeylerini arttırmaya yönelik din eğitimi programı düzenlenmelidir.
2. Gelir düzeyi yükseldikçe problem çözme becerileri arttığından, zihinsel engelli çocuklara sahip bireylere ekonomik durumlarını düzeltici tedbirler alınmalıdır.
3. Çalışanların problem çözme becerileri daha yüksek olduğundan, zihinsel engelli çocuklara sahip bireylere yönelik olarak meslek edindirme kurslarıyla iş bulmaları ve çalışma koşullarının iyileştirilmelidir.

4. Erkeklerin olumlu dini başaıkma tarzlarını arttırmaya yönelik olarak diyanet işleri başkanlığı tarafından Cuma hutbelerinin konusunu bu yönde daha fazla yer verilmelidir
5. Milli Eğitim Bakanlığı okuma-yazma kursları verirken dini bilinçlendirme yönünde eğitim programı da uygulamalıdır.
6. Diyanet işleri başkanlığı tarafından din eğitimi hiç almayanlara yönelik olarak dini bilgilerini arttırmaya yönelik olarak camilerde yetişkin eğitim programları düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Adler, Alfred; *İnsan Tabiatını Tanıma*, Çev: Ayda Yörükan, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2010.

Ayten, Ali, *Psikoloji ve Din Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012a.

Ayten, Ali, *Tanrı'ya Sığınmak*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012b.

Bingham, Alma, *Çocuklarda Problem Çözme Yeteneklerinin Geliştirilmesi*, Çev. Dr. A. Ferhan Oğuzkan, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1971.

Cirhinlioğlu, Fatma Gül, *Din Psikolojisi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010.

Çağlar, Doğan, *Geri Zekâlı Çocuklar ve Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.

Glasser, William, *Kişisel Özgürlüğün Psikolojisi Seçim Teorisi*, Çev. Müge İzmirli, Hayat Yayıncılık, İstanbul 2002.

Jung, Carl Gustav, *Psikoloji ve Din*, Çev. Raziye Karabey Okyanus Yayınları, İstanbul 1998.

Keller, Jeff, *Yaklaşım Her Şeydir*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2004.

Oymak, M. Veysi, *Zekâ Özürlü Çocukların Yetiştirilmesi Tanımlar-Kavramlar-Programlar*, Sabev Yayınları, II. Baskı, Ankara 1998.

Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, II. Baskı, İstanbul 1972.

Popper, Karl R. *Hayat Problem Çözmektir*, Çev. Ali Nalbant, YKY, İstanbul 2006.

Sümbül, Ali Murat, vd., *Eğitime Yeni Bakışlar-1*, Micro Yayınları, Ankara 2002.

Şentürk, Habil, *Din Psikolojisi*, Esra Yayınları, İstanbul 1997.

Tallis, Frank, *Kaygıları Aşmak*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2003.

Gürkün, Murat, vd., *Okullarımızda Neden Niçin Nasıl Kaynaştırma Yönetici, Öğretmen ve Aile Kılavuzu*, Meb Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2010

TEZLER

Ahmetoğlu, Emine, *Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algularına Göre Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.

Arslan, Coşkun, *Kişilerarası Çatışma Çözme Ve Problem Çözme Yaklaşımlarının Yükleme Karmaşıklığı Açısından İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2005.

Aydın, Özlem. *Yaşamı Sürdürmede Dinin İnancın Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2011.

Batman, Elif, *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkma Kader İnancının Rolü*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2008.

Canel, Azize Nilgün, *Ailede Problem Çözme*, Evlilik Doyumu Ve Örnek Bir Grup Çalışmasının Sınanması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.

Germi, Hacer, *Gençlik Ve Spor Genel Müdürlüğünde Görev Yapan Spor Yöneticilerinin Problem Çözme Becerilerinin Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.

Göcen, Gülüşan, *Şükür Ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2012.

Güner, Ayşe, *Lise Öğrencilerinde Stres Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2006.

Günsel, Ayşe Gül, *Zihinsel Engelli Tanısı Almış Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Bazı Değerkenler Açısından İncelenmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010.

Karagöz, Sema, *Otistik Çocukların Anne Babalarında Anlamlandırma ve Dini Başa Çıkma*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.

Kavas, Erkan, *Dini Tutum – Stresle Başa Çıkma İlişkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2013.

Özyurt, Özge, *Hafif Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Algıladıkları Aile İşleyişi Ve Aile Yaşam Kalitesinin Sosyo-Demografik Değerkenler Açısından İncelenmesi*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011.

Şardağ, Selin, *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Stresle Başaçıkma Tarzları ve Aile Sosyal Desteğinden Evlilik Uyumlarını Yordaması*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010.

Şentepe, Ayşe, *Yaşlılık Döneminde Temel Problemler ve Dini Başaçıkma*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009.

Tavlı, Orhan, *Lise Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerileri İle Tükenmişlikleri Arasındaki İlişki*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009.

Tekin, Filiz, *Stresle Başa Çıkmada Din Eğitiminin Rolü*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005.

Topuz, İlhan, *Dini Gelişim Seviyeleri İle Dini Başaçıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi), Bursa 2003.

Yaralılar, Tuğba, *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Psiko-sosyal Sorunları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2010.

Yılmaz, S. Armağan, *Ebeveynin Problem Çözme Becerisini Geliştirmeye Yönelik Deneysel Bir Çalışma*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2003.

Yurttaş, Afife, *Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin Empatik Becerileri İle Problem Çözme Becerilerinin Karşılaştırılması*, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2001.

MAKALELER

Acar, Nilüfer Voltan –Yıldırım, İbrahim –Ergene, Tuncay, *Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12: 1996 ss. 45-56.

Akandere, Mehibe –Acar, Meryem –Baştuğ, Gülsüm, *Zihinsel Ve Fiziksel Engelli Çocuğa Sahip Anne Ve Babaların Yaşam Doyumu Ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 22 / 2009 ss. 23-32.

Akın, Semiha vd., *Üniversite Öğrenimlerini Sürdüren Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri ve İç-Dış Kontrol Odağı Algısı*, Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 2007; 4 (2): ss. 30-36.

Aksan, Nilgün - Sözler, M. Akif, *Üniversite Öğrencilerinin Epistemolojik İnançları ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler*, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), Cilt 8, Sayı 1, (2007), ss. 31-50.

Aksoy, Bülent, *Problem Çözme Yönteminin Çevre Eğitiminde Uygulanması*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl:2003 (2) Sayı:14 ss. 83-98.

Altuğ Özsoy, Süheyla –Özkahraman, Şükran –Çallı, Fatma, *Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi*, Aile ve Toplum Eğitim Kültür Araştırma, Yıl: 8 • Cilt: 3 • Sayı 9 Ocak-Şubat-Mart 2006 ss. 69-77.

Apaydın, Halil, *Erich Fromm'un 'Psikanaliz Ve Din' Adlı Yapıtı Üzerine Bazı Düşünceler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 18-19, Yıl: 2005, ss.163-192.

Argyle, Michael, - Beit-Hallahmi, Benjamin, *Dini Davranış Teorileri*, Çev. Ali Kuşat Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16 Yıl: 2004/1 ss.247-280.

Argyle, Michael, *İbadet Ve Dua*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 21 Yıl: 2006/2 ss. 317-338.

Arıkan, Duygu –Güdücü Tüfekçi, Fatma –Taştekin, Ayhan, *Çocuk Kliniklerindeki Refakatçilerin Hastanede Yaşadıkları Sorunlar, Beklentileri Ve Problem Çözme Düzeyleri İle İlişkisi*, Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 2007; 10: 2 ss. 49-57.

Aydın, Ali Rıza, *İnanma İhtiyacı Ve Dinî Ritüellerin Psikolojik Değeri*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IX (2009), sayı: 3 ss.87-99.

Ayten, Ali vd., *Dini Başa Çıkma, Şükür Ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, 2012 ss. 45 -79.

Ayten, Ali, *William James (1842 1910) Ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Cilt: 19. Sayı: 3, 2006. ss. 457-464.

Ayyıldız, Tülüü vd., *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Stresle Baş Etme Yöntemlerinin Değerlendirilmesi*, Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, 2012 ss.1-12.

Bahar, Aynur vd., *Engelli Çocukların Annelerinin Depresyon ve Anksiyete Düzeyleri ile Stresle Basa Çıkma Tarzlarının Belirlenmesi*, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt:4, Sayı:11 (2009) ss. 97-112.

Bilal, Emek, Dağ, İhsan, *Eğitilebilir Zihinsel Engelli Olan ve Olmayan Çocukların Annelerinde Stres, Stresle Başa Çıkma ve Kontrol Odağının Karşılaştırılması*, Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi: 12 (2) 2005 ss. 56-68.

Cengil, Muammer, *Depresyonu Önlemede Dinin İnancın Koruyucu Rolü*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, III (2003), Sayı: 2 ss. 129-152.

Çavuş, Şahin, *Problem Çözme Becerisinin Temel Felsefesi*, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl:2004 Sayı:10 ss. 160-171.

Çınar, Orhan- Hatunoğlu, Aşkı- Hatunoğlu, Yavuz, *Öğretmenlerin Problem Çözme Becerileri*, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 11-2 Yıl: 2009 ss. 215-226.

Demir, G. vd., *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi*, Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 2010; 13: 4 ss. 53-58.

Demirtaş, Hasan –Dönmez, Burhanettin, *Ortaöğretim Görev Yapan Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerilerine İlişkin Alguları*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(16), Yıl: 2008, ss. 177–198.

Dereli, Feyzi –Okur, Sibel, *Engelli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Depresyon Durumunun Belirlenmesi*, Yeni Tıp Dergisi, 2008;25 ss.164-168.

Eripek, Süleyman, *Zihinsel Engelli Çocukların Tanımı*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, Güz 1996, ss. 81-87.

Eryılmaz, Ali, *Ergenlik Döneminde Stres Ve Başa Çıkma*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi. Aralık 2009. Cilt: VI, Sayı: II, ss.20-37.

Eryücel, Sema, *Yaşam Olayları Ve Olumlu Dini Başa Çıkma*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 201, Cilt: 10, Sayı: 23, s. 251-271

Gelbal, Selahattin, *Problem Çözme*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1991 Sayı: 6 ss. 167-173.

Gönener, H. Demet, vd., *Zihinsel Engelli Çocukların Evde Bakımı Ve Hemşirelik Yaklaşımı*, Gaziantep Tıp Dergisi, 2010;16(2) ss. 57-65.

İçmeli, Celalettin, vd., *Zihinsel Özürlü Çocukları Olan Ebeveynler İle Sağlıklı Çocuklara Sahip Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Karşılaştırılması*, Düzce Üniversitesi Düzce Tıp Fakültesi Dergisi, 2008; 3 ss. 21-28.

İlhan, Levent, *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Çocuklarının Özel Eğitimleri Sürecinde Beden Eğitimi Ve Spor Etkinliklerine Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi*, Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2009 ss. 38-48.

Jeeves, M. A, *Din Psikolojisi*, Çev. Ahmet Albayrak, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2010 ss. 275-286.

Kara, Elif, *Dini Ve Psikolojik Açısından Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal Of International Social Research), Volume 2 / 8 Summer 2009 ss.221-229.

Kara, Elif, *Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açısından Değerlendirmeleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, Sayı: 26-27, ss. 317-331.

Karadağ, Gülendamar, *Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler ile Aileden Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri*, TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 2009, 8 (4) ss. 315-322.

Kayıklık, Hasan, *İçerik Ve Kazanım Açısından Din Psikolojisi*, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Ocak-Haziran 2003 ss.83-102.

Keskin, G. vd., *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Kaygı, Anne-Baba Tutumları Ve Başa Çıkma Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi*, Anadolu Psikiyatri Dergisi 2010, 11, ss. 30-37.

Kızılkaya, Gonca -Aşkar, Petek, *Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerisi Ölçeğinin Geliştirilmesi*, Eğitim ve Bilim, 2009, Cilt 34, Sayı 154, ss. 82-92.

Koç, Mustafa, *Ergenlik Döneminde Dua Ve İbadet Algılarının Ruh Sağlığına Etkileri Üzerine Bir Alan Araştırması*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10 / 2004 ss.115-157.

Koç, Mustafa, *Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Döneminde Dua Ve İbadet Psikolojisinin Gelişimi*, Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 9 Sayı: 25 (Güz 2005), ss.75-88.

Koç, Mustafa, *Demografik Özellikler İle Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 2, 2010 ss. 217-248.

Koçak, Recep- Eves, Sevil, *Okul Yöneticilerinin İş Doyumları İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki*, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:7, Sayı:1 Yıl:2010 ss. 193-212.

Köylü, Mustafa, *Ruh Ve Beden Sağlığı ile Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, sayı: 28, ss. 5-36.

Kula, Naci, *Deprem Ve Dini Başa Çıkma*, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/I ss.234-255.

Özdemir, Saadettin, *Dînî Sosyal Hizmetlerin Temelleri*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2012, Sayı:25, ss. 193-211.

Özen, A. vd., *Zihin Özürlü Çocuğa Sahip Annelerin Günlük Yaşamda Karşılaştıkları Problem Davranışlarla İlgili Görüşleri*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 2002,3(2) ss. 1-13.

Özen, Arzu –Çolak, Aysun –Çimen, Acar, *Zihin Özürlü Çocuğa Sahip Annelerin Günlük Yaşamda Karşılaştıkları Problem Davranışlarla İlgili Görüşleri*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 2002,3(2) 1-13.

Özen, Yener, Tanrı - *Sen Ve Ben Üçümüzün Yolu Pastoral Psikoloji Ve Danışmanlığın Gerekliliği Üzerine*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2010, ss. 41-57.

Pargament, Kenneth I. *Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme*, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Ocak-Haziran 2005 ss. 279-313.

Pehlivan, Zekai –Konukman, Ferhan, *Beden Eğitimi Öğretmenleri ile Diğer Branş Öğretmenlerinin Problem Çözme Becerisi Açısından Karşılaştırılması*, Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 2004, II (2) 55-60.

Sarı, Hatice Yıldırım, *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi*, C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 2007, 11 (2) ss. 1-7.

Savaşır, Işık –Şahin, Nesrin H, *Bilişsel-Davranışçı Terapide Değerlendirme: Sık Kullanılan Ölçekler*, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 79-85.

Saygılı, Serdar, *Paul K. Feyerabend'in Bilim Anlayışı: Çoğulcu Bilim Kuramı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011 15 (2) ss.83-94.

Sayın, Esmâ, *Tasavvuf Kültüründeki "Sabır" Kavramının Psikolojik Etkileri*, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 1 (2012) ss. 413-422.

Spinks, G. Stephens, *Psikoloji Ve Din*, Çev. Bozkurt Koç & Zeynep Özcan, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13:1, 2008, ss. 307-318.

Strízenec, Michal, *Dindarlık Ve Bilişsel Süreçler*, Çev. Abdulvahid Sezen Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 10, Sayı 3, 2010, ss.273-286.

Şahin, Adem, *Din Psikolojisinde Bilişsel Yaklaşım: Mcintosh'un 'Bilişsel Bir Şema Olarak Din' Teorisi Örneği*, İlahiyat Dergisi, Yıl: 2007, Sayı: 23 ss.35-50.

Terzi, Şerife, *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıkları Ve Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişki*, Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi, Cilt: III, Sayı: 29, 2008 ss.1-11.

Tok, Emel -Sevinç, Müzeyyen, *Düşünme Becerileri Eğitiminin Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 27, 2010, ss. 67-82.

Tuğrul, Ceylan Taş, *Stres ve Depresyon*, Psikiyatri Dünyası 2000;4 ss.12-17.

Tümkaya, Songül- Aybek, Birsal- Alda, Habibe. *An Investigation of University Students' Critical Thinking Disposition and Perceived Problem Solving Skills*, Eurasian Journal of Educational Research, Issue 36, Summer 2009, ss. 57-74.

Uğuz, Şükrü, vd., *Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi*, Klinik Psikiyatri 2004;7 ss. 42-47.

Vatan, Sevginar –Dağ, İhsan, *Problem Çözme, Umutsuzluk, Çaresizlik Ve Talihsizlik MMPI-2 İle Ölçülen Psikopatolojinin Yordayıcıları Olabilir Mi*, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 2009; 10: ss. 187-197.

Waardenburg, Jacques, *Din Bilimlerinin Tarihçesi*, Çev: Ramazan Adıbelli, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı . 16 Yıl : 2004/1 ss. 281-295.

Wulff, David M, *Din Psikolojisine Genel Bir Bakış*, Çev. Mustafa Koç, İslami Araştırmalar Dergisi. Cilt: 17. Sayı: 3, 2004, ss. 252-263.

Wulff, David M., *Hümanistik İnancın Umudu: Erich Fromm*, Çev.: M. Doğan Karacoşkun, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V (2005), Sayı: 4 ss. 243-253.

Kaynak, İbrahim Hakkı, *İnsanın Anlam Arayışında Din ve Mit'lerin Rolü*, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 1 (2012) ss.673-682.

Yapıcı, Asım, *Fiziksel Ve Sosyal Hadiselere Sebep Atfetmede Dinin Rolü*, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Ocak-Haziran 2003 ss.127-166.

Yeğin, Hüseyin İ, *Öfke Duygusu ve Dinî Açından Baş Edebilme Yolları*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2010, ss. 235-258.

RAPORLAR

Kaner, Sema, *Engelli Çocukları Olan Ana-babaların Algıladıkları Stres*, Sosyal Destek Ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi, 2004, Proje Numarası: 2001-0901-007, Rapor Tarihi: Şubat 2004.

Erden, Gülsen, *Islahevinde Ve Tutukevinde Kalan Ergenlerin Stresle Başa Çıkma Örüntüleri*, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu, Ankara Aralık 2006.

İNTERNET KAYNAKLARI

Cengil, Muammer, *Olağanüstü Olaylarla Başetme Ve Din*, http://www.aktuelpsikoloji.com/artikel.php?artikel_id=127 (28.08.2012).

Çubukçu, İbrahim Agah, *Kültürümüzde Din*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/774/9881.pdf> (04.09.2012), ss.131-141.

<http://www.bilgiacikkapi.com/toplumsal/zihinsel-engelli-cocuklar-ve-aileleri/>
(04.03.2013).

<http://www.devturkiye.org/upload/files/engellilericintasarim.pdf>(15.04.2014)

<http://www.forum.medineweb.net/showpost.php?p=306919&postcount=11>
(15.01.2014).

Cengizhan, Cahit, 2001-2003 Ders Notları,
<http://mimoza.marmara.edu.tr/~cahit/Yayin/belge/ista/#7.%20KORELASYON>(18.04.2014).

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 (07.03.2014).

Kahriman, İlknur- Bayat, Meral, *Özürlü Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadıkları Güçlükler ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri*, Özveri Dergisi, Ağustos 2008, <http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=ozveri&sayfa=ov9/ov9mak3>
(04/03/2013).

Kula, Naci, *Gençlerde Izdırıp Tecrübesine Bağlı Dini Krizle Başa Çıkmaya Yönelik Öneriler*, http://www.sosyalsiyaset.net/documents/genclerde_dini_kriz.htm
(13.03.2014).

Özdoğan, Öznur, *Kendini Gerçekleştirme Açısından İnsan-Din İlişkisi*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/782/10061.pdf> 09.03.2014 ss.359-364.

Peker, Hüseyin, *Tasavvuf Psikolojisi*, <http://dergi.ilahiyat.omu.edu.tr/DergiPdfDetay.aspx?ID=281> (22.02.2014) ss. 35-52.

Saraçoğlu, A. Seda –Oğuz, Serin –Bozkurt, Nergüz, *Eğitim Bilimleri Enstitüsü Lisansüstü Öğrencilerinin Problem Çözme Ve Denetim Odağı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, <http://kisi.deu.edu.tr/userweb/oguz.serin/2010.yili.makaleler/seda,oguz,nerguzbucaegitim.pdf> 08.03.2014 ss.237-242.

Temren, Belkıs, *Din Antropolojisi Açısından İnanç Ve Din Olgusuna İlişkin Bir Değerlendirme*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1613/17359.pdf>_(06.09.2012), ss. 301-3011.

Üstüner Top, Fadime, *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşadığı Sorunların İncelenmesi*, Özveri Dergisi, 2008, <http://www.eyh.gov.tr/tr/html/8457/10> (22.02.2014).

Yalçın, Bahar –Tetik, Semra –Açıkgöz, Ayşen, *Yüksekokul Öğrencilerinin Problem Çözme Becerisi Algıları ile Kontrol Odağı Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2010 ISSN: 1309-8039 (Online) ss.19-27.

http://www.sobiad.org/ejournals/dergi_ybd/arsiv/2010_2/03bahar_yalcin.pdf(15.03.2014)

EKLER

Bu araştırmadan elde edilecek bilgiler sadece Yüksek Lisans tez konusunda değerlendirilecektir. Anket sorularını cevaplandırmada gönüllülük esastır. Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Fuat KAYA
Süleyman Demirel Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrencisi

KİŞİSEL BİLGİLER

Bu bölümde, kişisel bilgilere ilişkin sorular yer almaktadır. Size uygun seçenekteki kutucuk ( ) içine "x" işareti koyunuz.

- 1) Yaşınız? .....(Lütfen yazınız)
- 2)Cinsiyetiniz?
Bayan ( ) Erkek ( )
- 3)Eğitim durumunuz?
Okur-yazar değil ( ) Okur-yazar ( )
İlkokul mezunu ( ) Ortaokul mezunu ( )
Lise mezunu ( ) Üniversite / Yüksekokul mezunu ( )
- 4) Çalışıyor musunuz? Evet ( ) Hayır ( )
- 5)Çalışıyorsanız İşiniz?
Ev hanımı ( ) Emekli ( )
Memur ( ) Öğretmen ( )
İşçi ( ) Serbest meslek ( )
Esnaf ( ) Diğerleri .....(Lütfen Yazınız)
- 6)Aylık Geliriniz? ..... (Lütfen yazınız)
- 7)Eşiniz : Sağ ( ) Ölü ( )
- 8)Eşinizle : Birlikte Yaşıyor ( ) Ayrı Yaşıyor ( ) Boşanmış ( )
- 9)Kaç Çoğunuz var ?
1 ( ) 2( ) 3( ) 4( ) 5 ve Üstü ( )
- 10)Hayatınızın herhangi bir döneminde din eğitimi aldınız mı?
Evet ( ) Kısmen ( ) Hayır ( )
- 11) Dindarlık bakımından kendinizi nasıl görüyorsunuz?
Çok dindarım ( ) Dindarım ( )
Dinle az ilgiliyim ( ) Dindar değilim ( )

DİNİ BAŞAÇIKMA TAZLARI ÖLÇEĞİ

Lütfen kendinize en yakın cevabın "O" kutucuğunun içine "X" işaretleriniz.

YAŞADIĞINIZ BİR ZORLUK SONRASINDA	Hiç yapmadım	Çok az yaptım	Genellikle yaptım	Her zaman yaptım
1. Allah ile daha sıkı bağ kurmaya çalıştım.	☐	☐	☐	☐
2. Böyle bir olayla Allah'ın bana nasıl güç vereceğini görmeye çalıştım.	☐	☐	☐	☐
3. İyi bir kul olmadığım için cezalandırıldığımı hissettim.	☐	☐	☐	☐
4. Bu işe şeytanın sebep olduğuna karar verdim.	☐	☐	☐	☐
5. Allah'ın gücünden/kudretinden şüpheye düştüm.	☐	☐	☐	☐
6. Allah'tan sevgi ve şefkat diledim.	☐	☐	☐	☐
7. Allah'ın beni sevip sevmediğinden şüpheye kapıldım.	☐	☐	☐	☐
8. Öfkemi gidermesi için Allah'tan yardım diledim.	☐	☐	☐	☐
9. Günahlarımın affedilmesini diledim.	☐	☐	☐	☐
10. Allah'ın beni yalnız bıraktığından endişelendim.	☐	☐	☐	☐
11. Planlarımı Allah'ın yardımıyla hayata geçirmeye çalıştım.	☐	☐	☐	☐
12. Dindar kardeşlerimin/dini kurumların beni terk etmesinden endişelendim.	☐	☐	☐	☐
13. Sorunlarımı dert edinmeyi bırakmak için kendimi dine verdim.	☐	☐	☐	☐
14. Allah tarafından cezalandırılmayı hak edecek ne yaptığımı düşündüm.	☐	☐	☐	☐

PROBLEM ÇÖZME ENVANTERİ(PÇE)

Lütfen sizin için problem oluşturan olayları düşünerek bu sıkıntılarınızla çözmek için genellikle neler yaptığımızı hatırlayın ve aşağıdaki davranışların sizi tanımlama ya da size uygunluk derecesini işaretleyin. Aşağıdaki soruların 6 cevabı vardır. 1'den 6'ya kadar olan sayıların açıklaması aşağıdaki gibidir. Kendinize en yakın cevabı "O" kutucuğun içine "X" işaretleriniz.

(1) Her zaman böyle davranırım	(4) Arada sırada böyle davranırım
(2) Çoğunlukla böyle davranırım	(5) Ender olarak böyle davranırım
(3) Sık sık böyle davranırım	(6) Hiçbir zaman böyle davranmam

SORULAR	1	2	3	4	5	6
1. Bir sorunu çözmek için kullandığım çözüm yolları başarısız ise bunların neden başarısız olduğunu araştırmam	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Zor bir sorunla karşılaştığımda ne olduğunu tam olarak belirleyebilmek için nasıl bilgi toplayacağımı uzun boylu düşünmem.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Bir sorunu çözmek için gösterdiğim ilk çabalar başarısız olursa sorun ile başa çıkabileceğimden şüpheye düşerim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Bir sorunumu çözdükten sonra bu sorunu çözerken neyin işe yaradığını neyin yaramadığını ayrıntılı olarak düşünmem.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Sorunlarımı çözmeye konusunda genellikle yaratıcı ve etkili çözümler üretebilirim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Bir sorunu çözmek için belli bir yolu denedikten sonra durur ve ortaya çıkan sonuç ile olması gerektiğini düşündüğüm sonucu karşılaştırırım.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Bir sorunum olduğunda onu çözebilmek için başvurabileceğim yolların hepsini düşünmeye çalışırım.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Bir sorunla karşılaştığımda neler hissettiğimi anlamak için duygularımı incelerim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Bir sorun kafamı karıştırdığında duygu ve düşüncelerimi somut ve açık-seçik terimlerle ifade etmeye uğraşmam.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Başlangıçta çözümünü fark etmesem de sorunlarımın çoğunu çözmeye yeteneğim vardır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Karşılaştığım sorunların çoğu çözebileceğimden daha zor ve karmaşıktır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Genellikle kendimle ilgili kararları verebilirim ve bu kararlardan hoşnut olurum.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Bir sorunla karşılaştığımda onu çözmek için genellikle aklıma gelen ilk yolu izlerim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Bazen durup sorunlar üzerine düşünmek yerine gelişigüzel sürüklenip giderim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Bir sorunla ilgili olası çözüm yolu üzerinde karar vermeye çalışırken seçeneklerimin başarı olasılığını tek tek değerlendirmem.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

16. Bir sorunla karşılaştığımda başka bir konuya geçmeden önce durur ve o sorun üzerinde düşünürüm.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. Genellikle aklıma gelen ilk fikir doğrultusunda hareket ederim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Bir karar vermeye çalışırken her seçeneğin sonuçlarını ölçer, tartar, birbiriyle karşılaştırır, sonra karar veririm.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. Bir sorunumu çözmek üzere plan yaparken o planı yürütebileceğime güvenirim.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20. Belli bir çözüm planını uygulamaya koymadan önce nasıl bir sonuç vereceğini tahmin etmeye çalışırım.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21. Bir soruna yönelik olası çözüm yollarını düşünürken çok fazla seçenek üretmem.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22. Bir sorunumu çözmeye çalışırken sıklıkla kullandığım bir yöntem, daha önce başıma gelmiş benzer sorunları düşünmektir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23. Yeterince zamanım olur ve çaba gösterirsem karşılaştığım sorunların çoğunu çözebileceğime inanıyorum.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24. Yeni bir durumla karşılaştığımda ortaya çıkabilecek sorunları çözebileceğime inancım vardır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25. Bazen bir sorunu çözmeye çabaladığım halde, bir türlü esas konuya giremediğim ve gereksiz ayrıntılarla uğraştığım duygusunu yaşarım.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26. Ani kararlar verir ve sonra pişmanlık yaşarım.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27. Yeni ve zor sorunları çözebilmeye yeteneğime güveniyorum.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28. Elimdeki seçenekleri karşılaştırırken ve karar verirken kullandığım sistematik bir yöntem vardır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29. Bir sorunla başa çıkma yollarını düşünürken çeşitli fikirleri birleştirmeye çalışmam.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30. Bir sorunla karşılaştığımda bu sorunun çıkmasında katkısı olabilecek benim dışındaki etmenleri genellikle dikkate almam.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
31. Bir konuyla karşılaştığımda genellikle ilk yaptığım şeylerden biri durumu gözden geçirmek ve konuyla ilgili olabilecek her türlü bilgiyi dikkate almaktır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32. Bazen duygusal olarak öyle etkilenirim ki sorunumla başa çıkma yollarından pek çoğunu dikkate bile almam.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
33. Bir karar verdikten sonra ortaya çıkan sonuç genellikle benim beklediğim sonuca uyar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34. Bir sorunla karşılaştığımda o durumla başa çıkabileceğimden genellikle pek emin değilimdir.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35. Bir sorunun farkına vardığımda ilk yaptığım şeylerden biri sorunun tam olarak ne olduğunu anlamaya çalışmaktır.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı: Fuat KAYA

Doğum Yeri ve Yılı: 01.03.1981

Medeni Hali: Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma 2001-2005

Yüksek Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri 2010-

İş Deneyimi :

1. Milli Eğitim Bakanlığı Çameli Çok Programlı Lisesi Çameli/Denizli 2005-2010
2. Milli Eğitim Bakanlığı Arif Yalınkaya Ortaokulu Merkez/Denizli 2010-